

1999

(491.99) (Ар)
П-203

Ар
227

МАТЕРІАЛЫ 3921

ДЛЯ ИЗУЧЕНІЯ

АРМЯНСКИХЪ НАРѢЧІЙ.

Выпускъ I

ГОВОРЪ НАХИЧЕВАНСКІЙ

ИЗДАТЬ

К. П. Паткановъ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

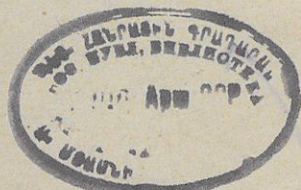
(Вас. Остр., 9 лин., № 12.)

1875.

Напечатано по опредѣленію Факультета Восточныхъ языковъ С.-Петербур-
бургскаго Университета.

Деканъ Факультета Восточныхъ языковъ В. Григорьевъ.

12 мая 1875 г.

11-6865

(11690-50)

(227-99)

Ռ. ԼԻՏԵՐԱԿԵԱՆԻ

պատմաճները

ՆՈՐ-ՆԵՐՍԻՍԵԱՆԻ ՈՂՈՎ,

Ի ԼՂՈՎ ԸՆԺԱՅԵԱՅ

Ք. Պ.

Ս. Պետերբուրգ.

Ի պարսկէ կայսերական ճեմարանէն Գեորգիանց

1875.

Въ 1869 году я издалъ свое изслѣдованіе о діалектахъ армянскаго языка, трудъ необширный, но какъ первый опытъ въ своемъ родѣ, достаточно знакомившій читателя съ армянской діалектологіей. Раздѣливъ всѣ нарѣчія и говоры армянскаго языка на двѣ группы, Восточную и Западную, и объяснивъ въ короткихъ словахъ, въ чемъ заключается основаніе моего дѣленія, я на первый разъ занялся разсмотрѣніемъ особенностей исключительно первой группы, для которой успѣлъ собрать кой-какіе матеріалы.

Вслѣдъ за тѣмъ я имѣлъ въ виду издать такую же книжку, посвященную разбору особенностей діалектовъ и говоровъ Западной группы. Но серьезнѣе вникнувъ въ сущность вопроса я рѣшился отложить на время свое намѣреніе и измѣнить въ нѣкоторыхъ чертахъ способъ приведенія его въ исполненіе. Я пришелъ къ убѣжденію, что прежде, чѣмъ приступить къ разсмотрѣнію состава какого нибудь діалекта или говора, необходимо собрать довольно значительныхъ размѣровъ, возможно разнообразнаго по содержанію характера текстъ, и затѣмъ уже производить надъ нимъ свои наблюденія, а не ограничиваться при этомъ двумя-тремя небольшими рассказами и отрывками. Только при такомъ условіи можно рассчитывать на извѣстную полноту, какъ относительно грамматическихъ флексій, такъ и лексическаго состава и оборотовъ даннаго нарѣчія. Но какъ добыть этотъ матеріалъ? Какъ собрать письменные тексты языка или говора, неимѣющаго письменности? Лучшимъ путемъ для собиранія подобнаго матеріала можно считать, конечно, тотъ, если

самъ изслѣдователь перенесется на болѣе или менѣе продолжительное время въ тѣ мѣстности, гдѣ въ употребленіи интересующій его говоръ. Этотъ лучший и полезнѣйшій путь однако не самый удобный. Не всякій изслѣдователь вполне располагаетъ обезпеченными средствами и своимъ временемъ, чтобъ отправиться для своихъ изслѣдованій въ мѣстность, далеко отстоящую отъ его мѣстожителства, поселиться между чуждымъ ему населеніемъ, заводить знакомства, отыскивать подходящихъ и полезныхъ для его цѣли людей и наконецъ предаться исполненію принятой имъ на себя задачи. Условія эти усложняются еще болѣе, если принять въ расчетъ, что не одинъ, а нѣсколько говоръ должны быть подвергнуты изслѣдованію, слѣдовательно предстоятъ частыя передвиженія, причемъ не слѣдуетъ выпускать изъ виду и климатическихъ условій, такъ какъ извѣстное время года болѣе, другое менѣе удобно для предпринятія поѣздки съ пользой для дѣла.

Есть, конечно, и другія средства доставать необходимый матеріалъ. Стоитъ, напримѣръ, только обратиться къ кому нибудь изъ жителей извѣстной мѣстности и просить его прислать написанные образчики того или другаго говора. На первый взглядъ такой путь покажется удобнѣе и исполнимѣе перваго; но онъ покажется таковымъ только людямъ специально незанимавшимся лингвистикой. Еслибъ дѣло шло о какомъ нибудь уголкѣ Европы, конечно, оно представлялось бы въ совершенно другомъ видѣ. Вездѣ можно найти людей достаточно приготовленныхъ для этого дѣла, да и сообщенія во всѣхъ отношеніяхъ такъ легки, что, поручивъ кому нибудь собраніе матеріала, можно въ теченіе извѣстнаго времени лично побывать нѣсколько разъ въ данной мѣстности и самому руководить дѣломъ. Но если мы возьмемъ уголокъ Азіи, хотя бы наше Закавказье, то дѣло получаетъ совершенно другой видъ. Не смотря на то, что грамотность вещь весьма обыкновенная во всѣхъ классахъ армянскаго населенія въ Россіи, найти между ними людей способныхъ къ такого рода операціямъ—дѣло весьма не легкое. Если народы передовые, са-

мостоятельные, имѣющіе всякую возможность и средства для изученія своихъ языковъ, сдѣлали сравнительно весьма мало для своей діалектологии, то какія соображенія могли бы побудить занятыхъ своими практическими дѣлами Армянъ, посвятить свое время и трудъ дѣлу, важность котораго они не могли и не могутъ пока оцѣнить. Положимъ, нашлись бы люди, готовые посвятить себя этому. При незнакомствѣ съ требованіями науки ихъ время и трудъ будутъ потрачены почти безъ всякой пользы. Обыкновенно полуобразованные любители никакъ не могутъ переварить мысли, что изслѣдователю необходимо имѣть матеріалъ во всей его грубости и сырости. Любитель непременно исправитъ слогъ, кажущіяся ему ошибки говора, напишетъ понятно то, что для него не должно быть понятно, и вы получаете образчикъ не интересующаго васъ говора, а того, какъ любитель смотрѣлъ на этотъ говоръ. Но, положимъ, нашелся изъ мѣстныхъ жителей такой немудрствующій любитель, который не сталъ бы умышленно искажать собираемаго имъ текста. И въ такомъ даже случаѣ собранный имъ матеріалъ будетъ не чуждъ многихъ недостатковъ. Принятая для древне-литературнаго армянскаго языка азбука недостаточна для передачи фонетическихъ особенностей и вокализаціи различныхъ говоровъ. Для того, чтобы приспособить извѣстную азбуку къ какому нибудь языку, изучить отгѣнки звуковъ этого языка, слѣдить за видоизмѣненіями произношенія одной и той же или подобной буквы, однимъ словомъ, для того чтобъ лингвистически отнестись къ языку, — для этого нужна совершенно иная подготовка. И такъ какъ ничто не даетъ мнѣ права рассчитывать на матеріалы, собранные такимъ путемъ, то я ограничусь изданіемъ того, что, вслѣдствіе обязательной любезности нѣсколькихъ лицъ, попало въ мои руки, а именно, текстовъ Нахичеванскаго говора и Мушскаго нарѣчія.

У всѣхъ народовъ извѣстный ходъ историческихъ событій выдвигаетъ на первый планъ одинъ изъ діалектовъ или говоровъ, который по неотразимой силѣ вещей дѣлается официальнымъ, литературнымъ, для всего государства и народа. Этотъ литера-

турный языкъ и есть собственно конкретный представитель все-народнаго языка. Другаго, общаго для всего народа, языка нѣтъ. Существуютъ въ разныхъ частяхъ населенія разные говоры. Нѣсколько говоромъ составляютъ діалектъ, а нѣсколько діалектовъ составляютъ то, что мы называемъ языкомъ извѣстнаго народа. Такимъ образомъ языкъ и діалекты суть только отвлеченныя понятія, а на дѣлѣ существуютъ только говоры. Мы безразлично употребляемъ слова: *говоръ*, *нарѣчіе*, *діалектъ*, для избѣжанія частаго повторенія одного и того же слова.

Литературнымъ, официально-письменнымъ языкомъ дѣлается или нарѣчіе господствующаго племени, получившаго политическое преобладаніе надъ прочими племенами того же народа, или нарѣчіе того племени, которое въ умственномъ развитіи опередило другія и раньше другихъ могло выставить капитальныя литературныя произведенія (иногда переводъ Библии), придавшія ему печать превосходства, признаннаго представителями другихъ нарѣчій. Владѣя письменностью, оно входитъ въ употребленіе какъ органъ администраціи, иногда какъ языкъ богослуженія, преподается въ школахъ и мало по малу дѣлается преобладающимъ въ извѣстной политической средѣ.

Въ началѣ V вѣка по Р. Х., въ послѣдніе годы самостоятельности Арменіи, введена была въ употребленіе національная армянская азбука для цѣлей богослужебныхъ. Одновременно съ нею выступилъ на сцену литературно-официальный языкъ, съ тѣхъ поръ и до конца прошлаго столѣтія деспотически господствовавшій въ литературѣ и потому названный *письменнымъ*, *грабаръ*. Мы и до сихъ поръ не знаемъ, какого армянскаго племени этотъ языкъ былъ говоромъ и былъ ли онъ вообще живымъ въ то время нарѣчіемъ. Но такъ какъ Армяне того времени составляли болѣе или менѣе цѣлое политическое тѣло и, принявъ все-народно христіанство, имѣли одного церковнаго главу, патріарха, то этотъ церковный языкъ былъ допущенъ и принятъ повсемѣстно армянскими населеніями для богослуженія. Не прошло столѣтія со времени его появленія въ письмѣ, какъ уже онъ

представлялъ довольно богатую литературу, какъ переводную съ греческаго и сирійскаго, такъ и оригинальную.

Мы не знаемъ въ настоящее время, сколько главныхъ нарѣчій было у древнихъ Армянъ и какія населенія ими говорили. Даже въ тѣхъ рѣдкихъ случаяхъ, когда иные писатели Среднихъ вѣковъ списходили въ письмѣ до разговорнаго языка, называемаго ими деревенскимъ, *геажджукъ*, они не совсѣмъ чистосердечно относились къ дѣлу. Не чистымъ народнымъ языкомъ они выражались, а сглаживали въ немъ, по ихъ мнѣнію, всѣ варваризмы и простонародныя выраженія. Оттого по этимъ образчикамъ трудно намъ судить, на какомъ живомъ нарѣчій рѣшились авторы излагать свои мысли, желая быть доступными для большинства народа. Какъ бы то ни было, по говорамъ настоящаго времени мы можемъ себѣ составить понятіе о томъ, какое разнообразіе діалектовъ существовало въ древней Арменіи. Но съ тѣхъ поръ изъ вѣка въ вѣкъ многое въ нихъ исчезло; пространство занимаемое ими значительно уменьшилось; иное племя было переселено на другую почву, не оставивъ слѣдовъ въ первоначальной родинѣ. Въ настоящее время, сравнительно спокойное, послѣ долгихъ вѣковъ войны, кровопролитія и плѣна, предѣлы говоромъ и нарѣчій обозначились яснѣе, хотя все-таки безъ особой опредѣленности, такъ что мы только приблизительно можемъ указать на то, гдѣ въ древности жилъ и употреблялся тотъ или другой говоръ. Но самую чистоту и несмѣшанность говоромъ мы уже не застали. Одни и тѣ же граматическія формы встрѣчаются во многихъ нарѣчійхъ рядомъ съ свойственными каждому говору отдѣльно флексіями. Главную же язву всѣхъ нарѣчій армянскихъ настоящаго времени составляетъ иностранный элементъ въ лексическомъ и, частью, въ граматическомъ составѣ. Изученіе этого патологическаго состоянія армянскихъ нарѣчій въ высшей степени интересно не только для пониманія состава армянскаго языка, но и для объясненія нѣкоторыхъ загадочныхъ явленій въ языкахъ. Иностранный элементъ въ армянскихъ языкахъ состоитъ, главнымъ образомъ, изъ турецкихъ словъ, или вошед-

шихъ посредствомъ этого языка словъ персидскихъ, арабскихъ, и другихъ. Число ихъ значительно превышаетъ число чисто армянскихъ словъ. По приблизительному изчисленію ихъ можно набрать до трехъ тысячъ слишкомъ, что, принимая въ соображеніе устный языкъ необразованнаго народа, составляетъ немаловажный процентъ.

Между тѣмъ древне-литературный языкъ, вслѣдствіе разныхъ причинъ, достаточно впрочемъ извѣстныхъ изъ культурной исторіи другихъ народовъ, къ концу прошлаго столѣтія сталъ недостаточенъ для удовлетворенія житейскихъ и духовныхъ потребностей Армянъ. Оставивъ его для богослужебныхъ цѣлей, Турецкіе Армяне, принявъ въ основаніе Константинопольскій говоръ и замѣняя въ немъ постепенно турецкія слова чисто-армянскими, мало по малу образовали изъ него довольно правильный и общераспространенный въ настоящее время литературный языкъ, на которомъ нынѣ издаются ежегодно сотни книгъ и десятки журналовъ и газетъ.

Константинополь — политическій центръ обширной имперіи. Въ немъ живутъ до 200,000 Армянъ, умственно болѣе развитыхъ и матеріально болѣе обеспеченныхъ, чѣмъ остальная масса армянскаго населенія Турціи. Говоръ этого населенія имѣетъ по этому хоть нѣкоторое право на литературное господство.

Совершенно другое мы видимъ въ средѣ русскихъ Армянъ.

Политически собранные подъ одною сильною властью послѣ первой четверти настоящаго столѣтія, русскіе Армяне не имѣли до того времени ни помысловъ, ни досуга создавать себѣ литературный языкъ. Принадлежа по массѣ населенія къ группѣ Восточныхъ діалектовъ, они не могли также согласиться на принятіе литературнаго языка турецкихъ Армянъ, что могло быть еще допущено при соединеніи всѣхъ Армянъ подъ одною властью. Но русскіе Армяне издавна порвавшіе связь съ своими единоплеменниками, живущими въ предѣлахъ нынѣшней Османской имперіи, принадлежатъ, какъ мы уже сказали, къ Восточной группѣ армянскихъ племенъ, говорившихъ совершенно другими

нарѣчіями. Ихъ говоры, произношеніе, обороты рѣчи сильно разнствуютъ отъ языка Западныхъ Армянъ. По этому не было даже попытокъ вводить литературный турецко-армянскій языкъ въ среду русскихъ Армянъ, у которыхъ долговременный миръ, матеріальное благосостояніе, начатки школьнаго образованія и сознаніе, что полумилліонное ихъ населеніе соединено подъ одною сильною властью, рано или поздно должны были выразиться образованіемъ своего литературнаго языка. И дѣйствительно, съ сороковыхъ годовъ настоящаго столѣтія мы видимъ начатки возникновенія этого языка. Но страннымъ образомъ, не говоръ жителей Тифлиса, матеріально процвѣтавшихъ болѣе другихъ и численностью превосходившихъ другіе центры, не говоръ Эривани, сердца Арменіи, легъ въ основаніе этого новаго литературнаго языка, а говоръ жителей Астрахани, часть которыхъ въ разное время перебралась въ Москву, — однимъ словомъ говоръ Московско-Астраханскій, т. е. именно тотъ, который меньше всего на то имѣлъ право, какъ по отдаленности отъ центра, такъ и по малочисленности населенія.

Такимъ образомъ совершилось нѣчто подобное тому, еслибъ Маріупольскій греческій говоръ сдѣлался обязательно литературнымъ для жителей Эллады. Причиною такого повидимому ненормальнаго явленія было отчасти учрежденіе Агабабовскаго училища, въ Астрахани, но главнымъ образомъ — основаніе въ Москвѣ въ 1815 г. Института Гг. Лазаревыхъ, въ такую эпоху, когда у русскихъ Армянъ Закавказья не было ни одной правильно организованной школы. Къ сороковымъ годамъ изъ этого заведенія вышли уже сотни молодыхъ образованныхъ людей, говорившихъ однимъ установившимся языкомъ, хотя не преподаваемымъ, но употребительнымъ въ Институтѣ какъ разговорный. И до настоящаго времени Институтъ ежегодно выпускаетъ нѣсколько десятковъ молодыхъ людей, часть которыхъ возвращается на родину на и за Кавказъ, другая вступаетъ въ высшія учебныя заведенія для спеціальнаго образованія. Не можемъ не упомянуть здѣсь о двухъ-трехъ десяткахъ молодыхъ людей,

большую частью Лазаревскихъ воспитанниковъ, которые въ пятидесятихъ годахъ, вслѣдствіе ограниченія числа студентовъ Имперіи, поступили въ Дерптскій Университетъ. Они много содѣйствовали установленію новаго литературнаго языка, принимая живое участіе въ литературномъ движеніи того времени. Такимъ образомъ Московско-Астраханскій говоръ, сдѣлавшись говоромъ образованныхъ людей, мало по малу перешелъ въ письменность и положилъ основаніе тому языку, который силою обстоятельствъ былъ признанъ и принятъ русскими Армянами какъ литературный. Еще недавно русскіе Армяне должны были довольствоваться книгами выписанными изъ Турціи, учиться по ихъ учебникамъ и читать ихъ журналы. Въ настоящее время нѣсколько типографій въ Россіи ежегодно выпускаютъ въ свѣтъ множество брошюръ, книгъ, газетъ и журналовъ и въ свою очередь снабжаютъ книгами и учебниками своихъ турецкихъ соплеменниковъ. Все говоритъ въ пользу того, что прочность этого языка установилась окончательно. Но послѣдствія ошибочно выбраннаго литературнаго языка не замедлили выразиться, хотя, на первый разъ, отрицательно. До сихъ поръ, т. е. въ теченіе болѣе тридцати лѣтъ, вся эта новая литература не создала ни одного капитальнаго творенія, могущаго стать рядомъ хотя съ второстепенными литературными произведеніями не только Европы, но и Азіи. Причина этого явленія, главнымъ образомъ, лежитъ не столько въ отсутствіи талантовъ, сколько въ выборѣ безпочвеннаго языка, чуждаго жителямъ болѣе населенныхъ и близкихъ къ родинѣ центровъ. Нѣсколько удачныхъ произведеній принадлежатъ перу такихъ авторовъ, которые рискнули писать на мѣстныхъ нарѣчіяхъ; таковы сочиненія Абовьяна на Эриванскомъ, Саятъ-Новы на Тифлисскомъ, и наконецъ предлагаемые нами рассказы Ахтамеркіана на Нахичеванскомъ діалектахъ. Ничего подобнаго мы не встрѣчаемъ на ново-литературномъ языкѣ. Московскій языкъ сохранилъ только внѣшность армянскаго языка; онъ можетъ быть годенъ для переводовъ съ иностраннаго, но для оригинальныхъ сочиненій онъ весьма бѣденъ оборотами и

другими проявленіями народнаго духа въ языкѣ. А между тѣмъ, сдѣлавшись языкомъ образованнаго класса, онъ низводитъ живые народные діалекты на степень языка грубой массы, дѣлаетъ ихъ достояніемъ простонародія. Силою обстоятельствъ онъ овладѣваетъ мало по малу школой, учебниками, книгами для народнаго чтенія, проповѣдью, все болѣе и болѣе расширяя кругъ своихъ дѣйствій; между тѣмъ какъ въ той же мѣрѣ народныя нарѣчія стѣсняютъ свой кругъ, изгоняются изъ высшаго въ низшіе слои общества, изъ общественныхъ круговъ въ домашніе и наконецъ находятъ убѣжище въ центрахъ семейнаго очага, между женщинами, гдѣ только и можно встрѣтить иные говоры въ ихъ возможной неприкосновенности.

Никто не сомнѣвается въ пользѣ и важности для народа одного общаго для всѣхъ литературнаго языка; но нельзя также отвергать культурнаго значенія и народныхъ говоровъ, какъ проводниковъ образованія въ массу. Есть извѣстныя области, въ которыхъ употребленіе этихъ говоровъ окажетъ несравненно болѣе пользы, чѣмъ литературный языкъ. Таковы: первоначальная школа, беллетристическія и поэтическія сочиненія и книги для народнаго чтенія. Здѣсь не мѣсто распространяться о томъ, почему въ извѣстныхъ случаяхъ слѣдуетъ предпочитать употребленіе народныхъ нарѣчій литературному. Мнѣ кажется несомнѣнно, что въ ближайшемъ будущемъ педагоги сознаютъ цѣлесообразность введенія въ школу мѣстныхъ нарѣчій какъ орудіе для первоначальнаго обученія и развитія дѣтей. Попытки же писать книги для народнаго чтенія и бытовые рассказы на народныхъ діалектахъ были дѣлаемы не разъ не только безъ ущерба для дѣла, но и съ явнымъ успѣхомъ.

Въ предлагаемомъ выпускѣ помѣщаемъ одну сказку и четыре рассказа г. Ахтамеркіана (псевдонимъ) изъ внутренней жизни жителей города Нахичевана на Дону. Авторъ, извѣстный знатокъ армянскаго языка, глубоко изучивъ мѣстный говоръ, написалъ въ теченіе послѣднихъ трехъ лѣтъ болѣе десяти небольшихъ рассказовъ на этомъ нарѣчій и проявилъ въ нихъ та-

въ древне-армянскомъ языкѣ, или встрѣчаются съ другимъ значеніемъ, или по своему образованію заслуживаютъ вниманія.

Такихъ словъ и выраженій я извлекъ до 400 и помѣстилъ ихъ въ видѣ Глоссарія въ концѣ настоящаго выпуска, въ азбучномъ порядкѣ относительно первой буквы словъ. Значеніе нѣкоторыхъ словъ обозначено на угадъ; другія оставлены безъ объясненія. Иныя слова, принятые нами за армянскія, могутъ оказаться впоследствии заимствованными. Къ нѣкоторымъ словамъ приложены въ скобкахъ ихъ первоначальныя болѣе правильныя формы, частью съ измѣненными значеніями.

Любезности г. Ахтамеркіана я обязанъ и тѣмъ, что онъ по просьбѣ моей собралъ нѣсколько подблюдныхъ пѣсень, молитвъ, заклинаній, пословицъ и поговорокъ, употребительныхъ въ Нахичевани. Все это, не смотря на явныя искаженія и отсутствіе опредѣленнаго смысла (въ заклинаніяхъ), я напечаталъ въ концѣ разсказовъ.

ՉԵԽՈՒ.

(Սախաճի Սարտիրոսին պատմածը):

Պահարը տաճա հասած չէր ամա, ան տարին տաքը ամպէս կանօր կօխիլ էր վօր, փետերվարի տասնըհինկին - քսանին արթըն էրիշտա-արօտը, փանձարը կետինէն մէկ խառըշ վեր էլիլ էին: Սառտին կօլօխօվ արթըն սըվըռճընները էկիլ էին հեռու տեղերէ ու քիրէմիթներուն արալընը պաշլայիլէին իրենց պունը խօրթելու: Թուռնաները, եապանի խաղերը սիւրիւ սիւրիւ կանչվըռտելէն եալին սէմթէն տէպի Ռասէի սէմթերը թըռլէն կերթոյն: Ալ վախ չիքար ափաստան ցուրտը կօխելէն: Քանի օր տաճա անցավ, արարիլ Մոված, ամպէս տաքեր արաւ վօր՝ թամամ չիլէ յէր. չօրուրինէն կէտինը պաշլայից ճաթըռտելու: Գուքին նէմուրինը չօխտան խալիս էլիլէր. սապանձիները Մոված Մոված կրկանչէին, զէրէ՝ քանի օր ալ ատպէս էրթալու լար նը՝ արիշը ալայ - մալայ պիտի թօռմէր, զայ ըլար:

Իտա արալընը, ինչ կըլա վօր, ծիս վօթկը քրսախտէ, չէքի եուք քաշել, վօթկի վրա կայներու թախէթ չունի հայվանըս. ամա պաշչաս մուրթլախ ճըրել կուզէ, չէնէ անխատար տարվա էմէկըս մէկ շափթու մէջ եօխ պիտ լա. լայլած մէքամ սախաճի պիտի պրոնըվի, ծօվին եալիլէն — տէյէմիշ արած է վօր չօռլախի ճուրը պահճայի ֆայտա չունի — սախա սախա ճուր պիտի

կրկնի ու չէլէք չէլէք ծառերուն տակը լցվի: Ամպէս ալ արի. խրդմէթքեարիս հասէլէթտէն սախաճի Մայտիրօսին հտեվէն խրդկեցի, վօր վաղվանէ պաշլայէ եալիլէն ճուր կըրելու:

Մեկալում օրը իրատ կընացի ու ինչպան հօրցուկ ինչպէս օր ատէթըսէր, խանութըս մնացի. հօրցուկու-հացի ատէն տուն էկա նը՝ Մայտիրօսը հրկու ծեռքը հրկու չէլէք, վի՛րա սախայէն ճուր քըքաշէր ու պաշճայիս ֆիչիները կուլէր. խրդմէթքեալըս ալ — չումքի խրիմէն նոր ծառեր ապրապրիլէի — տեղ տեղ փոսեր քըփորէր: Կերակուրէն տաճա նոր էլիլ էինք. մեր Մայտիրօսը տաճա մէկ սախա ճուր պերից եալիլէն ու պաշճաս կըրելու վրայէր, վօր ես ալ հոն կընացի՝ նայիմ խրդմէթքեարըս ինչ պանի վրայէ:

Մէքամ ծեր գէրտալույի ծառըս ան ծըմեռ աեազը զարկիլէր չորցուցիլէր, խրդմէթքեարիս սալըս արիլէի վօր, քօքէն թէք հանէ ու կէնէ ան տեղը մէքամ փոս փորէ, վօր նոր ծառ տընկիմ. պաշճաս մրտանը՝ շտէ ատ փոսը փորելու վրա յէր խրդմէթքեարըս: Կընացի կայնեցա աղլի փոսին քէնարը ու տը մրաճի պէս մընացի. շատ կեցա ատպէս, քիչ կեցա՝ չիտիմ, զայիւր հփպէյի ատէն մնացած պիտ լամ օր՝ Մայտիրօսը ատ նոր պէրած սախանալ արթըն պարպիլէր ու սուս փուս հտեվըս կայնիլէր. միթկը վարիսէ ստակ ուղեմալ էր, ամա հրեսը չէր պըռնիլ ինծի պան ասելու, ծեռքը խաչ կապած կայնիլէր խեղճ մարթը... մէմալ հտեվըս տառնամ, ինչ տեսնում. աղլի մեր Մայտիրօսը պաղած պուզ կտրած կեցիլէ. աչքը փոսէն չի վերցունուլ, շիտակ մէջը կընայի, ու աչքէն պըլտըր-պըլտըր արտըսունքը կը վազէ ու կետինին վըրան կըկաթի... „Հաճէ ի՛նչ էղալ քեզի“ քըհարցնում: Պան չի ասիլ: „Հաճէ Մայտիրօս, կասիմ, խեղցիլիս - ինչէ, պալապան մարթ հէջ կուլմ, չիս՝ ամընչնալ. հրեսիտ կուներ մէմը նայէ. թամամ մեռելիս ու՛“: Մայտիրօսը կէնէ սուս կեցիլէ. փոսին մէջը կընայէ: Ատ արալըսը խրդմէթքեարըս ֆօղը փոսէն հանից ու քէնարը ցըքից, ֆօղին հեռ մէքամ փրթած փատի եա օսիօռի պէս պան ալ կար, վօրն օր կըրօրվեցալ չախ վօթկիս հասալ: Մեր Մայտիրօսնէր վօր թուլթալըյի պէս վրան ինկալ ատ փրթած օսիօռին, անէլէ կետինէն վերուց

ու ճինի ծանօլ կըցից կանչելու „Լանկա, եանկա, վարպետ, վարպետ, Մըկըրտիչ վարպետ, հանա ծեր կօրուցած չախուն, հանա աղլի չախուն... կըտնըվեցալ, կըտնըվեցալ... մեռնիմ անուհիտ, սուկի Մինաս, վերչը վերչը տուն լուս հանեցիւր իմ կօրուստը“...:

Կեցած տեղըս պուզ կտրեցա մընացի, ասպէս խուճուռ պանի տաճա հէջ ռաստ էկած չէի. աչքովըս չի տեսնէի ու ուրիշէն լըսէինը՝ հէջ չէի հաւատալ, վօր Մայտիրօսին պէս ծանտըր փուլնութքօլ մարթը — տասնըհինկ քսան տարիէ վեր նարան կը ճանչնայի — ասպէս խէնթումէնթ լըպըռտէ. ի՛նչ մեխքըս պայիմ, զալալը մարթուն խեղցած եա թուլթալը թաճմիս արի. ամա վերչը վօր պանը տեղօլ իմացա՝ միթքիս մէջը մեղայի էկա ու ատ թաճմիս փոխեցի:

Մարթուն ճօրօվէն խելքի պերի, չէնէ, զալալը, հարփածի պէս պան էղիլէր. աղլի փթած օսիօռը ծեռքը ամուր պըռնած՝ հայհայ պատերը կելլէ. „եանկա“ կասէ „վարպետ“ կասէ, մէ մալ չասիլ. անիսէ, Մըկրտիչ վարպետին մեռածը քսան տարիէն ալելի է, նարա սաեախըյին մեռածնալ քառսուն տարիէն պալաս չիլալ:

Աս տունըս, ուտէիս վօր շընտըս կըկենամնը, ատէնօլ տիրացու Մըկրտիչին էր: Ատ տիրացու Մըկրտիչը, ասկից հիսուն տարի առաջ, իմ տունիս մէջը էղիլէ աշկերտներ կըկարթացունէ: Ինչ ալ լանը, մէկ խօսքով, պանին էղէնը շտէ աս է: Ամա տուն շընտըս հարցնուր քի՛ ինչո՛ւ սախաճի Մայտիրօսը փոսին առչեվը պաղած մընացիլէր ու կուլար. ինչո՛ւ փրթած օսիօռը տեսալ-նը՝ թուլթալըյի պէս կետինէն վերուց ու պաշլայից „եանկա“ ու „վարպետ“ փընտռելու: Ատալ սախաճի Մայտիրօսը իրեն պերանօլը թօ պատմէ:

„Ասկից հիսուն հինգ տարի առաջ՝ աս քու կեցած տունիտ մէջ կըկենար Մըկրտիչ անունօլ մէքամ տիրացու. ու չունքի աս տիրացուն իրեն առխատաշներուն մէջ էնկ կիտունը կիշվէր — կոցեա կուղիմ ասելու քի՛ տա կուտօր - մուտօր կիր - կարթում կիտէր, մեկալօնք՝ անալ չիտէին — իրեն համար գէնիաթ արիլէր աշկերտներ կարթացնելու: Աս ալ ատ ատէնները կըլայի պէքիմ

տասը տարու : Մէկ օր պապաս ճիւղէս պըռնից ու տարաւ տի-
րացու Մկրտիչին քովը աշկերտ տուիւից :

Պապաս — Ասլաժ օղորմի հօքուն — ասլը չար փունուծքով
մարծ էր : Ինքը չունքի մինչի փրսակին օրը պապային տաեա-
խէն զանկը՝ - զանկը՝ կըղողար էղիլէ՝ ամպէս ալ ինծի կուզէր
սէրթ պայելու : Պարծանք չի լա ասածըս , իմ փունուծքըս
ալէլի մամայիսին քուքար՝ եուվաշ , սուս , վիզըս ճուկ : Ամա աստ
խոյրի չարավ , եփօր պապաս առչի ժուժ տարաւ ինծի Մկրտիչ
վարպետին տուվիցնը՝ սիֆթէ մէմը աղէկ անկաճըս օլըրից , ետ-
քէն մէկ շամառ ալ հաքուց էրեսիս ու ասաց՝ «Նայէ՛ , վարպետ ,
օրթուս պերիլիմ՝ , կաշին քէզի , օսկօը ինծի . ինչ կուզիս
արան , կուզիս խըխթէ՛ , կուզիս քերթէ՛ , կուզիս մօրթէ՛ , անխատար
օր՝ խեւ կուտամ , խօլօք պիտ առնում» :

Վարպետ ասած պանըդ , մեր ատէնները , ինչ ասիմ քեզի ,
կալ-կազանէն ալ սասանական էր ասիմնը՝ աճափ խօրթ ասած
չի՛մ լալ . ան շընտըխ է վօր տղուն վախցնելու ուզենան նը
«հանա այուն էկաւ , հանա պօղօճը էկաւ , հանա մըմըմասը էկաւ»
կասին , վօր տղան քիչմը սիրտին մէջ վախ ունենա ու իրէն չա-
րուծինէն վաղ քա . մեր ատէնները «վարպետին» անունը տային
նը լեղինները կըպատուէր , փախչօղ փախչօղի կըլայինք , որըս
տօլապը կումուտնէր , որըս ծալքին մէջը թօւթօփ կըլար , սաաթ-
ներով կըկենար , ծուպուտը չէր էլէր — ատպէս սասան սասանի
քուքայինք :

Ես տաճա ավելի տղա էինը , վարպետ ասածնիքէն մէքամ
սըռըխ պօյօլ , էրեսը չոր չոր , սուր միւրիւքով , շամալաճասի
կապայով , մէկ ծեռքը թէզպէհ , մէկալ ծեռքը կարմիր թըպը-
լըլ — ատպէս մէկ ցուցանք կերեվար աչքիս : Եփօր պապաս
ծեռքէս պըռնից , տարաւ վարպետին տունը ու ինծի թէսլիմ
արաւ նարան — իրեն ծեռքով անկաճ քաշածը ու շամառ զար-
կածը՝ ան հէջ — միթկիս մէջը ամպէս թահմին արի վօր՝ սաղ
սաղ ինծի պատընքեցին ու սեւ ֆօղը տըրին . . . Եփօրիւզի
պէս վիզըս ճուկ կեցիլիմ , թամամ ինա կապած - կապկըպած մա-
տաղի խուզի , վօր մինչի ժամիցին տանակը սըրելը՝ սուս փուս
պառկիլէ նարա վօթկին տակը . . .

Մկրտիչ վարպետը պատաշ խուռմիշ արած նստած էր մէ-
քամ չորսքօշա պըզտի մինտարի վրա — մեր ատէնները , շըն-
տըխվապէս , վարպետին տունը աթօւքներ , քիւրսիներ , սթօններ
չիքար — էստուն հինկ-քառսուն աշկերտալ քովէքօլ , մէքերը
պատերուն արած , իրենց մինտարներու վրա նրստած՝ ծեռքերը
պընակիտ եա քերական՝ համպարները կըկարծային . աղի սասա-
նական «թըպըլլին» վարպետին առչեւէր . ասօրվա պէս միթ-
կըս է . էրկանքը հինկ չարէք կըլար , պաշմատիս հաստուծինը ,
ծարը ծակ ունէր , ծակին մէջէն շէրիթ անցուցած էր , վօր պա-
տէն կախիլի : Աշկերտներէն թէքթուք կըճանչնայի , ամա շա-
տերուն առչի տապրան էր տեսածըս :

«Չէ ինչու , ասաց Մկրտիչ վարպետը . պէքիմ օրթիտ մու-
խայթ կըլա , համարըր աղէկ քըսօրվենա , պէքիմ մախսումը
չարուծին հէջ չի անիլ , ան ծեծը վօր կա՛ չարերուն ու թէմ
պէլներուն համար է . . . տուն հէջ լսած չի՞ , Տէրն մեր Յիսուս
Քրիստոս ասէ (էրեսը խաջ հանից , պապաս ալ էտեվէս) օրհնեալ
է փայտն (թըպըլլին վերուց ու ցուցուց աշկերտներուն) որով
լինի արթարուծին . . . շտէ ատալ ատպէս . . .

— Սախը՛ն , ասաց պապաս , հէջ ատպէս պան կըլա . . . ան
ավետարանին խօսկը կա ու կա , ամա տղան առանց տաեախի մեծ-
նանը՝ մէկօր ինքը — հեռի տունէ տեղէ — պապային մամային
վրա ծեռք կըվերցունէ : Ախշարքս ատպէս էկիլէ , ատպէսալ
պիտ էրթա . շընտըխ տուն , վարպետ իս տէյին , մեր հինուծ
զանցանները վօթկի տանկ պիտ առնուս ինչ . . . Հէլպէթ , կար-
քըս Ասլաժ հաստատ պայէ ամա եփօր լըսիլիմ քի օր-
թուս էրես կուտաս , վախով չի պայիլ , էմէկըտ պետամիշ կանիս
նարամէն , սիրտըտ թօ չի ցալի . թուքնում ես քօ կօլած իմաս-
տուծինիտ վրան Ինչ է , տուն կիտիսքի ես օրթուս տի-
րացու եա վարթապէտ անէլ կուզիմ . . . խա չուզէի՛ր , ասաց
պապաս ու պաշմատը խօթից քօվի էրկու մատերուն արալըխը . . .
տէրտէր , վարթապետ , տիրացու , ժամից՝ ան ալայը մէկ սըրայի
պաներ ին

Նայեաց սերով հայրըթ քըթած ,

Քախցած ինք , տուր՝ մէկ տիլիմ հաց . . .

Հէլպէթ, քիրօց լիւզիւն կիտիս, քերական, ճարտասանութիւն, ասպաճասունչ, ալայր կարծացիլիս, ամա ասելուս ինծիմէն քեզի խրատ չիլա, իտա Ասված - պապին Աթամէվային ստեղծիցնը — էփօր կիրկարթումը աղէկ պանէր նը — ինչո՞ւ համան առ չեմները մէքամ քերական չի տըրից, չասաց քի «աս աղէկ պանէ, սօրվեցէք»։ Ինչպէս կըլար վօր՝ օղորմած Ասվածը հատուկ իրեն ծեռքով ստեղծած աթամօրթուն աղէկութիւն չէր կա մենար . . . չը՛, ինչպէս իս խօրթ է ասածը, չէնէ չէ . . . ամա ես քեզի անկիցալ խօլօք, խելքի պառկելու պան ասիմ, ատ կիրկարթում ասածը ուրուշ հէսապ ունի . . . ինա պըզտի տըզան կա եալ՝ կատարեալ մէքամ եապանի ճանալար է. ինչպէս օր ճանալարին ալուզլուսով, զինձիլով, զաֆթ կանին, խուզի կը տառցնուն, նըմին նըման տուղօցնալ կիր - կարթումով՝ զաֆթ կանին, հօքիները . . . ըէն քըհանին, աչքերուն լուսը կըմարին, հէլաք կանին, անկէ էտեվ - շտէ տղան օրինալօր մարթ կըլա, վիզը կը ծըռէ, սիրտին մէջը աչ կուենեա, մեծին առ չեմը ծեռքը խաչ - կապած կըկայնի, մարթու սիրտ ցալցունելու տեղ՝ սիրտ շահելու ճաշթ կանէ, զէնկինին ու իշխանին պատիվը կըճանչնա . . . հապա, ճանրս, տուն կիրկարթացօղիս, իմաստունիս ամա՛ ես քեզիմէն տեղով կիտիմ կիր - կարթումին փայտան։

Եսաց ու տեղէն էլալ։

— ԼՅ շտէ, ինչպէս ասի նը՝ ամպէսալ կանիս. հախըտ ալ ինչէ նէ՛ չօրս ամիսը մէմը կառնուս։

Վարպետէք տարին պիտ տայինք էրկու ռուփլի ացինացի, հիսունատ հաւկիթ, մէկ փութ ալուր, մէկ հալ ու մէկ փափի։

Պապաս կընաց, ես մընացի։ Վարպետըս տառցալ ինծի ու ասաց «հա՞ծէ պըզտիկ, անունըտ ի՞նչ է»։ — Մայտիրօս է, ասի, ծանրս փորէս էլլեկէն։ «Հա՞ծէ Մայտիրօս, ասաց, իսա էրկան թըպըլլին կըտեսնու», եթկէն միտարին տակէն հանից մէքամ ֆալխա, «աս ֆալխան ալ կը տէսնու», ասաց։ Կօլտաս վրաս փուշ - փուշ էղալ. եփօր կարմիր թըպըլլին ու հաստ ֆալխան տեսա, ատէթով ձէրմըս պըռնածի պէս՝ սախը՞ սախը՞ դօղացի։ «Հը՛, վախցար, ասաց վարպետըս, շտէ աղէկ իմացիր օր՝ չարու

թին արիր - իսէ՛ տապանիտ կաշին քըսըկըրտիմ. ասաց ու թըպըլլին թօթվից ժըվ ժըվ ժըվ։

— Հեռտ քերական պերիլիս, հարցուց եթկէն։

«Հա՛, ասի ու քէսպէս հանցի մէքամ հաստկէկ կիրք կարմիր կազմով ու եզէ կօճակներով։

— Ես ի՞նչ է աս, ասաց վարպետը, պէր մէմը նայիմ։

«Պապաս տուվից, ասի, ու կիրքը իրեն տուվի։

— Հա՞ծէ շաշխըն, աս քերական է վօր՝ ծեռքտ տուվիլին նը։ Ես նարեկ է ո՞ւ։

«Պապաս տուվից, ասի կէնէ, ուրիշ պան չի կըտա ասելու։ Ինչ նարա քերականը կիտէի, ինչ նարեկը. ան նիմութին թըպըլլէն ու ֆալխայէն մատտէ ուրիշ պան չիմ տեսնուր աչքիս առ չեմ. ինծի ամպէս կերեվար վօր՝ տունին չորս պատը ալայր թըպըլլիներ ու ֆալխաներ պօյ պօյ կախածին. տուղօց ծեռքէրը մէ մէկ թըպըլլի կերեվային ինծի, վօթկերնալ մէ մէկ ֆալխա։ Եւ ի՞նչ կիտնայի ինչ ասելէ՛ կարթալ, կըրել, քերական, նարեկ։

— Ղիւնապէտ, ասաց Սկրտիչ վարպետը, տղան վարպետ մուտնունը, ատէթը, էնկ սիֆթէ ծեռքը քերական կուտան, քերականը լըմընցունէնը՝ պըզտի - սամօց կուտան, անալ լըմընցունէնը՝ մեծ - սամօց կուտան, անկէ էտեվ ժամաքիրք կուտան, ետքէն ալետարան կուտան, էնկ եթկը՝ Նարեկ կուտան, անալ խալըսինէ՛ շտէ օրինալօր կարթումը թամամ արած կըլա, վարպետէն ալ կելէ. ամա, շաշխըն, արի նայինք, ասխատար պանր տուն էփ պիտի խալսիսօր՝ նարեկը կըրնաս կարթալու Նայէ իտա տուղօցը, վօրը չօրս տարի է քովս, վօրը իրեք տարի է, մէջերը ամպէսներնալ կա վօր՝ հինկ տարի քըսօրվեհա, ամա, մէկին ծեռքը նարեկ կը տեսնու . . . Չէ, պալաս, կիրկարթումը ատ խարէր խօլայ պան չէ. աս պօյեայի խալկին չէ վօր տղին մէջը խօթիս հանիս ու պապային ծեռքը տաս «հանա, օրթիտ հաղիրէ։ ԼՅ պալամ, պալամ, տահա շատ պիտի քըրտնիս, շատ չափալամիշ պիտի լաս, ալուճըտ ու վօթկիդ տապանը շատ պիտի պըշտի ու քանի քանի տապրա կաշին պիտի փոխէ, ինչ վան վօր նարեկին հասնիս

Ես կօլօխս կախած կըլըսէի. ասածէն ասխատար հասկըցա վօր՝ մուկի պէս խափխանը ինկիլիմ: մէջէն խալսելիք չիքա. մէկ քովէս սէրթ պապա, մէկալ քովէս տէվի պէս վարպետս. ասքով կըրակ, անքով ալէֆ, վուտէի ալ տառնայինը՝ ձէհէնէմէր:

Ամա տունն Ածու օղորմութիւնը նայէ — մեռնիմ նարա սուրփ անունին — : Արպետըս պատէն առաւ պնակիտը, հինքատ կիր ցուցուց՝ այփ, փեն, քիմ, թա, եչ. «մինչի հօրցակ խախատար պանը սօրվէնաս. համպարըտ չի տուված տեղէտ չէլիս ու տունն էրթալ չամարցակիս»:

Ալլալեմ մինչի հօրցակ սաաթ եա սաաթուկէս կըմընար, ասելէ՝ էփպէյի ատէն կար. պաշլայեցի, ճանրա, սերտելու, ամ պէս հավէսօվ կարթացի, ամպէս հավէսօվ սօրվեցա վօր — սուտ չասիմ — չարէք սաաթվա մէջ աղլի համպարը սերտեցի. կնացի կայնեցա վարպետիս առչեվ «համպարըս կիտիմ» ասի: — Նայիմ, ասաց: Ժրվը ժրվը տուվի: — Ի՛վալլա, ասաց. հինքատ կիր տահա տամ, ասաց, կըրնաս սօրվելու: «Նայիմ, պէքիմ կըկըրնամ ասի: — Նայիմ քեզի, ասաց. դա՛ն, է՛ն, եթ՛ը, թօ՛ն ու ժէ՛ն տուվից: Քալատան, չարէք սաաթ անցած չանցած, ան ալ սերտեցի ու կընացի պիւլպիւլի պէս կարթացի վարպետիս առչեվը: «Շէն կենաս, ասաց վարպետըս, շտէ-ատ աղէկ է, էվալլա, Մայտիօս, անֆէրիմ քեզի: Տահա հինկ կիր տամ, անալ կըրնաս սերտելու»: Ես սիրտ առի: — Ինծի համար ան ի՛նչ պանէ վօր, ասի, կուզիս նը տասնը հինկ ալ տուր, ասի, արթըն առսըզցած: «Չէ, տասնըհինկը շատ է, մէկէնիմէկ խայթ կըլաս. տասը հատնալ կօքտէ, հանա քեզի՝ ինի, լին, խէ, ծա, կէն, հօ, ցա, դատ, ձէ, մէն, հի. կըլա ասխատարը»:

Կընացի, տեղըս նստա, ամա սիրտը եօֆ արալ. միթկըս իշ-կիլ ինկալ, չի կըրնամ-նը. . . . Ասված հօքին լուսավօրէ, մամաս ինծի մէկ պան սօրվեցուցիլէր. «եփօր մէկ պանի էտէվէ իս ու անօր հասնել կուզիսնը — ասիլէր մամաս — միթկիտ մէջէն սուփ Սարքիսին կանչէ՝ սոսփ Սարքիս, տունն նեղիս հասնիս» ու իրէք տապրա էրեսըտ խաչ հանէ: «Շընտըն ես միթկիտ մէջէն ատ աղօթկը ասի ամա՝ էրեսըս խաչ հանելու հէմ կամընջնայի, հէմալ կըվախնայի: Պըզտիկ էի ամա՝ կէնէ մարիֆէթը էի, սուլօվէն

ծեռքըս վարտիքիս ձէպը խօթեցի ու հօն խաչ հանեցի, ու միամըտված պաշլայեցի իրեքում համպարըս սերտելու: Հինկ տապրա էտէվ էտէվէ կարթացիլէի կարթացած չէի — տունն իսա հրաշքը նայէ — անալ ճուրի պէս սօրվեցա:

Արթըն պանը ան տէրէձէն հասիլէ վօր՝ ինքըս ինծի չիմ հավատալ. միթկիտ մէջ կասիմ «աճափ աս էրած է, աճափ քունիս մէջնիմ»: Ծեռքըս էնքսէս կըտանիմ, կօլօխըս քօրել կուզիմ, կօյեա օջիլները քըխածնին — անիսէ էրեկ մամաս ինծի թէքնէն տըրիլէ, աղէկ լըվացիլէ, կօլօխըս ալ սանտըրօվ սանտըրօվ ան խարէր քէրթիլէ — ալայ օջիլները շաթըն շաթըն կօտրիլէ վօր՝ օջիլ չէքի՝ մէքամանէծ մնացած չէ — ամա միթկըս ան է վօր՝ օղունկօվըս էնքսէս կըսմըթիմ, վօր տեղօվ իմանամ՝ էրածէ իսա, չէ նէ հէեալ է: Ինքսէս կըկըսմըթիմ, ախպարըս, ցալ կառնում, ա՛, կասիմ միթկիտ մէջ, էրած չէ էղիլէ. ես ալ ատ կուզէի. . . . Էնճամը, կերթամ վարպետիս առչեվը շիփ-շիտակ կըկայնիմ «համպարըս կիտիմ» կասիմ ու տիւզ աչքին մէջը կը նայիմ մարթուն: Արպետըս հո՛ւթ կանէ, տեղէն քըցաթկէ. «աս ի՛նչպէս թէզ սօրվեցար» կասէ: Ես սուս կեցիլ իմ, միթկիտ մէջէն քըլընտամ վըրան: Քիչմը կենալէն էտէվ «չէնէ», կասէ, ասը կիտէիր այփփէնը ու շընտըն կիտցած համպարներըտ էկիլ իս նօրէն կուտաս», կասէ: — Չէ, Ասվածուկա, կասիմ, ասօր առչի տապրայէ պնակիտը ծեռքըս առածըս, կասիմ: «Խօթը, կասէ մարթը: — Հա, կասիմ: Մարթը կարմըննա:

Ախրո խօթը ալ արմըննալու պանէր. քաղաքըս թէմէլ ցըքածէն վէրի ասպէս պան տեսնըված ալ չէր, լըսված ալ չէր: — Ապէսէնը, արի նայիմ համպարըտ ասաց: Ճուրի պէս տուվի համպարըս: — Շընտըն թէգսինէ կարթա, մէմը նայինք, կասէ. կօյեա հի, մէն ձէ, դատ, ինչ վօրէնը. շտէ: Թէգսինէ եալ կը կարթամ. մարթը տահա պէթէր կը զարմանա: — Մէկալ համ պարներըտ ալ միթկըտ է, մոռցած չի՛ս, կասէ: «Չէ, մոռցած չիմ, կասիմ: — Ասէ, կասէ: Անալ զըվըն զըվըն կասիմ: — Թէգս կարթա, կասէ: Թէգս ալ կը կարթամ: Մարթուն էրէսը մէկ չէշիտ կըլա: Ծոցէն սաաթը քըհանէ կընայէ. մինչի հօրցակ տահա թամամ մէկ սաաթ կըմընա: — Մինչի մուրախաս

անելու պընակիտըտ խալել կըկըննա, քը հարցունէ : «Նայիմ, պէքիմ կըկըննամ» կասիմ — Լ, կնա սորվէ - շտէ, կասէ, ու կը պաշլայէ մէկալնց համպարները նայելու : Թըպըլըին ու ֆալախան տեղերէն կըժաժկըտին ու իրենց մարիֆէթը քըցուցնուն : Տըղըց ճավուլ ճուվուլին, լաց ու կօռումին մէջ ես մնացած ալայ կիրերն ալ քըսօրվէնամ քըխալսիմ, այի սէ = աս, վէվ այի = վա = ասվա, ծա ինի մէն = ծիմ = ասվածիմ՝ նալ կըկապիմ, հափիմ - հաղիր կըլամ, կերթամ նօրէն վարպետիս առջեվը կը կայնիմ, անալ կուտամ : Մարթուն լիզիւն կըպապանծվի, խօսք չիկընալ ասելու, ու մէքամ իսա կասէ «Մայտիրօս՝ մէկ օր տուն մարթ պիտ լաս» :

Խոնտում խոնտում տուն կէրթամ ու տեղեկտեղօվ մամայիս կըպատմիմ : Մամաս սիրտին խոնտումէն հայ հայ փաթլամիշ կըլա կինիմարթը, ինքնիրէն պըռնել չիկընալ ու՝ համան կերթա տիրացիներուն ու կասէ՝ շտէ ասպէս ասպէս օրթի ունիմ ու իմ պատմածիս վրա տասը խաթ ալ իրէն քօվէն կալեցունէ, ույ տուրմիշ կանէ քի՝ կէս սաաթվա մէջ օրթիս անխատար պան սօրվէցիլէ վօր՝ մէքամ տիրացույի խարէր, պէքիմ ավէլի եալ կիտէ, ես ինչ՝ կիտնամ - շտէ, հօքեվոր կառավարութիւնէն ուրար պիտի տան ինծի ու, առաջնօրթը ինծի քըաքըութիւնի համար իրէն քօվը պիտ առնէ ու, կասէ - շտէ, պան չունիս, կինիմարթ չէ մի, մար չէ՝ սիրտին մուրատները կըած - լըմընցածի պէս կասէ, կըպատմէ, կընրստէ անթին :

Լմա պապաս մէկէնիմէկ չի հալատաց, «սուտ կասէ շան ցըննածը» ասաց, եփօր մամաս նարա եալ պատմից իմ հրաշքները. «այփիէնը ծարէ ծար խալեղու համար հէջըմասա իրեք ամիս պէտքէ, անալ սուր միթկուլ տղի համար, ատ մենք էսնա ֆինք տէյին՝ կիրի էրեա հէջ տեսած չինք ինչ. մենքալ խօմ տղա ատէնները վարպետ կընացիլինք. մէմը էրկուս ֆալախային համը չառած՝ լաված պան է վօր տղան այփիէնը խալի. պանի մէջ կըլա - շտէ, պօլ պօլ սուտեր քըփըջէ, տուն ալ նաղտ ստը կի տեղ կառնուս : Նա կիտէ քի ես իւշէմիշ կըլամ վարպետին էրթալու ու սուտը հանելու . . . կիր ճանչնալը տա շախս կիտէ ինչ . . . մեխք մեխք, մէքամ քերական չիքա վօր՝ կարթալ

տայի ու սուտը պըռնէի . . . Եթկը տառցալ ինծի ու ասաց «Հածէ, ինա տուված քիրքըս ինչ արիր, քօվըտ է» :

Ելլի նարեկը հանցի քէսպէս, իրէն տուվի ու ասի՝ վարպետս ասաց օր՝ աս կարթալու տահա կանօխ է, սիֆթէ քերական պիտի խալիմ, ետքը սամօց, մէկալնէրնալ - շտէ իրեն սըրայօլ :

Պապայիս վրայէն պէլլի էր, վօր կամաց կամաց պաշլայիլ էր հալատալու, չունքի տեղէն էլլալ, կտակը առալ տուս կընաց ու քիչմը ատէնէն եթկը ետ տառցալ ծեռքը մէքամ պարակ քիրք պըռնած : «Հանա քեզի քերական, ասաց, մուխայիթ էղիր, չաճըռիս, չիպատըռտիս, չէնէ կաշիտ քըսըկըրտիմ. իրեք փեաթաք տուվիլիմ Մարքիսին աթթարնօցէն» : Մեր ատէնները — չիտիմ շընտըխ ինչպէս է — կիրքը, թուխթը, խալէմը, միւրէքէվիւր աթթարնօցը կըծախվէր :

Քերականը վօր ծեռքըս առի՝ իշտահըս ալայ մալայ կօրալ, սապախտանէն վէրի պան կերած չէի ամա՝ տըրապէզին կօլօխը պէրանըս պան տընել չիկըցա. խեղքս միթկըս վարպետիս տունէն էր : Ֆալախային, թըպըլըին վախը սիրտէս էլլիլէր :

Վարպետ կնացի-նը՝ տահա տղաքը թօփ կըած չէին. վարպետս ալ պաշչան էլլիլէր — հանա, շտէ խտա տեղերը, ասաց ու մատուլ ցուցուց զինծիրմէիս ծառին տեղը — ֆօլթա կանէր : Ինծի տեսալ-նը «հածէ, ինչո՞ւ ատպէս թէզ ետ տառցար, հարցուց, կերակուր չիկերա՞ր-ինչ» : — «Է, կերա, ասի : «Լճ, քիչմը եալ անէիր - տա, ասաց : — Եալ արի, ասի : — Եղէկ, ասաց. կուզիս-նը հօս էկիլմիշ էղիր, չէ, չուզիս նը՝ կնա օտան նիստ : Քերականըս ցուցուցի իրեն «հանա պապաս առալ, ասի : — Եղէկ ասաց, տղաքը քան նը՝ կկարթաս - շտէ : — «Է, ես շընտըխ կուզիմ կարթալու. համպար տուր ինծի, ասի : Ի, ասաց, ինչ ատխատար աճէլէ. չէ՞նէ շուտ սօրվիլ, խալֆա էլլել կուզիս վօր՝ ինծի պէս տղաք կարթացնուս, ասաց շախս անելէն : Ես պան չասի, սուս կեցա, չունքի հէջ միթկէս անցած էր վարպետ, ետ տիրացու ետ տէրտէր լալու. անխատարօր կուզէի մա մայիս, տիրացիներու առջեվ շըփանալու քի՝ շտէ-նայեցէք վրաս, ես ալ ինծի համար մէկ պանիմ : Տղակութիւն, պէլլիմի չէ :

Վարպետըս ծեռքէս առալ քերականըս, մէկ էրեսը տառ

ցուց — ան արթընս պնակիտի վրան սերտիլէի — հանա քեզի համար, ասաց ու՛ այի խէ չա, փէն ծա պէ՛ն տուլից. «կնա սերտէ, ասաց, տղաքը թօփ լան նը, ես ալ տեղըս նըստիմ նը՝ քուքաս համար կուտաս»:

Կնացի օտան, տեղըս նըստա ու պաշլայեցի կարծալու. ի՛նչ տեսնիմ. հէջ տիժար չէր էղիլէ, կէնէ ան այփփէնքիմթանէր, ատալ թէզ սօրվեցա: Վարպետըս տաճա պաճ չան էր, զաֆռանկի եափրախները քրփէտէր ու մէքամ խուծիի մէջ քըշարէր. կընացի քօվը «համարըս կիտիմ» ասի: Մարթը շաշմիշ հղավ ամա՛ պան չասաց, առանց մէկ եանլըշի համարըս ծարէ՛ ծար տուլի: «Լճէկ, ասաց, շընտիս աս առ՛ այի ժէ ճէ ռա, փեն ինի մէն սէ, շտէ ինչվօր էնը: Նօրէն կնացի տեղըս. մէմը աչքէ ան ցուցի նօր համարըս, նայիմ՝ անալ խօլայ է էղիլէ. կէնէ իմ կիտցած այփփէնքիմթանէ, անխատարօր, կիրերը մէջէ մէջ շարած ին: Կէնէ կնացի վարպետիս առչեվ, համարըս թէմիղ տուլի. . . . ի՛նչ խօսքըս էրկընցնում, տղաքը տաճա նօր պաշլայիլ էին թօփ լալու — սուտ ասած չիլամ — պէքիմ տասը համար տուլի ու հասա ա-փե-նե-ղեր՝ին, ու մինչի երիկվան չանկին՝ հաշվէ կիրքին կէսը անցա:

Պապայիս ասի, պապաս չի հավատաց, կիտէրքի սուտ կասիմ. ամա պէլի էր վօր՝ պաշլայիլ էր արթընս վրաս տաքնալու: Վօվ կիտէ, պէքիմ մարթը — Մսված օղորմի հօքուն — միթկ կանէր «աս լաօտին ասածին քսանում փայնալ խօրթ լանը՝ կէնէ քէշ չէ»: Մամաս-խօմ, վայիլիրին, տեղ չէր կուտնուր նստելու սիրտին խուճտումէն. ի՛նչ անէ՛ աղէկ է. համան իրէն պաճծու խուծնի ռուպան քակէ ու՛ ինծի համար մէքամ խրտոէլէզչէք տեսօք կապա ծեվէ. մեծաս ալ իրեն սէտէֆլը սուճտուկէն հանից մէքամ թանկնոց փօշի, կուճը կիւլկիւլի - կարմիր, վրան թավուս խուշիի պօչին աչքերուն պէս կանանչ - կապուտ նաշխերօվ, ու ինծի կալուսթուքցու պաշլից. պապաս ալ խօսք տուլից վօր, վաղը սապաճտան կանօխ պէղէսթէն էրթա, վարտիկցու կապուտ նանքա առնէ ու արասթանէնալ մէկ ճիֆթ տեղին սահտիանէ կօշիկ կընէ:

Մարթուս լիւզիւն կրպատէ՛ սիրտիս խուճտումը խօսքօվ մեկ

նեւու. . . . Քըհալատան, ինա սաաթը մէկը ինծի թաքալօրուծին տարնը — արամօրթուս համար ատկից վեր տաճա ի՛նչ պաճթ կա — ես անխատար խուճտում չէի լալ, ինչխատարօր ան իրի կուճը խուճտում էի նը. . . . Էնճամը, մէկալումօրը, մինչի հօրցակ քերականըս ծարէ՛ ծար լըմընցուցի ու պէրի պապայիս տուլի «հանա, պապա, ասի, սէլամէթ թէսլիմ կանիմ քեզի քերականըս, ասի, ալ ինծի պէտ չէ. շընտըս սըրան պըղտի սամօցին էկալ»:

Պապաս լըսից նը՝ ուռուֆ էղավ. «հածէ խօրթ կասիս, ասաց — Հապա սուտ պիտ ասէի - ինչ, ասի: «Շախա կանիս, շան ցըննած — Ինչո՛ւ շախա պիտ անիմ, ասի, խօսողամիշ լալէն, չիս հավատալնը՝ կընա վարպետիս հարցօր: «Հայտէ էրթանք, ասաց մարթը — Մսված օղորմի հօքուն — ու կտակը առալ, թէզ թէզ կընաց. ես ալ էտեվէն կընացի: Լչիօր վարպետիս տունը մըտանքնը՝ Պարեվ, վարպետ, ասաց պապաս, ինչէ՛ր կասէ իսա շանցըննածը, ասաց, ծեռքով վրաս ցուցունէլէն, խօրթէ խտիվօր ասածը քի էրեկ ասօր՝ հէմ պնակիտը խալիլէ, հէմալ քերականը»: — Հա, ասաց Միլտիչ վարպետը, խօրթ է, խօրթ. շընտըս նարա համար մէքամ պղտի-սամօց պիտի կընիս, տաճա մէկ տեսթէ եալ թուխթ. չունքի, մեր ատէթօվ, քերական կարծաղոյ տղան տաճա կիր չի կըրիլ. ամա պղտի - սամօց պաշլայէ - նը՝ կըրելու եալ պիտի ալշմիշ լա. Մսպէս է մեր ատէթը: Հա, տաճա միւրէքէփ ու խալէմ ալ առ, ու տուր իրէն, ատօնքալ պէտքին կըրելու համար:

«Հայ, շունի կաթ կերած, ասաց պապաս սիրտին խուճտումէն, էվալլա, Մայտիրօս, էվալլա, մեռնելը, թաճմին կանէի, ատ խարէր իմաստուն էղածտ թաճմին չէի անիլ. . . . «Տիրացօւ ախպար, տառցալ վարպետիս, մախսումըս կասէ: կասէ՛ ես չիմ հավատար-ախըր, մի ասիլօր՝ ասածը խօրթ է էղիլէ. հայ անա սընը, ասպէսալ հօճա պան. . . . Շընտըս, վարպետ, ախըր քեզի եալ մէկ պանօլ շունօրակալ պիտի լանք, չէնէ չէ. . . . — Լչ ի՛նչ, ասաց վարպետս սուտ - մուտ քաշվէլէն. օրերըս առաչ, մէկ օր, հէլպէթ, շտէ ամեն պան իրեն սըրան կըկըտնէ. . . . «Սըրաս վօր նէ, շտէ հօսէն շիտակ խուճումճիին պիտի էրթը

ցլի, մէքամ տեսօք արծըթէ մատնի պիտի ապսպրվի: — Ի՞նչ տախտար ածելէ . . . շտէ . . . Աստուծով . . . նայինք . . . պէքիմ . . . Սարթը սիրտին խոնտումէն խեղբը ալայմալայ չըլտըր միշ արիւնէր:

Ինչպէս ասիւ էր նը՝ ամպէս ալ արաւ պապաս, սիֆթէ կը նաց խոյունմի Մեքօնին, մէքամ հաստկէկ, վրան փէջաթով մատնի առաւ, եթկէն կընաց արթար Սարքիսէն մէքամ պղտիսամօց առաւ — արալըտա պարծընցաւ ալ մամայիս պէս, մէկին վրայ տասը ավելցնելէն — ու տուն պերից: «Հանա քեզի պղտիսամօցը, ասաց, ամա, շան էրես, նայէ շուտ չի խալիս, չէնէ՛ ես քեզի կիրքի ստակ կօքտեցնում, ասաց շախա անելէն: Համան քիրքը ծեռքըս առի, պացի ու պաշլայեցի ինծի համար կըկը մըկը կարծալու. սիֆթէ քիչմը տիժար էրեւցաւ չեկապած խօսքերը, ամա կարծալէն, կարծալէն՝ էփպէսի ալըշմիշ էղա ու ինչպէս կերակուրը հաղեր լալը՝ քիրքը ծեռքէս վար չի տըրի:

Հօրցուկէն եթկը վօր վարպետ կնացի՝ շըփանալէն վարպետիս մօտիկցա, աղի արծըթէ մատնին ծեռքը տուվի, «պապաս փարեւ արաւ, ասի, աս քեզի խրկից, փարի վայելիս. աս պղտիսամօց-նալ ինծի համար առաւ», ասի: — Ե՛ն կենա, ասաց վարպետը ու մատնին մատին հաքաւ ու ինծի եալ նոր առած կիրքէս համպար տուվից «աս քիչմը տիժար կըլա, ասաց. ամա խայրէթ անիսնը՝ կամաց կամաց կըվարժըվիս»:

Կընացի տեղըս նըստա ու պաշլայեցի կարծալու. չորս տաւ պրա վօր էտեւ էտեւէ կարծացի՝ համպարըս հաշվէ պերանք սօրվեցա: Ի՜շկա վարպետիս առչեւ, ինա տէրտէրի սոյ էզկիօվ «Երանեալէն» կարծացինը՝ մարթը ալայ մալայ շաշմիշ էղաւ, պերանը պաց մընաց: Ի՜շկու համպար տաճա տուվինը, «կըլա ասաց վարպետըս, շընտըն թուխթ առ, ծալէ, տէֆտէր կարէ, պէր ինծի, քեզի համար տող քաշիմ սիւրէթ ալ տամ վօր կըրիս»: Ամպէս ալ արի: Ամա կըրածըս կարծալուս պէս մարիֆէթըլ չէր, զ, զ, շ, չ, ո, ս խիտ չարչըկեցին ինծի. սիւրէթին վըրան նայեաճնիքէնըս, կիտիսքի, խօլայ կերեւնային, ամա եփօր խալէմը ծեռքըս առի ու պաշլայեցի կըրելու նը՝ մատիս տակէն ուրիշ չէշիտ պաներ կէլէին. սիւրէթիս հէջ չէին լըմա-

նիր. մէմալ աս վօր՝ առչիմէկութ հէջ չէի պաշարիլ տողին վրայէն տիւղ կըրելու, եա խալէմ տէպի վէր կերթար, կիրերըս վերի տողերին կըկըպէին, եա անխարէր վար կերթար, վօր վարի տողին քը հասնէին: Դօրօվ-մօրօվ մէկ էրէս պան կըրեցի հայ հայ իրիկվան չանկին ատէնները, տէֆթէրիս էրեսը հինկվեց տեղ միւրէքէփ կաթիլէր, տեղ տեղ ալ կըրածիս վըրան էրեսէս քըրտինք կաթիլէր, միւրէքէփը փըռվիլէր, ուրիշ տեղ ալ թաց կըրածըս թիսէքովս արվիլէի. էնճամը ճունճօցի պէս մէկ պան տարի ցուցուցի վարպետիս: Կըրածըս տեսածին պէս, վարպետըս կիտիսքի խոնտում էղաւ. «հապս, ճանըս, ասաց, տուն կիտէիր քի կիր - կարթումը խօլայ պան է. չէ պալաս, ան խօլայ, թէզ լըմընցնելու պան չէ. մենք մինչի աս տէրէ՛ ճէն հասիլինքնը կիտիս՝ ինչեր քաշիլինք. տղան մինչի մէկ չէլէք միւրէքէփ չի վօթէ ու էռսուն տէսթէ թուխթ զայ չանէ՛ հէջ աղէկ կըրել քըսօրվի՛. կըրելը՝ կարծալուն պէս խօլայ չի կիտնաս, կարծալը ի՛նչ պանէ վօր, անկիցալ խօլայ պան կն վօր. քօռ մամիս ալ, աղէկ վարպետի քօվ տաս նը, կարծալ քըսօրվենա. մարիֆէթը կըրել նէ»: Տղաքը ամպէս ամուր ամուր խընտացին վըրաս վօր՝ ամօթէս աչքըս մութ կօխից, սիրտըս իլինքցաւ, կըցէցի էօքիւռ էօքիւռ լալու: «Հաճէ, ինչո՞ւ կուլաս, ասաց վարպետըս, ու՛յ մեծսիրտ տղայիս էղիլէ. ատպէս հըմպարտ էղածըս չիտէի. ես քեզի մէկ խօնհար տըղա կիտէի. մի ասիօր փօրիտ մէջը չար սատանա ունեցիլիս էղիլէ . . . Հաճէ շաշիւրն, տուն եփ լըսիլիս օր՝ մէկ տղա. առչի տապրա, խալէմը ծեռքըս առած չառած հատուիճ հատուիճ կըրէ. ատ տուն կիտիս քի քերականը լըպըռ լըպըռ կարծացիր խալեցար տէյին՝ ամեն պան ալ ատպէս թէզ պետի պաշլայիս ու խալիս. չէ, ճանըս, կիր - կարթումը ատխարէրին խօլայ պան չէ: Խօլայ պան կուզիս — կընա կէտինը փօրէ, ճուր կըրէ, ժամին տուռը մուրա — շտէ քեզի խօլայ զէնիաթ. ամա կիր - կարթումը խօլայ զէնիաթ չէ: Տուն շատ կընտածլամիշ չիլաս, վօր պըղտըլի քերականը թէզ խալեցար. քերականը ի՛նչ հօրըս ցավնէ վօր, ան տաճա կիր - կարթումին առչի էրեսն է. մէմը նայինք պղտիսամօցն ալ խալէ՛ մեծ - սամօցը պաշլայէ, մեծ - սամօցը խալէ՛

ժամաքիրքը պաշլայէ՝ անալ խալիս նը՝ ավետարանը ծեռքըտ
ան, անալ խալեցար՝ Նարեկը կարծան, անալ կարծացիր՝ էտե-
վէն չամչեան կա, չամչեանին էտեվէն տրամափանուծին կա,
տրամափանուծինին էտեվէն՝ ճարտասանուծին կա կարծալու,
անալ կարծացիր վօր մէկը ասիմ, անոնց տեղը շատ . . .
Հապա, պարօնըս, տուն ի՛նչ կիտէիր Տղաքը նորէն վը-
րաս խընտացին: Ես նորէն քէստ ընկա:

Մինչի աս օրըս հասքըցած չիմ՝ ինչո՞ւ խոխպէս խօսկեր
ասաց վարպետս. հօքիս կըվըկայէր օր՝ ես քէշ, անշահ, եարա-
մազ աշկերտ չէի. ատ կուծու խօսկերուն, ատ մըսըլին լայէխ
չէի. անալ աղէկ կիտէի վօր՝ առխատաշներըս՝ վօրը մեկալօնց
վրա նայէլէն, վօրն ալ փախիլուծինէ քըխընտային վըրաս. ամմա
վարպետիս ասպէս հետս ժաժկըտածը չի հալնեցա, տիժարիս
էկավ ամա նա չիտէր քի՝ ես իրեն ի՛նչպէս սիրիլէի.
խա սուփ ժամը վըկա վօր — ասաց, մատովը լըսավօրիչին չան.
կատունը ցուցունէլէն — պապայիտ մամայիտ մեռցոր, ասէր,
կըմեռցունէի, — անխատար սիրիլէի իտա անշահ մարթուն . . .
քեզի ի՛նչ ասիմ, իտա մարթը, առչի էկած օրըս, առանց խապա-
աթի առնէր վար կօխէր ինծի, վօթկիս ֆալախա դարնէր նը՝
անխարէր սիրտըս ցավցուցած չէր լար, ինչպէս վօր ատ խօսկե-
րովը . . . Տուն ի՛նչ կասիս, հայ հայ հիսուն հինկ տարի կըլա՝
տահա միթկէս էլած չէ Մէ մէկ ատէն միթկ կանիմ՝
աճափ փախիլուծին չէ՛րմի . . . մէկալ սէմթէն ասալ կասիմ՝
տահա ի՛նչըս տեսիլէր վօր փախիլնար սուտ չէ, խօրթ
է՛ կըկու օրվա մէջ ես ան արի, ինչօր պէքիմ ուրիշները էրկու
տարվա մէջ չէին անիր. ամա, ինչպէս օր վարպետըս ինքնալ
իրեն պէրանովը ասաց, իմ արածըս տահա կիր-կարթումին
առչի էրեսն էր. հօն տահա պէքիմ հաղար էրեսներ մնացիլէին
մէմէկէ տիժար Իտա չար սաաթին իմ ու վարպետիս օր-
թայէս սեվ կատու անցալ. հօքիս մալիմ արալ վօր՝ ես ես իտա
մարթուն կուլտուն մէկ խաթէ պիտի պերիմ, ես նա իմ կուլ-
խուս Մէս, հայ վա՛խ, ինչու ինա իրիկունը, տուն կնացի
նը, իտա ալայ պանը տեղով տեղով հօրըս մօրըս չասի, վօր
նաքա եալ, քաշէին առնէին ինծի նարամէն ու մէկ ուրուշ վար-

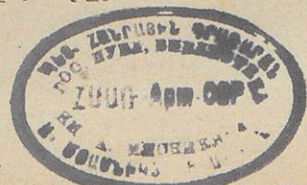
9989-11 (45-069M) (66-792)

պետի տային . . . Մ՛մա սուս կեցա, մարթու պան չասի, տէրտըս
սիրտիս մէջը խօրունկ թաղեցի, հէտն ալ թաղեցի իմ պահթըս
ու ճէհիլ արեւըս

Մէտօմը ատէնէն պըզտի-սամօցն ալ խալեցա. պապաս մեծ-
սամօց առալ. մէկ ամիսէն ան ալ խալեցա, ծեռքըս ժամաքիրք
առի կարծալու, էրկու-իրեկ ամիսէն ժամաքիրքն ալ խալեցա՝
ավետարան պաշլայեցի: Մտ արալըսը կիրըս ալ կամաց կամաց
սըրայի էկալ ամպէս օր՝ իմ ու վարպետիս ծեռքը քօլէքօլ չի
տընէիր ու աղէկ մը չինայէիր՝ շատ ֆառզ պէքիմ չէիր կուտ-
նուլ ալ:

Մնցալ-տա ասպէս մէկ տարի ես արթըս նարէկն ալ
խալիլ էի՝ չամչեանին քերականուծինը պաշլայիլ էի վար-
պետս մէջէն տեղ տեղ կարծալ կուտար, ինչպէսօր սամօցը ու
ավետարանը, տեղ տեղ ալ պերանք սերտել կուտար. ամմա՝ հէջ
խեղիս չէր պառկիլ քի՝ ատ ի՛նչ սոյ պան է . . . խօսքի վրայ՝ ի՛նչ
ասելէ «փառ, փառի, ՚ի փառէ, զփառ» ի՛նչ ասելէ իտա, իտօր
էղէնը ի՛նչ է, ի՛նչ կուզէ ասելու, ի՛նչ կուզէ հասկըցնելու, ի՛նչ
կուզէ սօրվեցնելու. կօյեա կուզիմ ասելու քի՝ տարա ֆայտան
ի՛նչ է: Կէնէ սամօցը, ժամաքիրքը, ավետարանը կարծալի.
քէնա կիտէի վօր՝ աղօթք ին, եսալ չի հասկընամ՝ նը, միթկ կանէի,
Մոված քըհասքընա խօմ ու իրէն տուված փառափանուծիններըս
մախպուլ կըլա խօմ. ամա իտա չամչեանի մէջի «փառ, փառի,
զփառէ՛ն» հէջ պան չի հասքըցա — շընտըխալ չիմ հասքընալ-
ալ — վարիսէ ամպէս ալ չի հասքըցած պիտի մեռնիմ: Ինծի ինծի
միթկ կանիմ՝ «եա ատ մէկ անշահ պօշ պանէ, ատկից մարթուս
հէջ ֆայտա չիքա, ես ատօր ֆէնտը վարպետըս ինքն ալ
չիտէ»

Մէկօր, ինչպէս կըլա վօր, կէլիմ վարպետիս կասիմ «վա՛ր-
պետ, կասիմ, իտա քերականուծինէն, կասիմ՝ մարթ ի՛նչ քըսօր-
վէնա, կասիմ»: — Մն կու խեղիտ պանը չէ, կասէ, մէծնաս նը,
կասէ, անատէնը կիմանաս, կասէ: — Եսօր — եսալ կըտառնամ
իրէն կասիմ — եսօր մեծնալէս էտեվ պիտի հասկընամ՝ նը, կա-
սիմ, անօր աղէկը անչէ՛ վօր, կասիմ, թօ՛ սիֆթէ մեծնամ ու ետ-
կէն սօրվեմամ. չիհասքըցած պանը սօրվեմալը ի՛նչ շահ, կա-

սիմ: — Հօս արի, հօս, կասէ վարպետը: Քօլը կերթամ: —
Վլուճըտ պնց, կասէ: Վլ արնալէն, ամա կէնէ կրպանամ ալու-
ճըս մէմը կրզարնէ աղի թըպըլդիօլ, մէմալ կրզարնէ,
մէմալ կրզարնէ, մէմալ կրզարնէ »շտէ քեզի քերականութիւն
մեկնութիւնը ու ֆայտան, շընտըխ հասքըցար, կընա տեղըտ
նիստ ու մէմալ խելրիտ կըտրած չիկըտրածը չիլըպըռտիս»:

Վլուճըս թօփի պէս ուռեցալ. մօռ չըզերը չորս-հինկ ամի-
սէն անձախ անցալ, շափաթներօլ չէքի կըրեր մէքամ ասեղ չէի
կընալ վերցունել — ամպէս կըկըսկըծար ծեռքիս ամենմէկ պը-
ճեղը: Վէնէ սուս կեցա, պապայիս մամայիս պան չասի. հարցու-
ցին նը »ինչու ծեռքըտ ուռիլէ« ասիքի՝ վարպետէս ետքալու
ատէն վօթկըս քարի իլիշմիշ էղալ, արապաճամիտ վըրա ինկա,
խտա արալըխը մէքամ արապա մատերուս վըպէն անցալ:

Կէս տարիէն պալապան քերականութիւնն ալ ծարէ ծար լը-
մընցուցի, սրան հասալ տրամափանութիւնին. ամա առ կիրքը
աթթարնօցին մէջ չի կըտնըլեցալ, էղած չէղածը քաղաքիս մէջ
մէքատիկ կար, անալ () օղուին քօլն էր. լայլած Ստամ-
պուլէն պիտի ապրսպըլէր. մինչօր կիր կըրեցինք, ստակը խըր-
կեցինք, մինչօր աղի տրամափանութիւնը ծեռքերըս հասալ՝
անցալ կէս տարի. առ արալըխը ես մէմալ ծարէ ծար քաղվացք
արի չամչեանին քերականութիւնը:

Ես կիտէի քի, տրամափանութիւնը քանը՝ աս ֆայտասըղ
»փառ, փառի, փառիւ, փերեալ էմ, փերեալէս, փերեալ է« տէր-
փայի, կօջական, ածական, իքական՝ էն կաղատլիմ. ամա եփօր
տրամափանութիւնը ծեռքըս առի ու կըցեցի էրես էրեսի էտեվէ,
էրես էրեսի էտեվէ պերանք սերտելու նը՝ ան ատէնը տեղօլ
հասքըցա վօր՝ կիր-կարթումը խօլայ զէնիաթ չէ էղիլէ, ու մէկ-
էրկու տարիէն չի վերջացլիլ: Տըժարը ան չէր, վօր օրը էրկու
եա իրեք էրես պան պէրանք անէի, ան պօշ. ան ատէնները
ամպէս սուր միթի ունէի վօր՝ ավետարանէն եա ասվածատուն չէն
կօլօխ կօլօխ պերանք սերտելը ինծի համար կավաթմը ճուր խմե-
լու պէս մէկ պան էր. տիժարը ան էր օր՝ պերանըս կը լըպըռ-
տէր՝ կօլօխս չէր մուտնէր, չէի հասքընար — շընտիալ կէնէ
ատպթէս է խօմ — ամա անատէնները մէջըս ուրուշ կըրակ կար,

մէկ անկուշտում ծարալ կար՝ նօր նօր պաներ իմանալու, ամէն
պանին քօքը, ասը կիտնալու, խօսքի վըրա՝ ինչու մեր ծմեռը
պօտան - ասեղ է, ամա Լըռուսաղէմ — մըտէսիներուն ասեղէն —
հէջ ծըմեռ չի քա. ինչու մեր տեղը ամառը տաք է, ամա Օլիպի-
րին սէմթերը, տահա անթին ալ, կասին քի, ամառ հէջ չիլալ,
տարին - տապելիու ամիս ծմեռ ու փուքէ. ինչու պահարին
թուռնաները, եապանի խաղերը, տուվատսիները խըպըլին
սէմթէն տէպի շէմալ կերթան, ինչու կիւզին կէնէ նօրէն եա կը
տատնան. ինչու ծօլին ճուրը աղի է. ինչէն քըքոյանա պա-
հարըս ու կածակը, փուքը, թաթալը ու փըռչախը. խօթը է խտա
ծեր մարթօց ստածը քի՝ ամպը Լըրեա մարքարէին արապային կօ-
փճակներէն կըկօտա. ինչպէս կըտըպին կիրքը. ինչպէս կըկօր-
ծին փառչա - փէթէնը, խատիֆան. ինչպէս, ինչէն քըխօթը խտա
մեր փէնճէրէին ճամը . . . հարցնելու, իմանալու, սօրվելու պան
շատ, վօր մէկը ասիմ ամա վօրինմէն իմանայի, վօրին հար-
ցունէի, ինչ հիւներօլ սօրվենայի Հէլպէթ, ինծի ինծի
միթի կանէի՝ կա ամպէս մարթ, վօր առ ալայը կիտէ, կա ամպէս
քիրք, ուտէիս աս ամէնը կըրած է. ամա վուտէիս կուտնում առ
մարթուն, վօրնէ առ քիրքը, ծօլին վօր անթունտէն հանիմ . . .
Սէմալ վօր՝ քիրքը կըտիլիմ էղիլէ. ինչ ֆայտա վօր հասքընա-
լու չիմ, չուէքի ասխատար քիրք, վօր հաշվէ ամէնալ պէրանք
սերտեցի, ինչպէս կասինը՝ հոււմ հոււմ կերա, ու մէջէն պանմը
չը հասքըցա, ան քիրքէն ալ ինչ պիտի հասքընամ կա
աճափ աշխըրքիս էրեսը ամպէս մարթ, վօր կըրնար ինծի կիրք
հասքընալը սօրվեցնելու չէ՞նէ ամենալ ինծի պէս, քիրքը
հի հասքըցած, պերանք սօրվերին ու եթկէն անունները իմա-
տուն, վարթապետ, տիրացու, վարպետ էլիլէ

Եսպէս խասէվէթներու մէջ էի քըշեր ու ցօրեկ քըհա-
լէի, կըմաշէի չօրս քօլս մէքամ խօլօք ինսան չիքար, վօր
սիրտիս տէրալ առ չեվը վօթէի, վօր, աս իշքիլները եա հանէր
միթիկէս, եա մէկ ուրիշ չարան ցուցունէր. սապահտան եաթա-
խէս կէլէի՝ մամայիս կըտեսնէի, իրիկունը աչքիս առ չեվը տայմա
պապաս էր. առ օղորմելիներէն ինչ պիտի հարցունէի, ինչ
պիտի սօրվենայի: Մամաս — Ասված օղորմի հօքուն — սիրտըս

շահել ուզենարնը՝ կառնէր իրեն ծեռքովը փախալաւ, խուռապեա, չէշիտ չէշիտ հալվաներ կէփէր, կըտընէր առչեմըս, կիտէրքի ատու ինծի մեծ պահծի հասուց, անալ ասինք՝ զավալը յին ծէռքէն ավելի ի՛նչ քուքար. պապաս ալ — Աւլած հօքին լըսաւօրէ — պուքէն կըկըտուէր ու ինծի քիւրքի, թուխթի, խալէմի ստակ պեամիշ չէր անիլ — զավալը մարթուն ալ վաստը կածը քանի՛ քափիք էր վօր — նա եալ կիտէրքի ատկից ավելի օրթի սիրել չի լալ, ետքէն էրկուսնալ կարմըննային քի, ինչնու ես ատէն ատէն սիրտիս նեղուծինէն հայ հայ միսըս կուտիմ . . . Ասպէսնակով կէս տարի եալ անցաւ:

Պահարին ատէններէնէր: Մէկօր, կանօխէկ վարպետ գընացի: Վարպետս պահչան փօս քրփօրէր թափ ինա տեղը, ու տեխ վօր խըզմէթ քեարըտ պամալ քրփօրէրնը, ու կուզէր մէքամ սոյ - զէրտալույի ծառ տընկելու, նարա սաեախընալ պատին քօլը մաղտանօս, տարխուն, խուշխօնմաղ ու չէշիտ չէշիտ ուտելու կանանչեղէն քրփընտուէր: Քօլը կընացի ու «վարպետ, ասի, հօքնիլիս, տուր ինծի պէլը, քիչմալ ես փօրիմ»: — Ա՛ռ, ասաց, տուվից ինծի պէլը ու ինքը կնաց զամպաններուն, լալէ ներուն, սիւմպիւններուն վրայի ֆօղը ասթին անթին անելու վօր մատղաշ եափրախները մէյտան էլին: Իտա արալըսը տիրացի նին օրթախափսիէն մէքամ կինիմարթ կօլօրը նէս խօթից «հաքա, Անուշ, հօն իս, հարցուց»: Հա, հօսիմ, ասաց եանկան: Հօս արի մէկ պոյ, պան պիտ ասիմ, ասաց տիրացինին կնինը: — Ի՛յա, էկա, ասաց եանկան, ու ածէլէ պերից տապախօվ կանանչեղէնը, վրանալ մէքամ տեսօք, ձերմակ օսկօռէ կօթօվ չախու ու արըից փօսին քէնարը ու ասաց ինծի «Փօսը փօրիս խալիս նը՝ իտա տապախը ախշանան կը տանիս», ասաց ու ածէլէ վաղից օրթախափսիին: «Իտա ի՛նչ տեսօք չախույէ» ասի ու կէնէ իմ պանըս կընայիմ: Փօսը փօրեցի խալեցա, պէլը տըրի փօսին քէնարը ու ինքըս կընացի օտան՝ համպարըս սերտելու, միթկէս ալայ մալայ էլալ կանանչեղէնօվ տապախը ախշանան տանելու:

Վրա կանցի սաաթ - սաաթու կէս: Մէմալ նայիս եանկան, լեղին պատռած, նես կուսուտնու, «Հա՛մէ Մայտիրօս, կասէ, տապախը ախշանան չիտարիր՝, կասէ: — Չէ, եանկա, կասիմ,

միթկէս էլալ, կասիմ, շընտըիս կըպերիմ: Կերթամ տապախը կառնում ու կըտանիմ կուտամ եանկային: Չախուն հապա վուտէլէ, կասէ: Ա՛ն ատէնը ֆառղին կերթամ օր՝ չախուն չիքա: Վաղէլէն կերթամ պաշչա, փոսին մէջ կընայիմ, քէնարի ֆօղը քըխառըշտըկիմ քըքըրքըրիմ անցած ճամփաս կընայիմ, չախու վար, չախու վէր՝ չախու չիքա, քուքամ եանկայիս՝ ասպէս ասպէս պան է, կասիմ, չախուն խայիպ էղիլէ, կասիմ: Ի՛, կասէ, հէջ ատպէս պան կըլա, կասէ, հէջ լուս ցօրէկ ատէն պալապան չախուն խայիպ կըլա, կասէ, թօփուլ ասեղ՝ շիփիլքի՛ է ինչ, թէկ կընա կըտիր, չէնէ կուխուտ ամպէս պան կըպէրիմ օր՝ ինչվան սէվ ֆօղ մըտնելա չիս մօռնալ — ասաց ալ, արալ ալ անօրէնք անհավատ կինիմարթը — : Մէմալ կընացի պաշչա, ամէն ծակծուկ փընտուցի, ամէն քարի, եափրախի, ճըղիլի տակ նայեցա՝ տըրիլիս նը՝ կըտիր, չիքա, չիքա, չիքա աղի չախուն, փիփիթին խայիպ էղալ, կէտին անցալ: Նօրէն կընացի ախշանա «եանկա, ասի փիթիւն պաշչան քըքըրքեցի, տեղ չիմնաց վօր չինայէի, հէլաք էղա, ամա չախուն չի կըտա . . . ինչ կուզիս արա՞ . . . — Տուն չիկըտար նը՝ ես կուկուտնում, ասաց ու ամպէս չըրացօվ նայեցալ վըրաս օր, կիտիսքի կեցած տեղըս հում հում ուտել կուզէր ինծի: «Ի՛յ կըտիր նայինք, ի՛նչպէս կուկուտնուս, ասի սիրտըս էլալ: Ա՛սի ու՛ էլալ ախշանայէն:

Կատղած էրեսօվ վաղից կինիմարթը վարպետիս: Ինչ կալա՛ծի արին՝ չիտիմ, վարպետս մընաց օտան, սաեախընալ ախշանա կընաց: Ի՛շրկու - իրեք մինութէն էրկու աշկերտ կըտակները առին՝ մահլայի տուռէն տուս էլան (ես տահա աղպարը կայնիլիմ), եփօր աղաքը սօխախ մըտան, ես ալ մըտա նես ու տեղըս նըստա, սիրտըս ալ ամպէս քէշ է, ամպէս քէշ է վօր՝ կիտիսքի էձէլըս հասիլէ. հայ հայ կըմարիմ, սիրտըս կանցնի, կուխուս քալիքը հօքիս մալիմ կանէ: Արխատաշներէս մէկը կամայուկ ինծի ասաց վօր՝ վարպետըս պապայիս էտեղէն խրկից աղի էրկու տուղօքը: Կըվախնամ ամա՛ վըրայէս պէլի չիմ անիլ:

Կէս սաաթ չանցած տղաքը ետ էկան, պապաս ալ նայա էտէվէն նես մըտալ: Վարպետըս տեղէն էլալ:

«Ի՛ս քեղի ծան տուվիլէի, ասաց, վօր օրթուտ քէշ, սոյսուղ

Թապիկթը աչկովրտ տեսնուս ու հասկընաս : Աս տէնքսըղին ,
աս եարամաղին — մատով վրաս ցուցուց — կարցածիս խատար
աղէկութիւն արի . ինչ վոր պէթիկէր նը սորվեցուցի . Աստուծու
առ չեմ կըրնամ ասելու վոր՝ մէքամ աշկերտիս վըրան ամպէս
տաք էղած չիմ , ինչպէս աս առսըղ շունին վըրան . հէջ սուտ
ասած չիմ լալ , եփօր ասիմ քի՛ իմ խտիր օրթուս պէս էմէկ ու
նեցիրիմ վըրան ամմա՛ ասխատար տարվա տանձանքիս
տառցը օրթիտ , աս հարամ- սատկելու տըղատ , ինչօվ վըճարէր
նը աղէկ է անկաճըտ պաց ու աղէկմը լըսէ . մէմը վոր՝ աս
եարամաղը ինծի չի հալնիր , ինծի խեւ , պան չիկիտցօղ , իրմէն
վար , օրմաղին մէկը կը ճանչնա . խօրթ է , բերանօվը չի ասիլ
ամմա՛ շմարքօվ , նայվացքօվ քուցուցունէ . ատ ես նարա ժաժ-
մունքէն աէյէմիշ կանիմ . մէմալ վոր՝ աշկերտներուս ինծիմէն
կըպաղեցունէ , «ինչ է մեր վարպետը , հէջ պան չիտէ ինքը ,
ինչ կուլտուն մէկ ալայմը աշկերտ թօփ արիլի» շտէ- ասպէս
պաներ . ատալ ես վրայէն , ժաժմունքէն , քիթուպունկէն տէ-
եմիշ կանիմ — չիմանաս օր անկաճօվըս լըսիրիմ՝ չէ — սիրտըս
մալիմ կանէ վոր , խտիպէս պիտ լա : Ասօրթ է խալաթ անել չիմ
կընալ — մեխքը ինչ առնում — ինքս լսած չիմ , մարթ ալ ասած
չէ — ամա , կիտիս քի ասածիս մէջ հէջ սուտ չիքա : Խրեքումն
ալ աս վոր՝ օրթիտ կող- հարամիին մէկն է . ատ - շտէ կըկընամ
խալաթ անելու : Ասօր սապահտան օրթիտ խիստ կանօխ վարպետ
քուքա , եփօր տեղօվ կիտէ , վոր ատ ատէնը աշկերտները տահա
թօփ էղած չի պիտի լան . ինչ է ատօր պատճառը . միթկը քէշ
պան ունենալ չէ՛րմի . վօվ կիտէ ինչեր՝ միթկը տըրիլ է անելու .
իմ քուն էղած ատէնըս տունըս կօխել մի ուղացիլէ , ինծի ես
սայեախլըյիս աղս տալ ուղեցիլ է , ես ինչ կիտնամ , ախարըս ,
Ասված չիմ օր՝ սիրտը մուտնում , մէջի էղածը տեսնիմ . հա աթա-
մօրթուս սիրտը , հա ծօփին անթունտը՝ էրկուսնալ մեղի համար
մուծին : Աս մէկ : Աս ինծի համար փօս քըփօրէի : Օրթիտ
էկալ քօլըս , աչքիս աղէկ մարթ ըլալու համար՝ «տուր , իմիշ
վարպետ պէլըտ ինծի , տուն հօքնիլիս , ես փօրիմ» : Տարան վօվ
ասի լէ՛ Ասված - Քրիստօս , արի ինծի ետրտըմ արա : Հաշվէ
քըսան տարի վարպետութիւն կանիմ , ատ քըսան տարվան մէջ քի-

չէն քիչէն ծեռքիս տակէն վեցհարուր տղա անցիլէ . հէջ մէմը
էղած չէ վոր՝ աշկերտներուս մէջէն մէկը քար ու ասէր «վար-
պետ՝ պէլըտ տուր , փօս փօրիմ» : Ինչպէս կըլա վոր՝ համան
Մայտիրօսը կասէ ինծի ատ խօսկը : Ափօր արածը աղէկութիւն էր
նը՝ խտա վեց հարուր աշկերտներէս հէջ՝ մէկը ինծի աղէկութիւն
կամեցած չին-ինչ , ալայր ինծի տուշման էին , ալայն ալ սօյսուզ
քէշ տղաք էին : Ա՛մա՛ օրթիտ նացա մէջէն առչինը էղալ վոր
ասաց «տուն հօքնիլիս , արի քեզի ետրտըմ անիմ» : Էղալ վոր
միթկը քէշ էր : Աս էրկու : Նշանածըս նարա ծեռքը կուտայ կա-
նանչեղէնօվ տապախ ու կասէ «թէզ խիվիկը տար ախշանան
տիր» : Օրթիտ աղէկ մարթ է նը , միթկին մէջը քէշութիւն չի
քար նը՝ ինչո՛ւ համան չառնուլ չի տանիլ ու՛ սաաթներօվ քը-
ցըքէ կէտնին վըրան , ինչո՛ւ ատպէս կանէ : Մօռցալ , կասիս :
Ա՛մա Մայտիրօսին սուր միթկ ունենալը ես էրկու տարիլէ վեր
կիտիմ : Աս ինչպէս կըլա վոր՝ ժամաքիրք , ալետարան , քերա-
կանութիւն , տրամախանութիւն ծարէծար պէրանք քըսօրվենա չի-
մօռնալ ու՛ մէկ ճիթթ խօսքը կըմօռնա . հէջ հալատալ կըլա խտա
պանին . . . էղալ վոր՝ «մօռցա՛ ասածը սուտէ՛ , ատ մէկ պօշ մա-
հանայէ . նա մօռցած չէ՛ , հապա եօրիթա ատպէս արիլէ , միթկին
մէջը քէշութիւն ունեցիլէ : Աս քեզի իրեք : Վ՛երջը վերջը ,
նշանածիս պապայէն մնացած թանկնոց ինկիլիի չախուն , վոր էր-
կուսըս ալ աչքերուս լուսին պէս քըսիրէինք , տապախին վրայէն
կըկօղնա , վօ՛վ կիտէ վուտէխ կըպարտրիկէ ու՛ ու մեղի կասէ քի
կօրալ : Հէջ ատպէս պան կըլա , ախար . . . էփ-էշկեարէ պան
է , վոր օրթիտ չօխտան միթկը տըրիլէ ատ չախուն կօղնալու ,
ամա թալը ցըքած չէ . ասօր վոր թալը ցըքիլէ նը՝ ուստը
ծեռքէն ապուլ տուլած չէ : Ափօր օրթիտ կօղնալու միթկ ունե-
ցած չէ նը՝ հապա ինչո՛ւ նշանածիս ասիլէ «խտա ինչ տեսօք չա-
խու է» . հէպէթ հալնիլէ վոր՝ կօվիլէ . ատ ծիծի տղան ալ
կիտէ վոր՝ կօղը իրէն հալնած պանը կըկօղնա . . . Տ՛տէ ասե-
լուս աս էր . հանա օրթիտ , հանա ես . տուն էղիր մեր թատա-
վօրը :

Պապաս կեցած տեղը պուզ կըտրեցալ . էրեսը մէկ փուքի
պէս կըճերմըկէր , մէկ կըսկի պէս կըկարմըրէր . հա իմ վրաս կը

նայէր, հա վարպետիս վրան. ինչ անէր զավալը մարթը. հավա տար՝ մեղավորը օրթին էր, չի հավատար՝ չախույին կօրածը շատ իշքիլի պան էր :

— «Հածէ Մայտիրօս, ասաց ինծի, իսա սաաթիս վուտեխէն կուզիս հանէ չախուն ու վարպետիս տուր :

— Պապա, ասի, չառած պանըս ինչպէս տամ, չիպահած, պանըս վուտեխէն կուտնում

«Մայտիրօս, կանչից պապաս ամպէս սասանական ծանօլ, վօր ասխալթը խելքըս պիտ թուռցունէի :

— Պապա, սախըն չիհավատաս, ալայը սուտ է. ես կօղ չիմ. մի հավատալ, ես կօղցած չիմ. վարպետըս վրաս խարէզ ունի, էրկու տարի է. վարպետ մըտնելուս օրէն հաշվէ ինծի քէշու թին կուզէ, ամա սիրարտ չի կօտրի տէին, ես քեզի պան չէի ասիլ. մի հավատալ իտա մարթուն. չիտիմ ինչ էղիլէ չախուն, պէքիմ մէկը սլօվէն պահչա մըտիլէ կօղցիլէ, պէքիմ խաղան օսիօն կիտցիլէ թուռցիլէ, ես ինչ կիտնամ, ամա՝ կուրանամ կուր քալիմ օր ես առած չիմ. . . պապա, վարպետըս քեզի քը խելցունէ, նա չախույին էտէվէն չէ, ամա չախույին մահանայօլ իրեն հին էօքէն ինծիմէն հանել կուզէ

Ապէս շատ պաներ ասի ամա վօրին կասիս, պապայիս աչքը մուծ կօխիլէր, խօսքըս անկաճը չէր մուտնուր, նա կէնէ մէկ ծարէն «հանէ չախուն» կասէր :

Վ երջը վերջը, ես ալ էլլա ու՝ «պապա, ասի, քեզի մէկ պան ասիմ, ասի, ես կըտեսնում օր՝ ասօր էճէլըս էկիլէ, ինչ կուզիս արա ես հաղիբիմ :

«Մայտիրօս, կանչից պապաս, իրէք տապրա քեզի կասիմ» չախուն քը հանիս չէնէ չէ :

— Չախուն առած չիմ, ասի :

«Չախուն քը հանիս, չէնէ չէ, ասաց էրկուտում տապրան :

— Չախուն չիքա քօվըս, ասի ես կէնէ :

«Վ երջի տապրան կասիմ՝ չախուն քըհանիս, չէնէ չէ :

— Պապա, վօթքըս պաքնիմ, չախուն առած չիմ, ասի ու պապայիս վօթկերը ինկա :

«Պէրէք ֆալխան, ասաց պապաս :

Պէս - պէլի էր՝ վօր մարթուն խելքը արթըս վըրան չէր :

— Վ ա՛յ մամա, կանչեցի, խախեցուն՝ օրթուտ, ինծի պիտի մեռցունուն ասօր : Լընէկ վօր՝ խօրթ մեռուցած լային :

Ֆալխան չօխտան հաղիբէր, էրկու թըպըլի եալ հետը :

Իրէքստ մաղալու տըղաք վըրաս թափեցան, ինչպէս օր խասապը կօվին, ամպէս ալ նաքա ինծի՝ վար կօխեցին, կօշիկնէ ըրս, վաթթօցներըս վօթկէս հանեցին, ֆալխային չուվանը վօթքիս ծիք օլըրեցին, ու ամպէս պըռնեցին. մէկ թըպըլին պա պաս առաւ, մէկալը վարպետս ալ միթկըս չէ

Իրէք օրէն այմիշ կըլամը՝ կընայիմ՝ օր եաթախիս մէջ պառ կածիմ. մամաս ու մեծաս՝ մէկը մէկ քօվըս, մէկալը մէկալ քօվըս, աչքերը ուռած, կեցիլ ին, էրեսըս կընային : Տեղէս ժաժկըտել չիմ կըրնալ, ամէն ժաժկըտածիս՝ կիտիսքի հաղար պիզ քըխօթին կօվտաս - մարմինըս : Վ օթկ ունեցածըս չիմ հասքընալ, կիտիսքի կըտուիլ ին, թապիլ ին : Կամաց կամաց միթկըս վրաս կըթօղօտիմ ու անցած պաները մէմէկ մէմէկ միթկըս քուքա

Մէմալ նայիս մէկալ օտայէն սասանական մէկ ծան կէլէ՝ չի տիմ մարթուն է, չիտիմ ճանապարհի ու զինծիլի շախըռտի

«Աս ինչէ աս, քըհարցնում մամայիս :

— Սուտս, կասէ մամաս, պապատ է, կասէ :

Չավալը պապաս, խելքը թուռուցիլ էր ու կատղիլ էր :

() խտն ամիս եաթախէս չիմ էլիլ, հինկ ամիս ալ ամպէս թա խէթսըզ կըլամ օր պատերուն քըսքըսլէլէն եա սէտիրները պըռ նեկէն՝ ճօրօլ ճօրօլ քըքալիմ օտային մէջը : Ատ արալըխը պա պաս ալ կըմեռնի — Ասված քերեզմանը լուս ինչեցնէ — իրէք հօքի՝ ես, մամաս ու մեծաս կըմընանք էօքսիւզ ու մէկ տիլիմ սեվ հացի էհլիած : Մամաս լուսէ լուս հալխին կարը կըկարէ. մեծասալ տէլլալուծին անեկէն, ֆալ պանալէն, թեթեվ թափե լէն, չարաչք աղօթեկէն՝ կուտօր - մուտօր ստակ կըվաստըկին — առօլ շտէ կէչէմիշ կըլանք :

Քաղաքիս մէջ անունըս չախույի - կօղ կէլէ :

Լսա ալ քուքամ տասնըջօրսըս կումուտնում :

Ատ արալըխը աղա Լ աղարօվէն հօսի մէկ աղայի վըրա կիր քուքա քի՝ «եփօր մէքամ ամպէս կիր - կարթումի հավէս ունէ

ցող խարիպիկիտ տղա կանը՝ առնուա խըրկիա Մօսկօֆի հայի ճեմարանը՝ : Աս վօր կըլըսիմ՝ համան կերթամ աղլի աղային, վօթկերը կիսնիմ, «արի խտա աղէկութիւնը արա ինծի, կասիմ, հէմ էօքսիւզ իմ, հէմ խարիպիկիտ իմ, հէմ ալ կարծալու հալէսիմ» — կասիմ - շտէ ինչօր պէրանըս քուքանը. նա եալ — Ասված պանը աչօղէ — խօսկ կուտա. «էրկու շափածէն հաղիւր էղիւր, կասէ. կնացօղ լանը՝ հէտը կըտընիմ քըխըրկիմ». ծէս.քը կըպաքնիմ, կէլիմ. խուռտուռմէս վեր վեր քըցաթկըտիմ, ամա մէրօնց պան չիմասիլ: Իրեք-չօրս օրէն մէքամ աթլը խարալուլ քուքա մեր տուռը կըղարնէ «Մայտիրօս անունօյլ ասպէս ասպէս տըղա կա՛ հօս», կասէ: — Լս իմ, կասիմ: «Հայտա արի հետս, աղան քեղի ծան կուտա», կասէ: Մամաս կիտէ քի՛ կէնէ վօյլ կիտէ ինչ խաթէ պիտի քա կուլտուս, վայկիրին հայ հայ խէլէն կըպաժնըվի: Մի վախնալ, մամա, կասիմ, ատ քէշուծին չէ, աղէկութիւն է, կասիմ, ու կարճ խօսքօյլ կասիմ պանին էղէնը: — Ատպէսէ նը՝ Ասվածամարըս խըսմէթըտ պանա, պալաս, կասէ ու կը ծամիէ. մեծաս ալ շուտմը-թէզ ֆալը կառնէ, վօր առ չեվէ իմանա քի՛ ինչ խապէր պիտի պերիմ: Կերթանք աղային: Մարթուն էրեսին չըրայէն քըհասկընամ, վօր ասելուն խուռ տուլ պաներ պիտի չիլան: «Հա՛մէ, կասէ, տուն ինչ էրեսօյլ կուլ գէիւր աղա Լ աղառօյլին վարժատունը մուտնելու. մէկ-էրկու չա խու եալ հօն կօղնաս նը՝ ատ ալայ - մալայ կաճուտկի խօմ նախըր վանցիին թէմիղ անունը, կասէ: Լափօր պօչըտ ատ խարէր աճըր ուածէր նը՝ տուն ինչպէս համարցակեցար քալու խնթըրվելու ինծի տէ, կընա պաքսէ, կօղ - հարամի, մէմալ էրեսըտ չի տեսնում» ասպէս ինծի իրէն տունէն կըվարէ աղլի մեր աղան:

Լալէն լալէն տուն էկա: Խուլթուռը մամաս, աչքը տուռը, կընայէր եղիլէ՝ քի օրթին ինչ խուռտուռ խապէր պիտի պէրէ իրեն ու ծերութիւնը մըխիթարէ. մեծայիս ֆալն ալ էլիլէ թէզ ծամիւ, նօմայ ստակ, աղ ու հաց ու չէշիտ չէշիտ աղէկութիւններ: Աս վօր լսեցին զավալը կինիմարթիքը՝ տահա պէթէր խա սէվէթի մէջ ինկան:

Մէկ օր մը մեծայիս մէկին տունը թեթեւ թափելու ծան տու

վին: Ատ տունին տէրը տարվա մէջ ինն ամիս Սթառափօլ կրկէնար իրեն առուտուրին սէպէպօյլ, տասվերկու տարու օրթինալ հետը առիլ էր ու հօնի թաքալօրական վարժատունը տուլիլ էր կարծալու: Մեծաս, վարժատունի անուն վօր կըլըսէ՝ վօթքերը կիսնի կինիմարթօց քի՛ ասպէս ասպէս մէքամ թօռ ունիմ, կասէ, կարծալու շատ հալէս է, ինքը պըղտիկ է ամա՛ պալապան, միւրիւքօյլ տէրտէրէ, վարժապէտէ ավելի պան կիտէ, կըկօլէ-շտէ ինծի, պան չունիս, անխատար կասէ, անխատար կաղաչէ, կըպաղատէ վօր՝ աղլի կինիմարթօցմէն խօսք կառնէ, վօր ինծի եալ Սթառափօլ խըրկին Մարթիօս աղային վըրան, վօր նա եալ վարժատուն տա: Աս վօր կուլումունցնէ՝ ա՛ճէլէ տուն քուքա «աչքըտ լուս, Մայտիրօս, կասէ, չարը խափանեցալ, պարին կատարեցալ» ու մէկիկ մէկիկ կասէ ինծի ինչ վօր խօսվիլէ ինծի համար: Ամենքըս ալ խուռտում կըլանք:

Ամա օրեր կանցնի՝ պան չիքա, շափած կանցնի՝ պան չիքա, վերջը վերջը՝ ամիս ալ կանցնի, կէնէ պան չիքա: Մէկ օր մեծաս կէլէ կասէ «աս ինչ խուճուռ պան է աս, կասէ, խախատար ատէն մէկ խապէր չի լըսվիր, կասէ, մոռցիլ ինչ, չէ՛նէ խափեցին մեղի, կասէ. ասպէսօյլ պան չիլալ, էլիմ մէմը ինքս էրթամ իմա նամ. ծանտո կեցած քարին տակէն ծուր չի վաղիլ, կասէ ու ֆէրէճան քըհաքնէ, կօլօխը եմէնին քըվաթթէ, տայեախը ծեռքը կառնէ, տապան կըղարնէ շիտակ տէպի Մարթիօս - ային նշանա ծին կերթա: Իրիկվանսէմթ չըրախալուռնքի ատէն քըստըռ քըստըռ, էրէսը խուռտում ետ քուքա: «Ինչ մախարիչ ունիս տալու, կասէ ինծի: — Առ չի տարվա հախըս ալայ - մալայ քեղի Լչուռաղէմի ծամիւտ ստակ, կասիմ: «Լճ, պալաս, կասէ մեծաս, ան օրը քանը, պէքիմ, օսկօններըս ալ փթթած կըլան. անօր աղէկը ան է, վօր մենք մօտիկ ատէնիս պանը նայինք: Հանա քեղի խուռտում խապէր. վաղը չէ մէկալօր Մարթիօս աղային, հօսէն իրեք արապա փախալ պարի պիտի խըրկին. չիս վախ նալը — չունքի ան ատէնները հարամի չէրքէզներէն վախ կար — նիստ ու կընա, մընացածն ալ Ասված կուտա»:

Ինչպէս վօր կասէ՝ ամպէս ալ կանինք: Մեծաս տուռէ տուռ քըքալէ, մէկէն հին փօսթաքի կըմուրա, մէկալէն տաք մէսթ կը

մուրա, մէկ ուրիշէն ալ մօրթի կրտակ կառնէ. քը փաթթալիմ, կըկապկըպիմ, մէքամ պըզտըլիկ պօհչա, ինչ ասիս հալալնէ, բոլ, ճամիու պաշարօլ, խօթուխըս կըտընիմ, կերթամ արապան կընըստիմ ու ճամիա կիյնիմ: Ինն օրէն Սթառափօլ քըհասնինք: Կերթամ աղլի Մաթիօս աղային, կուլխուս էկածը ալայը կասիմ, հէ՛՛ մէկ պան չիմ պարտըլիլ՝ աղէկըս ալ կասիմ, քէշըս ալ կա սիմ. . . . Ե՛մնա՝ կընայիմ օր մարթուն էրեսը մէկ չէշիտ կըլա, պէլի է վօր պատմածս հազ չի անիլ, կիտիսքի տիժարին քուքա, ամա — կէնէ շէն կենա — պան չի ասիլ:

Մէկալում օրը կառնէ ինծի, կը տանէ միծալօրին ու քը խընթըրլի վօր վարժատուն առնէ:

«Քլաաքիր ունիս, քըհարցնէ ինծի մեծալօրը,

Քըհանիմ ծօցէս կուտամ իրէն:

«Տասնը չորս տարն է իս, քը հարցնէ: — Հա, կասիմ:

«Ուսանակ կիտիս, կասէ: — Չէ, սօրված չիմ, կասիմ:

«Ուսում կիտիս, կասէ: — Չէ, սօրված չիմ, կասիմ:

Տահա մէկ քանի չի սօրված պաներըս քը հարցնէ: Որը քը հասքընամ, որը չէ: Մեծալօրը քիթու պուռնի կանէ: Մաթիօս - ան կըկարմըրի:

«Օրէնքօլ վարժատուն առնել չէր լալ քեզի ամա, կասէ, Մաթիլէյ Քառփիլչին խաթրին համար լայլած ուվաժիթ պիտ անլի, կասէ մեծալօրըս, ամա՝ էնի վարի քըսը պիտի նըստեց նում քեզի, կասէ. խուստումէս չիտիմ ինչ անիմ, մեր ատէթօլ կերթամ մեծալօրին ծեռքը կըպաքնիմ, մարթուն հօշին քուքա: «Վրայէն պէլի է վօր թէմիզ սիրտօլ տղա է, թապիէթն ալ տահա խանկըռած է, կասէ Մաթիօս - ալին, վրաս շմարք անելէն: — Խայրէթ կանիս, աղէկ քըսօրվենաս, քըհարցունէ ինծի: — Սօրվենալու չի լայինը՝ ինչն թանգըլին չէլէրը կիյնէի, քուքայի հօս, կասիմ: — Խընտաց մարթը, քիչմալ կեցանք ու էլլանք տուն էկանք:

Շամիուն Մաթիօս - ան կըտառնա ինծի ու կասէ, «Հա՛մէ, անունըտ հանիլ էիր քի շատ պան կիտիս, տեղը էկալ նը՝ ինչն պօհըտ քաշեցիր, ինծի եալ ամթօլ թողուցիր»:

Ես պան չասի, սուս կեցա: Ե՛կապար՝ ինչ ասէի, իմ տարի

ներօլ սօրվածըս՝ հօս պանի պէթկ չէկալ, տայա սօրվեցուցածը ես սօրված չէի: Տեսա վօր՝ Մաթիօս - ան առչի օրէն քէշ աչք քօլ նայեցալ վրաս, ամա պան չասաց, անալ շուսօրակալիմ:

Մէկալում օրը, սապահտան կանօս կընացի վարժատուն, մինչու հօրցակ մընացի. էրիու վարպետ էկան, էրիուսն ալ համ պար տուլին. հօրցուկէն եթկը մէմալ կընացի, կէնէ էրիու ուրիշ վարպետ էկան, նաքա եալ համպարներ տուլին: Մէկալում օրը, անկից պախշա, տահա չորս ուրիշ վարպետներ էկան, ամենն ալ ուրիշ ուրիշ համպարներ տուլին կընացին: Քիրք չունէի. ինչ անէի, վօրին ասէի, վօրիմէն աղաչէի առնէի: Մաթիօս աղային ասէի քի՛ ինծի ութը հատ քիրք պէթկ է, իշքիլ է վօր առնէր տար, չունքի վրայէն պէլի էր, վօր վրաս տաք աչքօլ չէր նայեր, անխառարօր-շտէ՛ մէկ փօր հացը պետա միշ անելու քըքաշվէր. Օրթումէն ուզենայի, անալ կիտիմ վօր, խոսքըս պէտիհալա պիտի անցնէր, չունքի նա առանց իմ ասելուն ալ կիտէր քիրք չունեցածըս, ամա մէկ բերան խօսք չասաց քի՛ ինչի՛ վըրա համպարներըտ պիտի սերտիս. պէլի պան էր վօր՝ նա եալ հազ արած չէր վարժատուն մըտածըս. . . .

Քլաալին մէջը մէկքանի փարի էրէսօլ խաղախ տղաք տէլէ միշ արիլէի. հարցունէլէն հարցունէլէն կնացի կըտա նայա տունը, ամէնէն ալ մէմէկ եա էրկ-էրիու քիրք առի, էկա տուն, քաշվեցա մէկ քօշա՝ պաշլայեցի ինծի ինծի սօրվելու: Միթկըս, փառք Ե՛սծու, սուր էր, աթթիաց միամիտ էի. համպաներըս ալ վօրը վեց տօղ էր, վօրը ութը տօղ — ատ ինծի համար պան չէր. ուսումի վարպետը հէ՛՛ պան տուված չէր սօրվելու, նաւանը՝ սեւ տախտակի վըրա չէշիտ չէշիտ հէսապներ էին, ան հէ՛՛. քլասէն չէլլած տահա կիտէի:

Մէկալում օրը, վարպետ վօր կընացի ու սըրան ինծի էկալ նը՝ համպարներըս ամպէս աղէկ տուլի վօր՝ վարպետներըս արմընցան մընացին. իրենց ծեռքի թուխթին մէջ անունըս ու լաղալըս կըրեցին ու կօվասանք տըրին — անունը մէկ պան կասէին ամա՝ չօխտանվան պան է, մօցիլ իմ, կընացիլ է. — Մեծալօրը էկալ, աղլի թուխթը աչքէ անցուց՝ «մալատեց Սըլաճիօլ ասաց, խայրէթ արա, ասաց, մէկ օր մարթ կըլաս, ասաց»:

Վրայէն պէլի էր վօր՝ աղէկ մարթ էր: Ախպար, հալար ինչ ուղէ՝ թօ ասէ, ամա խտա խաղախ ասքը, հարփան է, — ինչ է ինչ չէ — կէնէ սիրտը թէմիդէ, մեղիպէս փախըլիօտ, չարկամ, պամպասօղ, հալխին միսը ուտօղ չէ

Ասպէսօլ, կէս տարի կընացի էկա վարժատուն. պարծանք չիլալասածը, օրէ օր ավելի ու ավելի աղէկ քրսօրվենայի ու վարպետներու ու մեծավօրիս աչքը կուսումնէի. խաղախ արխա տաշներըս ինծի քիսիրէին, շէն կենան, քիրք, տէֆթէր, թուխթ, խալէմ, կոէֆիլ ինչօր պէտքէր նը՝ ալայը կուտային, ես ալ վօրին համարը քրսօրվեցնէի, վօրին ալ ծեռքէս էկած պըլտի-մըղտի աղէկութիւններ կանէի, կսրճ՝ ախպար ախպար կըկենայինք: Ամա Մարթիօս-ային օրթին հետըս աղէկ չէր, վրաս նայել չուզէր, կամընչնար հետս կալաճի անելու, խաղալու ես համար սերտելու. ուստ էկողին կասէր քի՛ ես վար սօյէ, խարիպիկիտ, ունչպէր տըղայիմ. . . պապանալ ասօր-վաղը տու նէն փախ տալ կուղէ: անխատարօր՝ մէկ մահանայի կը նայի. կա սէր ամա՛ նարա խօսկը պանի տեղ տընօղ չիքար:

Ամառը էկավ. էնկղամէնները պաշլայեցին: Ինծի առչի քլասէն էրկուսումը տարին — ձէմը կէս տարի մնացի առչի քլասը. — աղէկ սօրվենալու ու քօվական թապիէթիս համար անունըս կարմիր տախտակի վըրա կըրեցին, մէքամալ քիրք պաշլեցին:

Մէկալում տարին քլասին մէջ էնկ առչի աշկերտը կիշվէի, ատպէս ալ մընացի մինչի էլլելը. քլաս քլասի էտէվէ, քլաս քլասի էտէվէ փոխեցի ու Սթառափօլ քալուս իրեքում տարին արթըն չորսում քլասն էի Տահա նօր չորսում քլասը անցիլ էի վօր՝ կուխուս նօրէն փօրցանք էկավ:

Մէկ օր Մարթիօս աղան եառմալընէն ուշկէկ տուն քուքա, քըհանվի, ծօցի ստակը — իրէն ասմունքէն — պումաճնիքօլ սթօլին վըրան կըտընէ. չըրախը կըմարէ, կըպառկի: Մէկալում սա պահճան վօր եաթախէն կէլլէ՝ պումաճնիք քըփընտոն՝ պու մաճնիք չիքա: Խանութի տուղօցմէն մէքատն ալ չիքար, ալայ նալ եառմալըն էին. պանվօր ալ չունէինք — նօր էլլիլ էր — տունը ես էի, ինքն էր ու օրթին էր. իրեքէս մէկը մէկը կօղ

ցած պիտ լար, ամա վճվ. պէլիմի՛ չէ, իշքիլը համան իմ վըրաս կիսնի. աղլի չախուլին պանն ալ նօրէն մէյտան կէլլէ: Աս էր թում-պատառ կըլամ. էրկինքի ամեն սուրփերուն վար կըպեւ ըիմ, շահատ կըտընիմ՝ խայր չի անիլ: Մարթիօս-ան հրաման կանէ վօր՝ թէզ ափուռ - չուփուռս ժողօտիմ՝ էլլիմ՝ Նախըվան էրթամ: Ալայէն լալէն կերթամ մեծավօրիս, ասպէս ասպէս պանէ, կասիմ: Նա եալ ինչ անէ զավալը. «Պալըր, ժալըր, կասէ, ամա տէրտիս չարան չիկուսնուր: Թուխտերըս ծեռքըս կուտա ու հայ վախ հայ

Նօրէն կընրստիմ արապան, քուքամ Նախըվան:

Մամաս վօր կիմանա աս նօր ամպախտութիւնը՝ կըթուլնա կիսնի. քացախօլ, ճուրղօլ, ուռփեայօլ ճօրօլ այմիշ կանինք օղօր մելի կիսիմարթուն: Մեծաս ֆալ կըպանա ու կասէ «ստակը մուծլախ պիտի կըտընվի ու անմեղութիւնըս լուս պիտի էլլէ. ինծի եալ նօրէն ետ ծան պիտ տան Սթառափօլ»: Աս տապրա մեծայիս ֆալը խօրթ կէլլէ, ամա՛ կէս փայը. աղլի խայիպ հըած պումաճնիքը Մարթիօս-ային վարտիքին ձէպէն կէլլէ: Սիրտըս շահելու համար, նըշանածին կիրօլ կապըսպրէ, վօր ինծի էրկու ֆունթ չամիչ, էրկու ֆունթ թըստան խուռմա, քսան քափիկ ալ փախը ստակ տան ծէնքըս ու ճամիին: Ինչպէս կըլա վօր՝ մեծաս նայա տունը կերթա. աղլի կիրը առ չեվը կըկարծան. չա միչը ու խուռման թուխթի մէջ քըփաթթին, ծեռքը կուտան, ստակնալ ծօցը կըտընին: «Մեծա, կասիմ, ինչո՞ւ առիր, կասիմ, ատ ալայը մէկ է վօր իմ անմեղութիւնըս ծախածի պէս պան էլա, կասիմ: — Չառնէի նը, կասէ մեծա, անմեղութիւնըս ալայ մալայ պէտիհալա տուված պիտ լայիր խօմ, կասէ:

Աղէկ միթկ անխնը, մեծայիս ասածը խօրթ էր, ամա՛ սալթը հայերու մէջ . . . Չախուլի լէքէն կար խօմ վրաս, պումաճնիքօլ ստըկինն ալ կըպալ նը՝ ալայմալայ աճըռվեցա, ալ էրէս չունէի քաղաքիս մէջ մընալու. թէզ մէկ հնար պիտի կըտընվէր Նախըվանէն էլլելու. ամա վնտէխ էրթայի, վճվ իրեն տունը կառներ էշկեարէ էրկու կօղութիւնի մէջ պըռնըված աղին

Մեր ասքը սալը ատպէս է. քէշ պան լըտելու՝ էրկու սուր անկած ունի, աղէկ պանի համար՝ հէջ մէկը: Պումաճնիքօլ

ստակ կողցածս ամենքն ալ լըսիլ էին, ամա պոռնաժնիքը Մաթիոս աղային վարտիքին ճէպէն էլլածը՝ մէկ մարթ ալ լսած չէր . . . ինչպէս՝ ակնը փաթլամիշ չիլաս

Մէկ օր մահալային տուռը կայնիրիմ ինծի համար, սէյր կանիմ. տիմացէս մէքամ խաղախ կանցնի, կրտակը քըհանէ ու կլօխ կը զարնէ. «Ֆէլանին տունը վօր նէ, քարցընէ»:

«Լսպէս ասպէս կընա՝ կուկուտնուս, կասիմ. եթկէն իրեն կը տառնամ ու՝ քըհարցնում» տուն վօլ իս:

— Ես նարա չօպանն իմ, կասէ:

«Վ ուտեխէ՛ն քուքաս, կասիմ:

— Չօռնամոռէն, կասէ:

«Օխտ - արապատ հապա ուտեխ է, կասիմ:

— Օի - արապա չունիմ, կասէ, եպեան էկիլիմ, կասէ:

«Համան միթկըս պան կիյնի: Մարթը կերթա:

Մէկալում օրը, մերոնց պան չիմասիլ, ըսլօվէն տունէն կէլ լիմ, շիտակ կերթամ, ուստ էկօղին հարցունեկէն՝ թամամ էրկու շախաթէն վօթկըս Քաթառնատառ կըտընիմ: Աս հային կերթամ, ան հային կերթամ, վերջը վերջը մէկին կուկուտնում. տալին էստուն հինկ ուրիլի հախօվ — ան ատէնները ստակը տահա աղինացիօվ քըհամըրվէր — խանութի խըղմէթքիար կուտնուտնում: Ուտէիս սօրվածս, ինչ կիտցածըս, վօրին օրթին էղածըս՝ հէջ մէկին ալ չիմասիլ, չունքի խօրթ զուրուցելուն համը մէմը առիլ էի:

Վ եց տարի մնացի չօռպաճիկս խանութը. իտա արալըխը մէկ ժում թէոս խօսք ասել չի տուվի, մէկ օր հէսապիս մէջ տէնիշկէ պակաս չէկավ, — հարուրներ - խօմավէլի քուքար — ան հէջ: Չօռպաճիս անխարէր իշամիշ էղիլ էր, հալատաղիլ էր ինծի, վօր ամիսներօվ վօթկը խանութը չէր տընէր . . . էղած չէղածը մէքամ տապիլրէք - տասնըչորս տարու ակնիլ ունէր. տեղն եկած ատէնը, տայմա կասէր էղիլէ մօտիկի մարթօցը՝ «Քաթիլըս թօ տարիքը թամամ անէ՝ կառնում Մայտիրօսիս կուտամ, խանութըս ալ իրեն վըրան կըկըրիմ. անկէ էտէվ հար օրթու պէս պան կըլանք»: Լըսօղներնալ անէլէ խապէրը ինծի կըպէրէին: Ես ալ իւմէսներօվ կեցիլիմ քի՛ ասօր չէ վաղը քառսուն հա-

ղարնօց խանութի տէր պիտ լամ. հախըս ալ չիմառնուլ, եփ ալ լանը՝ ամենն ալ իմըսնէ տէյին . . . Տուն մէմը նայէ տահա ինչե՛ր կա կուկուտս քալու:

Չօռպաճիս չօխտան Նախըրվան կընացած չէր: Մէկ օր կէլէ ու կասէ ինծի. «հածէ, կիտիս ինչ, կասէ. սիրտըս մէմը Նախըրվան էրթալ կուզէ, կասէ, ինչ կասիս, կասէ: Ես պան չասի ամա՝ սիրտըս շըվ արալ: «Խտա ճէմը հարուրիսուն ուրիլին չէմի, կասէ չօռպաճիս, թուքնում վըան, հայտէ արի էրթամ. . . ետ քամըր, Լստուծով, պէհրտ ալ կանինք. ակնիլըս հայ հայ տասնը - հինկ տարու կըլա. էկած տարի աս ատէններըս փրսակներըս ալ կը պաքնիմ ու՝ մաղըս ալ պատէն կըկախիմ. . . կօքաէ ինծի էփպէի չար - չըկվեցա, ուհաթնալու ատէնը է, մէտօմալ տուն տանձըվէ

Կուզէի ասելու «մի էրթալ՝ տեղօվ ալ կիտէի վօր՝ խօսկըս կըլըսէր, ամա չասի, «ինչ ըլլալու է-նը՝ թօ լա՝ ասի միթկիս մէջ . . . ինչ թահմին կանիս, հօքուս մալիմ արածը խօմպօշ չէլլավ

Եղի չօռպաճիս վօր Նախըրվանէն ետ տառցավ՝ հէջ առաջվա մարթը չէր, ալայմալայ փօխվիլ էր, մէջը պաղըրթին մըտիլ էր. սապախտանէն ինչվան իրիկուն քուքար խանութը կըմնար, պահը մէմը տէֆտէրըս աչկէ կանցունէր, թախըլին մանտըր ստակը քըհամըրէր, պասմային ու պարիին թօփերը քըհամըրէր, ատէն ատէն ալ՝ թօփերը կաղի ցըքել կուտար: Շուտ հաս - քըցա քամին ուտեխէն փըչածը, ամա սուս կեցա. նայիմ տարա վերջը ինչ կըլա, ասի միթկիս մէջ: Կանցնի-տա ասպէս շափաթ շափաթու կէս . . . Մէկ օր, նայիմ, չօռպաճիս մէկ լէվէնտ Նախըրվանցի տղա կըպէրէ խանութ ու խանութի պարին ալայը վըրան հէսապօվ կուտա, ինծի եալ նարա ծեռքին տակը կըտընէ: Կէնէ սուս կըկենամ, նայիմ ասօր ալ վերջը ինչ կըլա, կասիմ միթկիս մէջը: Մէմալ ինչ լըսիմըս աղէկ է. չօռպաճիս աղի նօր մտած խանութի տըղին խօսք տուվիլ է ակնիլըս նարա հետ նըշանելու . . . Ետ ալ կուկուտնում:

Ետէն ատէն միթկէս կանցնի քի՛ ճանալարներու մէջ վօրը ալիլի չար - քաշ, տիմացիուն է. մի ասիլ օր՝ արամօրթիկէս ալիլի տիմացիունը չիքա էղիլ է. ուրիշ տապըս եալ ասպէս միթկ կանիմ՝ աճափ, կասիմ, մարթօցմէն ալ էնկ տիմացիունը

հայր չէ՞. խօսակի վերա, իմ տեղըս մէկ ուրիշ ասք իմարթ՝ խաղախ, նօղայ, ֆռանցուզ, նեմցէ լարներ՝ կօլօխը ծրած, իտա խատար մարթոց քէշուծինին, տուշմանուծինին կրտիմանար, չէ՞նէ թուքնում վրաները՝ կասէր ու կուլխուն չարան կրտեսներ՝ խելքին կրտածին խարէր . . . Ասողներ կան վօր — պէլքի քերքի մէջ ալ կըրած է, վօվ կիտէ — ասողներ կան վօր՝ ինքն իրէն մեռցունելը՝ հօքուն մեխք պանէ. ատօր համար, կասին, Ասված մեր հօքին թուծօխք կրտանէ. ատպէսէնը՝ հապա ինչո՞ւ մարթս ամիախտ է, կուզիմ ասելու քի՛ ատ հրաման տուվօղը ինչի՞ պանը ան տէրէ՛ծէն քըհասցունէ, վօր օղօրմելի մարթը, աշխրըքիս վրա ապրելը՝ մեռնելէն պէթէր կըճանչնա, ու — մեղայ Ասծու մեղա — ես աղու կուտէ, ես չուվանը վիզին կանցունէ, ես ծուրը կէսի, ես փըշտօֆը ճակատին կըտընէ . . . Չիտիմ, ախպարըս, խելքիս պանը չէ . . .

Մէկ օր խանութը նըստիլ իմ, վիզըս ձուկ՝ միթի կանիմ, կօլօխէս անցած պաները սիւրիւ սիւրիւ աչկիս առ չեմէն կանցնին ու ինքըս ինծի քը հարցնում՝ աճափ ամիախտութիւնըս վերջացա՞ւ, չէ՞նէ տահա քալիքներ կան . . . մէմալ կօլօխըս վերցունում՝ ինչ տեսնիմ, չօւպաճիս տիմայըս կայնիլ է, վըրաս կը նայէ :

— Հաճէ Մայտիւրօ՞ս, կասէ :

— Համէ՛ աղա, կասիմ :

— Կիտիս՝ մէկ պան ունիմ քեզի ասելու, կասէ :

— Ինչ է ասելուտ, կասիմ :

— Աս քեզի ձուղապ անել կուզիմ, կասէ : Ուռուֆ կըլամ :

— Ինչո՞ւ, կասիմ :

— Սիրտըս - շտէ ամպէս կուզէ, կասէ. իսա խանութին տէրը ես չիմ մի

— Պատճառը, կասիմ :

Իրենը կրտացունէ նօր էկած խանութի տղին ու կասէ — անիսէ խօսքը ինծի է, կիտիս — Մէմը իսա առսուղ էտէպըզդին նայէ, էրէսը կաշի արիլ է ու՛ ինծիմէն պատճառներ կուզէ իմանալու, ամեն տեղէ հարած - վարածը տահա խատիւրէ շիտակ աչքիս մէջ նայելու : Եթէ կը կրտառնա ինծի ու կասէ. «Տուն պատճառը կուզիս իմանալու - հա՛, պատճառը աս է՛ տուն կօլ իս» :

— Եփ կօղութիւնըս պըռնիլ իս, ասի :

«Մենակ ես պըռնած չիմ քու կօղութիւնըս, հաղար մարթ պըռնիլ է. տուն չէիր վարպետէտ չախուն կօղօղը, ատօր հա մար քեզի վարպետէտ փախ չի տուվին. քու սէպէպօվըտ պա պատ չի խեղցա՞վ, եթէն չի մէռա՞վ օղօրմելին. աղա Լ աղառօ վին նըվեռսիթեթէն քեզի սիկաիր չարին. Սթառափօլ Մաթիօս աղային պուամփնիքօվ ստակը տուն չէիր կօղօղը, ատօր համար ալ քեզի թաքավօրական վարժատունէն չի վարեցին . . . կիտի պիրէ առսըզ շուն . . . մեխքըտ կիտիսնը պարէմ խանճըս շունի պէս պօջըտ քեզի՛ քաշէ - տա . . . իսա շարվէրին նայէ. պատ ճառ կու վէ ի մա նա լու. առսըզ էրէսըտ թուքնում, — շտէ քեզի պատճառ, կօ՞ղիս - շտէ, կօ՞ղիս. էս խանութիս մէջը կօղ մարթ ունենալ չուզիմ, հասքըցար, խաֆատ մըտա՞վ : Տ տէ քեզի պատճառ» :

— Աղէկ, ասի. տո՛ւր վեց ու կէս տարվա հախըս՝ էրթամ :

«Ինչ հախ, ինչ պան, ինչ տըրըլթի . . . վօրին քըլեմփցու նուս, քեզի պէս էշկեարէ կօղը իրեն հախը չօխտա՞ն առած կըլա, պէքիմ ալելօքօվ ալ . . . Տ ընտըս ել խանութէս, չէնէ պէշլիներօվ քըհանիմ ու ծեռքըտ վօթկըտ զինճիլէմիշ անել կուտամ՝ ամպէս եայեան քըլըրկիմ Նախչուվան : Աս օտար քաղաք է, տուն Նախչուվանտ չիկիտնաս, աստեղ մենք մուխայիթ պիտի կենանք. չէնէ մէմը հայերուս անունը կօտըռվի-նը՝ մէմալ շըտիկըտ տուռը չիքա. ատօր համար - շտէ չուզիմ կուլխուտ խալապալըս պանալու : Տէ - հայտէ, ուտէխէն էկիլ իս նը՝ կէնէ անտեղ կընա»

— Աղա, ասի, առանց ստըկի ինչպէս էրթամ, վօ՛վ ինծի կը տանէ. ճամիան ախըռ ուտել խմել պէթիկէ. վօ՛վ ինծի պէտի հալա հաց, ձուր, պառկելու օտա կուտա . . . մէմալ էղիլ է Նախչըվան կընացիլ իմ, կիտիս խօմ — չախուն ու պուամփնիք կօղցածըս ասօղը՝ ատալ ասած կըլա հէլպէթ — հօն ես ծեր մար ու մեծ մամա ունիմ. ինչ ասիմ էրթամ. նացա ծերութիւնին տայեամա ըլալու տեղ՝ կօլօխներուն ծանտութիւն էրթամ. . . Աղա, վօթկըտ պաքնիմ. մի անիլ իտա քէշուծինը, տունէտ փախ մի տալ, ինծի ճառէզ մի անիլ. վեց տարվա էմէկըս ինչո՞ւ մօռցար :

ինչո՞ւ մոռցար վոր, ասկէ երկու ամիս առաջ ալ չի կրցա պան ասելու, արցսունքըս հայ հայ քըրթիտէր

Չօղաճիս պուճաճիքը պացից, մէջէն տասըհատ կապուտ աղինացի հանից, առ չեմըս թապից ու ասաց՝ «Աս քեզի չէ, ծեր մօրըս ու մեծայիտ է. քեզի անալ կըլա, ինչվօր չէքմէնիտ ու ժէլէթիտ աստառին մէջը կարիլ իս պարտըկիլ իս»

Ասի հիսուն ռուբլին, պաքի չօղաճիս ծեռքը ու էլլա խանութէն: Համան պաղար կընացի, վերայիս ճուհայէ հալալը ծախեցի, տեղը մուժիքի սօխմայէ հալալ առի հաքա, ու եայեան էկա Նախչըվան: Մեծաս մեռիլէր, մամաս ալ իրեն ծերութիւնը մէկին մէկալին լըվացքը անելէն՝ օրը կանցունէր, ասօր կէս-կուշտ, վաղը քախցած:

Նախչըվան վօր էկա՝ քսան իրեքիս մէջն էի, թամամ ան տարիքըս էր, եփօր մարթըս տահա նօ՛ր աշխարք կուճուտնէ ու աշխարքիս սէֆան կըտեսնէ. ամա տուն արի նայէ վօր՝ աս չի չակ տարիքիս մէջ աշխարքիս պանէն խալիլ էի, վաղ էկիլ էի, ու կեանքիս աղուն պիտի ուտէի ու լեղին խըմէի Ա՛խ աշխարք, աշխարք

Պէրէքէթ վէրսին, աս վեց ու կէս տարվա մէջ էրեսըս ալ փօխիլ էր, աղլի չախոյլին ու պուճաճիքին լաֆ նալ մօղըվիլ էր: Իմ ուզածըս ալ ատ էր:

Մէկօր պաղար էլլա, մէքամ աժաննօց ծի առի. եթկէն ռասթ ցըքեցի՝ մէքամ սախա արապա ու ծիի թախըմ առի, ու անկից վէրի մինչի աս օրըս — լըման քառսուն վերկու տարի է — սա խաճիութին կանիմ Քիչմը ատէնէն էտեմ ասաց «Ա՛ղա՛ քօ վըտ մանտըս ատակ չունին, հինկ սախա ճուր պէրիլիմ, ճէմը մա նէթ է ծիիս համար մէտօմը խօտ ու ուլաֆ պիտ առնում, հայ վանըս էրեկվանէ վէրի քախցածէ, տունն ալ մախսուններըն ինչ ատէնէն ինծի կընային, մէմէկ տիլիմ հաց նացա եալ պիտի տըրվի»:

— Հանա քեզի քսան մանէթ, ասի ու՝ ծեռքը կուզէի էր կու տասնօց տընելու՝ մէկ մանէթը ճուրիտ համար, տասնը ինն ալ պատմածիտ համար:

«Սախըն, ասաց Մայտիրօսը, հախըս ինչ է նը՝ ան տուր, անօր համարալ շունօրակալ կըլամ . . . Վացցուն հինկըս էկիլ

լիմ, ախքատութիւնէ աչկ պացած չիմ, ամմա կէնէ մարթու ծեռքըս էրկընցուցած չիմ, շինտէն սօրա՝ չէքի ամօթ, հօքուս մէխքալ է մուրալը: Ասօրվա օրըս սախաճի իմ ամա — ասկիցալ վար տահա ինչ ղէնիաթ կա — կէնէ միթկէս չէլիլ: Վօր մէկ օր սոյլ զատէ տուղօց հետ պարապար նըստիլ իմ ու աղէկ աղէկ մարթօցմէ պան սօրվիլ իմ Չօխտան մօղիւրէի իսա չախոյլին պատմութիւնը, կիտէի քի՝ սիրտիս եարան արթըս փակվիլ էր. ամա ասօր հիսուն հինկ տարվա կօրուստըս կըտանը՝ նօրէն արունը պաշլայից կաթելու Հէյ վախ, վօրին միթկէն կանցնէր քի՝ իսա փասլօտած չախուն, վօր կօռօջ չաժէ, ատէնօլ մէկամ շէնքօլ օճախ զըրչիլ է

— Մարտիրօս - ա, ասի, քեզի մէկ պան հարցնում՝ խօրթը կասիս, ասի:

«Մէմը նայինք՝ ինչ պիտի հարցունուս, ասաց. կըրնամք՝ կասիմ, ինչո՞ւ չէ:

— Խախտար ամպախտութիւնիս՝ վօրին՝ ալիլի մէխք կը պըռնիս, ասի:

«Աս քեզի մէկ խօրթ պան ասիմ, ասաց, եփօր տուն շիտակը կուղիս իմանալու նը, ասաց, իմ ամպախտութիւնիս մէջ մեղալօրը մէքամ ես իմ:

— Ինչպէս, ասի արմըննալէն, հապա Մկրտիչ վարպետըս, հապա Մարթիս աղան, հապա չօղաճիտ

«Ա՛ն ալայըս պօջ է, նաքա հէջ մէխք չունին. նաքա ան արին, ինչօր խեղքերը կըտուից, ես ալ ան պիտ անէի, ինչ վօր իմ խեղքըս կըլըտուէր. ես քեզի կարճ ասիմ, աշխարքըս ասպէս է, կուղիս վօր քեզի չի խաճնին՝ սիֆթէ ինքըս խաճ ամենուն, կուղիս վօր վըրատ չի հաչին՝ սիֆթէ ինքըս ամենին վըրան հաչէ, կուղիս վօր անունըս չի սեվցունուն՝ ռաստ էկողին անունը սեվցունը . . . ատ ամենը ես չօխտան կիտէի . . . ամա մէջըս մէկ պան կար, ատ պանին անունը խըճմտանք է, շտէ նա էր իմ էնիլ քէշ տուշմանըս, նա էր իմ կուլխուն աս ամեն քէշու թինը պէրօղը . . . Ա՛խպար՝ մեզի վօլ ասիլէ քի խուղի ըլանք, վօր կալերը մեզի ուտին»

ԱՐԷՎ - ՄԱՆՈՒԿԻՆ ՀԵՔԻՆԹՐ.

Պատմից Օրցի (խրիմցի) կայեանէն.

Հեռեմէ, հեռեմէ պապըս,
Խաչիս հերեւը պապըս,
Լիւն հրեմ հրեմ,
Չաւս չոստ հրեմ,
Հաւս ուրիճ չըշտանս

Ատենով - ժամանակով մէկմը կար, մէկմը չեկար, մէկամ թաքաւոր, մէքամալ թաքույի կար: Ասծու հրամանքով ամպէս էղիլ էր, վոր ատ թաքույիին արքանտը փակիլի էր, զալակ չունէր. շատ աղօթքներ կանէ, ժամէ ժամ պօպիկ ուխտեր քրքալէ, խարիպ - խաղարին օղորմութիւն կըպաժնէ, ինչէ, վոր Ասված մեխքընա ու արքանտը պանա, ամա օրեր, ամիսներ ու տարիներ կանցնի տարա իւմէտը փուճ կէլէ Մէմալ, ինչպէս կըլա վոր, Ասծու օղորմութիւնը քրհասնի, աղի մեր անպուտուղ թաքույիին կիմանա, վոր՝ ծանոտած է. կէլէ կասէ թաքաւորին՝ ասպէս ասպէս պան, կասէ. թաքաւորը շատ խոնտում կըլա. տահա պէթէր կըպաշլային Ասծու ճամփան քալելու. տուված օղորմութիւնին չափը - հէսապը չիքա, — հայհայ խաղնաները կըպարպըլի:

Օրը սահաթը լուման էղալնը՝ աղի քալու միտափիրը աշխարք էկալ. աշխարք էկածն ալ անէ, Արարիչ - Ասված, ինչ

ծան, ինչ լաց, ինչ կօռում, մախտումը մաղիկ մաղիկ, հայհայ փաթլամիշ կըլա — ուտել կուզէ: Աճէլէ, ինչպէսօր ատէթն էնը, խալիծ կէփին, պուտմը պէրանը կըտընին. ամա ատ ինչ. տղան, մեծի պէս, թքալ թքալ կուզէ. չէրկընցնունք, առչի օրը մէկ թալա խալիծ կուտէ: Ան ատէնը պապան մաման ֆառղին կէրթան օր՝ աս տղա չէ՝ ուշապ է: Մէկալում օրը խալիծն ալ չօքալի, մէկ փուռ հաց կէփին. առչեվը կըտընին, անալ թիփ - թէմիզ կուտէ. ամենքնալ կարմրնան կըմրնան: Աճիին ծէսքը քրհօքնի տարա համար չէշիտ չէշիտ կերակուր էփելէն. տղին իշթահը պակսելու տեղ՝ տահա պէթէր կալէլնա:

Թաքաւորը ու թաքույին իրենց մէջը թային — կօյեա թախի — կանին. աս ուշապին ինչ անինք, կասին, վոր ծեռքէն աղատուինք, մեռցունել կըմեխքընան, — ինչ ալ լանը՝ կէնէ իրենց մէջքին զալակն է —, պային՝ պայելու տուր չիքա. «արի ամպէս չանինք, կասին. մէքամ ճուրհօրի մէջ ցըքինք, ու ամենօր չուվանով մէմէկ աղապ ախչիկ ապուլ տանք» — չունքի ուշապ ասած ճանալարըտ ասը աղապ անարատ ախչիկ միսի հալէս է —: Ամպէս ալ կանին: Ապուլ տուվածներն ալ ան է՝ հափ կանէ, կուլ կուտա: Ամէն օր, ամէն օր մէմէկ ախչիկ կուլ տալէն՝ քաղաքի ախչիկները ամէքն ալ եօխ էղան. էղած չէղածը էրկու օկայի քուր մընաց. շընտըխ սըրան տացա հասալ:

Կար չեկար, էղիլ է, մէքամ մարթ կար. ատ մարթուն կնիկը կեյնի կըմեռնի, մէքամ ախչիկ քըցըքէ. ատ մարթը նօրէն կըկարքըլի, մէքամ օրփէվարի կառնէ, ատ օրփէվարին ալ մէքամ ախչիկ կուռնեա: Ատէ սըրան ատ էրկու օկայի քուրերուն քրհասնի, վոր ուշապին ախմացը ցըքին:

Շընտըխ տուն ատ նայէ վոր՝ վօրին սիֆթէ ցըքին: Մարը կասէ մարթուն «տուն տուր սիֆթէ քու խթիր ախչկանը», հարը խայիլ չիլալ. հարը կասէ կընկանը «տուն տուր սիֆթէ քու խթիր ախչկանը» մարը խայիլ չիլալ: Ինճամը, կընի մարթը իրեն ասածը կանէ, էրկանը կըկօտէ. նա եալ խեղճը ինչ անէ. լայլաճ խայիլ կըլա խթիր ախչկանէն պաժնըվելու:

«ԼՅ՝ ախչիկըս, կասէ, հա ասօր մեռիլ իս, հա վաղը մեռիլ

իս, ալայր մէկ է. կընան, սիրեկանըս, կուխտու չարէն տեսիր. ճակատին կիրէն խալտէլէք չիքա աթամորթուս. եփալ լանը՝ ամենքըս ալ պիտի մեռնինք՝: Կասէ ու՛ ինքնալ օքոռ օքոռ կըլա:

Ախտիկնալ կէլէ «պապս, կասէ, լացով պան չիլալ. տուն իմ վրաս խասէլէթ մի անիլ, կասէ. պահթ չունիմը՝ ուշապին ալ ուային փայը պիտ լամ՝ պահթ ունիմ նը՝ հէպէթ Ասված մէկ կերպով կողորմա. խրամէթըս ինչ է նը՝ ան թօ լա՛: Կասէ ու տիւլէնտը հրեսը քըցըքէ, աճէլէ, կերթա մամային քերեղմա նին առչեվը ծունկ քըջօքէ, քերեղմանին քարին քըփաթթըվի, կուլա ու աղթթ կանէ, կուլա ու աղթթ կանէ. «մամա, կասէ, տուն խրատ տուր ինծի՛ ինչ անիմ, մարթօց ճարէն անճարակ մընացիլ իմ՝: Ասծու հրամանքով ախտիկան վրան խօրունկ քուն քուքա ու հրած կըտեսնէ. հրածին մէջ մաման քուքա առչեվը «Սիրտըտ ամուր պայէ, Տունեա - Կիւղէլ - Մայրամ, կասէ — ախտիկան անունը Տունեա - Կիւղէլ - Մայրամ հղի է — ասպէս ասպէս պան է, կասէ, կուխտու տակը մէքամ կարմիր թըպըլի կա, ան սո, պայէ, կասէ. հօսէն ալ եփօր պապայիտ կէրթաս նը, մէքամ կէօմէշի կաշի, քառսուն հատ ալ լօշ ուղա. եփօր քեղի ճուրհօրը ինչեցնելու լան նը, կէօմէշի կաշին մէջ ծիք փաթթըվէ, քառսուն լօշը ծալէ ծօցըտ տիւր, թըպըլին ալ ծեռքըտ պըռնէ. ալ ուշապը վրատ կիյնի՝ ուտիմ կասէ, թըպըլը ղիօվտ մէմը զնրկ ու առչեվը լօշը ցըքէ. նա ան կուտէ ու ատ օրը մէմալ քեղի չի մօտիկնալ. մէկալում օրը նօրէն գնրկ ու մէկ լօշ տահա ցըքէ տիմացը, ասպէս - ասպէսօվ, քառսուն օր անցնէլէն էտեվ, հէմ ուշապէն կարցըլիլիս, հէմ ալ խրամէթըտ կուկուտնուս, կասէ ու աչքէն խայիպ կըլա: Ինա միտութին Տունեա - Կիւղէլ - Մայրամնալ քունէն կըարթի: Կնայէ, խօրթ վօր, մամային կուխտուն սէմթը մէքամ կարմիր թըպըլի կեցիլ է. համան կառնէ, փէշին տակը կըպայէ. եթկէն տուն կը տառնա, մէկին ալ պան չի ասիլ հրած տեսածը ու մամային խրատածը. անխատարօր՝ պապայէն կուղենա աղի կէօմէշի կաշին ու քառսունա լօշը:

Իրիկունը կըպառլի, սապահթան կէլէ, եփօր ժում - ժամա

նակը քուքա՝ կառնուն օղորմելի ախտիկանը, մէջքին մէքամ չուվան քըփաթթին ու աղի ճուրհօրը ապուլ կուտան: Ինչպէս օր մարը ասիլ էր՝ ամպէս ալ կըլա: Ալ Օցէ - Մանուկը — ատ անկուշտում տղին անունը Օցէ - Մանուկ էր հղիլ է — նարան կըտեսնէ՝ «ախտիկ, հանէ վրայէտ կէօմէշի կաշին, վօր ես քեղի ուտիմ՝ կասէ ու՛ ախտիկան վրան կիյնի. ախտիկնալ՝ «կըտուի՛՛ հանէ վրայիտ օցի շապիլը, կասէ, վօր ես ալ քեղի ուտիմ՝ կասէ ու՛ շա՛թ կանէ թըպըլիօվ մէջքին կըգարնէ. կըգարնէ ու՛ զարնէլէն էտեվ առչեվը մէքամ լօշ քըթապէ: Տղան ալ ամպէս քաղցըծիլ էր վօր՝ հայ հայ քար կուտէ. հափ կանէ լօշը կուլ կուտայ. ինա սաաթին տղին պերանէն մէքամ օց վար կիյնի: Մէկէր մի ասիլօր՝ ատ անկուշտում քաղցըծութինը վայ կիրինին իրմէն չէր հղիլ է, հապա՛ փօրին մէջը հղիլ է օցեր աժտէհարներ պինամիշ կըլան. ու քանի վօր Տ. Կ. Մայրամը թըպըլիօվ կըգարնէ՝ մէմէկ մէմէկ աժտէհար օցերը վար քըթա փին, քըսատիկն: Ասօր ատպէս, վաղնալ ատպէս, քառսուն օր քառսուն թըպըլի զարկածէն, ամէն օցերն ալ կըտրիծին փօրէն կէլին, քըսատիկն. ու Մայրամ Տիւնեա - Կիւղէլը կընայի վօր՝ ինչ կընայիս. աղի ուշապ տղան մէքամ կէնձ լէվէնա տեսօք կըտուի՛՛ կըլա վօր՝ լուսինկա հրեսը նայել չիս խըյմըշիլ. ինքնալ մէկ ամպէս քեղեցիկ ախտիկ կըլա վօր արեվի պէս ֆա՛ռ ֆա՛ռ քըցօլա, շաֆիսը ճուրհօրէն վեր կէլէ, մութ աշխարքը լուս կուտա:

Սապահթան վօր կըպացվի, թաքալօրին ծիները ճըրելու կըպերին. եփօր հայվանները աղի լուսը կըտեսնին նը՝ իւրթմիշ կըլան, ամ - մե - նե - վին թունչերը ճուրին չին մօտիկցունուլ, կայնած տեղերը սախը՛ո սախը՛ո կըտօղան. խօրթ ալ, ատ հրկուսին հրեսները նայելու պան չէր. արէվին վրան նայելու կըրնաս նը՝ տացա հրէսն ալ կընայիս: Փօլօր քաղաքը քըփրովի տացա պանը: Խապէրը թաքալօրին ու թաքուհիին անկաճը քըհա սնի. աճէլէ քուքան, չուվան ապուլ կուտան, տղին ու ախտիկանը սող սէլամէթ քըհանին աղի ճուրհօրէն: Խօսքըս ինչ էրկընցնում, տացա լաֆը, հրկան - պարակ պատմիմ ասիս նը, քառսուն օր, քառսուն քըշեր լըմընալու չէ: Պաղնիք կըտանին, հը

կուսին ալ աղէկ կըլըվանան, քըթմիդցունուն, փառչա - փէթէն ուռուպաներ, էլմաս, եախուծ, զիւմրիւծ, ճէվայիր զարծաւ րանքով կըլըլըլարին-կըլըլըլին, ցունծում-կարծումով քըփրաս կին, ու քառսուն օր քառսուն քըշեր հարանիք կանին, աշխարք - արարած միսաֆիր ծան կուտան, կուտին, քըխըմին, խուռնուում կըլան:

Եւփօր Մայրամին խըսմէթը օկայի մաման կըլսէնը — չունքի աս էրկուսին պանը փօլօր քաղաք լըվիլ էր — «Վ ա՛յ, կասէ, ծեռքըս կօտէր, ինչո՞ւ իմ խթիր ախչըկանըս չիկըրցա աս պահթին հասցունելու»: շատ փօշման կըլա ճուրհօր ապուլ տալու խայիլ չէղածին, ամա նէտէն սօրա. հայ հայ էրկանը միար կուտէ քի «տուն էիր սէպէսը, տուն ամեն պան տեղով կիտէիր, ամա սուս կեցար, պան չասիր»: Վ երէն կէլէ ու «աս պանին հընարը կուկուտնում» կասէ: «Հայտէ, ե՛լ ախչիկըս, միսաֆիր էրթանք մեր Մայրամին», կասէ: Եւ չէվէն քըցըքէ իրէն չերքին, ալէվալէ ախչիկանը, ինքնալ էտեվէն, քըստըռ քըստըռ տէպի թաքավօրին սարայը կէրթան:

Եւտ արալըխը Օցէ - Մանուկն ալ ավխուշի էլիլ է: Մայրամը մենակ, փէնճէրէին տակը նըստած՝ չէլը կընայէ. մէմալ կընայի վօր՝ ինչ կընայիս. օկայի մաման, օկայի քուրը էլիլ ին իրէն միսաֆիր քուքան. հըռըշման տեղէն կէլէ, պանվօրնէրուն ծան կուտա «թէզ արէք, կընայէք մամայիս ու քուրօջ տխմացը, ծեռքերը վօթկերը կէտինին չի կպած նես պերէք», ինքն ալ ամպէս խուռնուում, ամպէս խուռնուում է վօր՝ մախսումը, հայ հայ խէլրէ կըպաթնըվի: Խուլթսուզը տահա չիտէ, քի տա ճատուպաղները կուլխուն ինչ ցիններ պիտի խաղան: Եւփօր նես կումուտնուն նը՝ փափաք - կարօտով քը փաթթըվի, կըլըրկըվի. թօռէ պատը կընըստեցունէ, առ չէվները օսկի ամաններօվ անուշ անուշ մէզէներ կըտընէ, արծըթէ փարչերօվ շէրպէթներ քըշարէ, հայ հայ մախսումը հօքին կուտա, — ամպէս քըհարկէ, քըփաղմացնէ:

Եւփօր տացա աղէկմը հարկինք - պատէվ կանէ քըխալսէ նը, օկայի քուրը «հայտէ էրթանք պահչան, կասէ, քիչմը ֆօլթա անինք»: Մայրամնալ կէլէ ու «չէ չիլալ, քուրիկըս, կասէ, չիս

տեանուլ՝ ինչ հալ իմ, կասէ. ասօրէն վաղին կեցիլիմ, աչքըս տուռը՝ ան աշխարքէն միսաֆիր պէքլէմիշ կանիմ, քալելու կը կընամօր», կասէ: «Են զարար չունի, կասէ օկայի մաման, ես մէկ խօլթուխէտ կումուտնում, քուրըտ ալ մէկալ խօլթուխէտ կումուտնու, մէզի համար կամաց կամաց քըքալինք»: Միամիտ Մայրամնալ չէ չի ասիլ — մախսումը ինչ իմանա նացա փօրէրուն օրօտը — խաթուերը կօտուել չուղէ, «ատպէս է նը՝ էրթանք» կասէ: Իրեքնալ կէլին պահչան կէրթան: Շատ մի քըքալին քիչ մի քըքալին չիտիմ, շատը քիչը Եսված կիտէ. պահչայէն կէլին՝ չէլ կէրթան, չէլէն ալ կէլին մէքամ տալ կէրթան. ժամանակնալ արթըխ չանկմտէն է. Մայրամը հէլաք կըլա. ծառին շուքին կանանչ արօտի վրա կըպառկի, կօլթօր մամային ծունկին վրան կըտընէ՝ անուշ քուն կըլա — ամա՛ սարայէն շատ հեռուցիլ ին —: Երկու ճատուպաղներուն ուղեցածն ալ տա էր: Համան կառնուն Մայրամին վրայի ուռուպաները քըհանին շապիկէն թէք, օղօրմիլին չըռը - չըպլախ արամերկ կանին: Իքները ըսլօվէն կէլին տեղերէն, վաղելէն վաղելէն տէպի սարայ կէրթան. եւփօր սարայ կումուտնուն նը աղլի չիքինին քըհաքցունէ մաման Մայրամին ուռուպաները, կըտանէ թաքավօրին եաթախին մէջը կընըստեցունէ:

Եւփօր Օցէ - Մանուկը ավխուշէն ետ քուքա ու իրեն Տունեա - Կիւղէլին տեղը տա ալէվալէին կըտեսնէ նը՝ մարթը ուռուֆ կըլա «Վ իտէիս է Մայրամ - Տունեա - Կիւղէլըս», կասէ: Եւ չինկեանային - թէքը կէլէ ու «Եսիմ քու Մայրամ - Տունեա - Կիւղէլըս», կասէ: «Իմնշանածիս էրեսէն լուս կըկաթէր, թուշերուն ալ վարթ պացված էր, փէշերէն մէնէմշէյի ու զամ պախի ֆօտ քուքար, տուն սէվ խառղա, արապ - չինկեանա իս, էրեսըտ եապանի մարթու պէս պուրթօտ է, վրայէտ կօղ կը ֆօտա, տուն ինծի քեօն, եա խէվ, եա ծիծի տղա կիտիս»: «Տէ կղավ, կղավ, կասէ չիքինը, արի, թէզ արէ պառկինք - խալսինք. ասօր հալըս աղէկ չէ, անօր համար էրեսիս կունը փախիլ է. չէնէ, մէմը վաղը նայէ, մէմը զարթ ու զարթարանքըս հաքնիմ զըքլիմ, կըտեսնուս ինչպէս տեսօք կըլամ. արի թէզ կըլըլըվինք, փաթթըվինք, մուրատներըս կատարինք»: — Մէվնա ինծի ան

օրը, ասաց Օցէ - Մանուկը, եփօր ես վարժ - մանիշակըս թափ-
լիմ ու՛ քեզի պէս ժահին ֆօտ անիմ, վի՛րէ իմ Տիւնեա - Կիւղէլ -
Մայրամն, վնւտէիս պարտըկիլ ի.ք, ինչ էղալ նարան, վա՛խ,
հազա՛ր վախ: Տէմիրձիին էրթամ, մէքամ էրկըթէ տանախ,
մէկ ձիֆթ ալ էրկըթէ չառըիս խօրթել տամ, կօլօխըս առնում
չէլ - չէլիստան իյնիմ, օխտը սար օխտը ծօլ անցնիմ, տէրէ ու
տաղ էլլիմ մուտնում, իմ սիրեկան Տուներա - Կիւղէլիս կուտ-
նում: —

Ինչպէս ասաց նը՝ ամպէս ալ արալ: Տա իրեն նշանածին
կուտնելու թօ էրթա. մենք նայինք ինչ էղալ օղորմելի Տուներա -
Կիւղէլ - Մայրամը:

Եփօր Մայրամը քունէն էլլալ՝ հայ հայ չօրս թին մուծնելու
հետ էր. մար քրփրնառէ՛ մար չիքա, քուր քրփրնառէ՛ քուր
չիքա. չօրս էթրաֆը եապան տաղ է, մարթ ինսանի իղ չի տես
նուր վայկիրինը. վնւտէիս էրթա, վօրին եարտըմի ծան տա, ինչ
անէ՛ ինքն ալ չիտէ: Ասպէս մօլըրած վօր քրքալէր տաղին
մէջը, մէմալ վար կըլա, կընայէ, մէքամ պա - ա - րակ իղ կը-
տեսնէ. առ իզովը կերթա - կերթա, կերթա - կերթա, մէքամ
սէվ քարի ժամ կըտեսնէ. մարթու ծան-ծուն չիքա, չօրս թին
տուն տեղ չիքա, չէօլ եապանի պէս մէկ պան է: Բսլօվէն ժա-
մին տուռը կըպանա, կընայի վօր՝ ինչ կընայիս. ժամին օրթան,
նաշի մէջ մէքամ մեռել պառկած է, վօրկին ու կուլտուն մէմէկ
կերօն կըվառին, սաղ ու սօլ սէմթը մէմէկ արծըթէ փարչով
շէրպէթ տըրած է: Մայրամը կըմօտիկնա մեռելին, վօրկի տա-
կին կերօնը կառնէ կուլտուն տակը կըտընէ, կուլտունը՝ վօրկին
տակը կըտնէ, սօլ սէմթին շէրպէթով փարչը կառնէ՝ սաղ սէմթը
կըտընէ, սաղ սէմթինը կառնէ՝ սօլ սէմթը կըտընէ: Մէմալ նայիս՝
մեռելը կըպաշլայէ տեղէն ժաժկըտելու — մէկէր մի ասիօր՝ առ
նարա թըլըսիմն էր էղիլ է — աչքերը կըճըմըռէ, սիրտէն խօ-
րունկ ա՛խ քրքաշէ ու կասէ «վօ՛ւ է հօս էկօղը. տղամարթ է նը՝
քուրըս է, ախչիկ է նը՝ խըսմէթըս է, էրիմարթ է նը՝ ախպա-
րըս է»:

Մայրամը կըմօտիկնա մեռելին «Աս ասպէս ասպէս կնիմար-
թիմ», կասէ ու կուլտուն էկած ամէն պանը մէկիկ մէկիկ կը-

պատմէ նարան. անկից վերջը կաղաչէ վօր իրէն չարին մէկ ծար
սօրվեցունէ: Մեռելը նարան սալըիս կուտա՝ սիպէս սիպէս
կընա, կասէ. հօն մէքամ պալապան սարայ կուկուտնուս, կասէ,
ան սարային մէջը թաքույի - մարս կըկենա, քըշեր ցօրեկ իմ
զուքըս կանէ. կընա մօրըս ու ասա՛ «Արեւ - Մանուկին հօքուն
համար, Արեւ - Մանուկին խաթրին համար, ինծի նե՛ս առ ու
պէթկըս հօքա՛: Իմ անուներս վօր լսէ, զըքվօր մամաս համան
քեզի նես կառնէ ու ամէն պէթկըս քըհօքա»:

Մէկէր մի ասիլ օր՝ աս մեռելը ինքը Արեւ - Մանուկն էր
էղիլէ: Քանի վօր տա սաղ էր նը՝ տայմա ալի կէլէր էղիլ է,
օխօլը էրկընքին ասթիւերուն կըզարնէր վար քըցըքէր, անմեղ
խուշերուն կըզարնէր կըմեռցունէր էղիլէ. անխատար ատպէս
չարութիւններ արիլ է վօր՝ Ասված ալ վըրան փարկացիլ է ու
իրեք տապրա օխտը տարի վատէյօվ պատըճիլ է մէռէլիօխ լա-
լու: Ամնա՛ վախտ վախտ կէլէ էղիլ է տեղէն, եփօր տարա
կուլտու ու վօրկին կէրօնները, սաղ ու սօլ սէմթի - շէրպէթով
փարչերը տեղէ տեղ փօխփըխինը. տարա թիլիսիմնալ ան
էղիլ է:

Տիւներա - Կիւղէլ - Մայրամնալ կերթա իրեն ծամփան. շատ
կէրթա, քիչ կերթա, չիտիմ. շատը քիչը Ասված կիտէ.
վերջը վերջը քուքա Արեւ - Մանուկին մօր սարային քըհասնի.
տուռը կըզարնէ ու կասէ «Արեւ - Մանուկին հօքուն համար,
Արեւ - Մանուկին անուշ խաթրին համար, խարիպ կինիմարթ
իմ, նե՛ս առէք ինծի»: Պանվօրները վօր կըլըսին Արեւ - Մա-
նուկին անունը, թէղ կէրթան զուքվօր թաքույի «ասպէս աս-
պէս պան է», կասին «ինչ հրամանք կանիս»: — Կնացէք ասէք խա-
րիպ կինիմարթուն, կասէ մարը «Արեւ - Մանուկս ալ մեռալ,
արեւին ալ սեւցալ. սիրտ չունիմ ամեն անցվօրի հետ նըստել-
էլլելու»: Խարիպ կինիմարթուն ճուղապ կանին:

Նօրէն կընաց օղորմելի Մայրամը տէպի սէվ ժամը, նօրէն
կէրօնները ու փարչերը տեղէ տեղ տըրից. նօրէն մեռելը տե-
ղէն էլլալ. չէրկընցունէք. ասօր լաֆը էրկան պարակ պատմիմ
ասիս նը՝ քառսուն օր, քառսուն քըշեր լըմըննալու չէ: Իրեք
տապրա ասպէսնակ կէրթա քուքա Մայրամը. իրէքում տապ-

րան Արեւիկ - Մանուկին մարը կէլէ ու կասէ «Պէզմիշ էղա խաա խարիպ կինիմարթէն, աղպարըս մէքամ հին առան ունիմ, իրեք պատը կա, մէկը չի քա, թէփէյին ալ կէսը չի քա, թո էրթա խաա տեղը խափաթմիշ ըլա, կասէ:

Մայրամը անօր ալ խայիլ է. կէրթա խուծսուզ կինիմարթը ատ զըրջած առանը, մէկ քոշա կըկըծկըվի կընըստի: Ան իրի կուննալ օրը օրին քուքա արցըկվելու: Ափօր ցալերը կըպաշ լային՝ պանվօրները կըմեխքընան օղօրմեղի տըղօցկանին, մէկը տանկ կըլա, մէկալը կօզանա կըլա, ատպէսօվ աշխարք կառնուն մարքըրտէ ակոպօվ, օսկի սըրմա մաղօվ, լուսինկա ճակատօվ մէքամ մանջ տղա: Աթկէն կէրթան թաքոյիին քիէրէն մէտօմը ալուր, մէտօմը եղ, մէտօմալ մէռլ կըկօղնան ու խարիպ տղօցկանին համար խալիծ կէփին ու տաք տաք առչէվը կտնին:

Խաա սաաթին Արեւիկ - Մանուկը մեռած տեղէն կէլէ, խուշ կըլա, թըռռ կանէ, քուքա Տունեա - Կիւզէլին պառկած առա նին թէփէն կըկայնի, կօլօխը ծակէն քըխօթէ ու կասէ «Մայրամ քուրիկ, հալըտ ինչ է»: Մայրամնալ կամաց ծանօվ կասէ «Տա կըս խօտ, վըրաս խօտ, կերածըս մալէզ - ապուր»: Խուշը նօրէն ասաց «Արեւիկ - Մանուկին մաման խմանար նը՝ տակըտ աթլաս, վըրատ աթլաս, կերածըտ կիւլպէ - շէքէր, տըղիտ օսկի պէշիք կըլար»: Ասաց ու թռալ, կէնէ իրեն տեղը կընաց:

Մէկալում օրը, վօր նօրէն էկալ խուշը ու առչիպէս Մայրամին հետը կըցից զուրցելու նը՝ պանվօրները կընացին թաքոյիին տեղօվ տեղօվ պատմեցին քի՝ օրթիտ, Արեւիկ - Մանուկը, խուշի կերպարանքօվ էրկու օր վըա վըա էկալ ու աղլի խարիպ կինիմարթուն հետը զուրուցից: Իրեքում օրը, եփօր նօրէն էկալ խուշը՝ մարը սլօվէն կընաց անկաճ տըրից, եփօր խուշը խօսքը վերջացուցիլ էր ու թըռչել կուզէր նը՝ թաքոյիին ծեռքը էրկընցուց թաթէն պըռնից: «Մամա, ասաց խուշը, օխտը տարի տահա կըմընա, վօր թըլըսըմիս վատէն լըմընա, ամա եփօր տուն ինծի պըռնիս ու ապուլ չիտաս նը՝ թըլըսըմըս կալըրվի ու մեռածըս մեռած կըլա, ալ պիշ չիմ լալ: Ափօր օխտը տարիէն առաջ պիշ ըլալըս կուզիս նը՝ պիտի կուտնուս Աստուծոյ ձեռքը, օխտը պուտ պերանիս մէջը կաթեցնուս, մնացածն ալ

վըաս փիւսկիւլէմիշ անիս, անատէնը ալպամալայ թըլըսըմիս կարցըկիմ քըխալիմ ու պահը-մէմը մեռելիօս չիմ լալ»: Աս վօր լըսից մարը, ապուլ տուլից խուշին վօթկը, նա եալ թըռալ իրեն տեղը կընաց:

Ինչպէս օր Արեւիկ - Մանուկը ասիլ էր, մարն ալ ամպէս արալ, տարալ տղօցկանին իրեն սարայը, աթլաս տօշակի վըա պառկեցուց, աթլաս եօռղանը վըան փըռից, մարքըրտ ակոպօվ, օսկէ - սըմա մաղօվ տղին օսկի պէշիկի մէջ տըրից ու մօրը կիւլպէ - շէքէր ուտեցուց:

Ափօր ատէնը էկալ, տղօցկանը եաթախէն էլալ նը, Արեւիկ - Մանուկին մարը ասաց Մայրամին «Արած աղէկութիւնիս տառցը քեզիմէն աս կուզիմ, վօր էրթաս քալիս, հարցնուս, փընտուս ու «Ասծու ծէռքէն ճուրը» կուտնուս, վօր Արեւիկ - Մանուկիս խուճցունում, վըան ալ փիւսկիւլէմիշ անիմ օր՝ թըլըսըմը քալվի»:

Ելալ Մայրամը սարայէն, ամա վօր սէմթ էրթա, ինչ հնաւօվ կըտնէ Ասծու ծէռքէն ճուրը՝ ինքնալ չիտէ: Շատ կընաց, քիչ կընաց, չիտիմ, շատը քիչը Ասլած կիտէ, վերջը վերջը հէռույէն մէքամ ժամ տեսալ: Շատակ ան ժամին կընաց, նես մըտալ, Ասծու առչէվը աղօթի արալ ու խնթրից Նարա ծեռքէն ճուրը: Ասլած ասաց՝ «Արեւիկ - Մանուկը շատ մեխքեր քօրծիլ է իմ թէմըս, նա իմ ստեղծած ասթիւերուս վըան օխ քաշիլ է ու էրկընքէն վար թափեցուցիլ է, իմ ստեղծած խուշերուս օխօվ զարկիլ է, մեռուցիլ է, ատօր համար ալ ես նարան մեռելի օխ պատըծիլ իմ, ծեռքէս ճուրը չիմ տալ, վօր չիլըրնաք նաւըսն պիշ անելու»:

Ափօր Աստծումէ իւմէտը կըկրտէ նը՝ Մայրամը կէրթա Ասլածամօր ալմացը աղօթի կանէ ու օղիկ օղիկ լալէն ու պաղաւտէն կուզէ Ասծու ծեռքէն ճուրը: Մէմալ նայիս Մայրամը, ծունկ չօքած տեղը քունը կըտանի կըմընա, էրածին մէջը Ասլածամարը կէրեկա ու կասէ «Հանա քեզի ուզած ճուրըտ, վօր Յիսուս - օրթիս տուլից ինծի»: Քունէն զարթէ ու ինչ տեսնէ Կիւզէլ - Մայրամը՝ առչէվը կեցած է մէքամ օսկի թաս, մէջն ալ աղլի ճուրը: Համան կառնէ, խուճտում - խուճտում կերթա ու

Արեւիկ - Մանուկին մամային կուտա . նա եալ, ինչպէս օր Արեւիկ - Մանուկը աւիլ էր, ամպէս ալ կանէ . օրտը պուտ պերանը կը կաթեցունէ, մնացածն ալ վրան փիւսկիւլէմիշ կանէ : Փիւսկիւլէմիշ արածն ալ ան է թըլըսըմը քըքակիլի, Արեւիկ - Մանուկն ալ այմիշ կըլա, քըսաղնա : Ամէքնալ խունտում - ծօխում տուն կէր թան :

Եւփօր տուն քուքան նը՝ Արեւիկ - Մանուկը կըտանա Տունեա - Կիւղէլ - Մայրամին ու կասէ՝ « Չունքի տուն ինծի սա աղէ կուծինը արիր, կասէ, ես ալ իմ սէմթէս մէկ աղէկուծին քեզի կուզիմ անելու » : Թաքույի մօրը հրամանքով, օխտը ճամփու մէջատեղը մէռմէնէ չօխախ խօրթէլ կուտա, մէքամ օսկի թաս օսկի զինձիւլով հալուղէն կրկախէ, ատ թասին մէջը Տունեա - Կիւղէլ - Մայրամին սիւրէթը փօրեկ կուտա . չօխախին քովն ալ մէքամ խարաւուլ կըկայնեցնէ, ատ խարաւուլին ալ ասպէս սալըն կանէ՝ « Վօվօր քուքա իսա օսկի թասէն ճուր քըխըմէ ու սիրտը կանցնի կըմարի նը՝ թէ՛ առ, ինծի պեր », կասէ :

Վրա շատ ատէն կանցնի . հարուրաւօր, հաղարաւօր, փիւրաւօր մարթիք քուքան, ատ չօխախին կըմօտիկնան, ճուրը քըխըմին ու իրենց պանին կերթան : մէկին ալ սիրտը չի անցնիլ :

Օրին մէկ օրն ալ, մէքամ խարիպ, պատըռտած հալաւով, էրկըթէ, ամա մաշված չառըխներով, էրկըթէ, ամա մաշված, մէկ խառըշ կտրած, տայեախով մարթ կըմօտիկնա չօխախին « իճֆ », կասէ, ու հէլաք էղած քիչմը եալ կանէ մէռմէնէ հալուղին քովը . եփօր կերթա ճուր խըմեղու ու օսկի թասը պուռունկին կըտանէ նը՝ համան մարթուն սիրտը կանցնի, կը մարի, վար կելնի : Ինկածն ալ ան է՝ խարաւուլը կըվաղէ, կըվերցունէ մարթուն, օմուղին վըրան կըտընէ, ու կըտանէ Արեւիկ - Մանուկին « հանա քու ուղեցած մարթը », կասէ :

Եւփօր աղի խարիպը այմիշ կըլանը, « անպար, կասէ Արեւիկ - Մանուկը, ինչու սիրտը անցաւ, քըհարցունէ : — « Հապա, կասէ խարիպ մարթը, շտէ ես ասպէս ասպէս թաքաւօրի օրթի էի, կասէ, շտէ մէքամ անթիքա նշանած ունէի, կասէ . . . կասէ շտէ ինչօր կօլօխէն անցիլէ նը . . . վերջը վերջը, կասէ, եփօր ինա օսկի թասին մէջի սիւրէթը տեսանը՝ կիտիս քի կօրուտարս կը

տածի պէս էղա . սիրտըս չի տիմացաւ, մարեցա ինկա : Ապաժտ քըսիրիս, եփօր կիտիս ուտէիս է Մայրամ նշանածս, եա նարա մէն մէկ խապէր ունիս նը, մի պայիլ, ասա ինծի, նայէ, վօթկիս էրկըթէ չառըխները մաշեցան, ծակ ծակ էղան, ծեռքիս էրկըթէ տաեախը մաշեցաւ, մէկ խառըշ էղաւ՝ սար ու չէօլեր քալելէս . մեխքըցիր ինծի » : Ամպէս կաղաչէր, ամպէս կըպաղատէր վօր՝ հայհայ Արեւիկ - Մանուկին վօթկերը կըպաքնէր :

Արեւիկ - Մանուկն ալ, ինչ վօր կիտէր Տունեա - Կիւղէլ - Մայրամին վրան, ալայը տէղով - տէղով պատմից . վերջէն ալ ասաց քի՝ « Խօրթ է, ես կիտէի վօր Մայրամ տղամարթ է, ամա հէջ միթէս անցած է, վօր օր - ժամանակ պիտ լա, վօր նարա կօրած խրամթը մշմալ լուս էլէ : Սիրտըս չի ցալի, ես թահմին կանէի քի՝ տուն չօխտան մեռած իս ու Մայրամալ օրփէվարի է . անալ քեզիմէն պայած չիլամ վօր՝ թէկարան սէր տուվիլի . ամա վօր շընտրիս, փառք Ասծու, մէյտան էկար, լայլած մեր թատատանը իրեն, Տունեա - Կիւղէլին, պիտի ցըքվի . էրկուսէս վօրին քըհալնի նը՝ նարա հեռ թօ կարքըվի : Արի, ծեռքը մէքամ շէրպէթով օսկի թաս տանք, վօրիս առչէվը կըպէրէ, համեցէք կանէ նը՝ պիտ հասքընանք վօր՝ նարան քըհալնի » : Օցէ մանուկը խայիլ էղաւ :

Ծան տուվին Տունեա - Կիւղէլ - Մայրամին . տուվին ծեռքը շէրպէթով օսկի թասը . հէլալ - կաթ կերածը շիտակ տարաւ Օցէ - Մանուկին տուվից : Արեւիկ - Մանուկն ալ « Ապաժ շունօրաւօր անէ », ասաց :

Անկէ եթկը, ալայն ալ թօփ էղան, կընացին Օցէ - Մանուկին սարայը : Ան խէնթ, ալէվալէ օկայի - քուրը իւմէտով կեցիլ է քի՝ փեսաս քուքա, օր կը տեսնիմ : Օցէ - Մանուկը էլլաւ ու ասաց « քառսուն թմը կուզիս, չէնէ քառսուն ծի » : — « Քառսուն թուրը տուշմանիս վիղը պատի, ասաց, օկայի - քուրը . քառսուն ծի կուզիմ օր՝ քառսուն քաղաք քալիմ ու սէյր անիմ » : Օցէ - Մանուկը քառսուն ծի պերեկ տուվից, մօրն ու ախչիկանը պօշերէն կապից, ծիները չէլ ու սարեր ինկան, լէշերը քառսուն կուտօր արին :

Եթկէն Օցէ - Մանուկը առաւ իրէն իսթիր օրթուն, մար

քրիտ աղուայով, օսկի սրմա մաղերով, լուսինկա ճակատով, ու
Լըէվ-Մանուկին ընծայից, նարա արած ամէն աղէկութիւնն
տառցը:

Նօր-նօրտէն հարսնիք արին. քառսուն օր, քառսուն քշեր
հարկինք արին. նաքա եալ հասան իրենց մուրատին, մենք ալ
հարսնիք մեր մուրատինն: Երկինքէն իրեքստ խունծօր ինկալ.
մէկը պատմօղին, մէկը լըսօղին, մէկը կըրօղին. չօրերնալ ան-
կաձ-չիտընօղին:

ՏԻՐԱՅԻՆՍ.

«Պարկուն, տիրացի:

— Պարի տեսանք, Մըկըր-ն. առ ուտե՞լս կերթաս:

«Հէջ մէկ տեղմալ չիմ էրթալ. նեսը տաք կրակ է. նստիս՝
կըտմիս, պառկիս՝ քուն չիկայ, կըքրտնիս. իլէ չիլէի ճանձերն
ալ խիստ պէթէր առսըզ կըլան, սիւրիւյով վրատ կըթափին ու
անպէս կըկըծին օր՝ չիտիս ինչպէս ծեռքերէն խալիս. էրթամ,
ասի, նոր տիրացինիս հետ նստիմ, քիչմը լաֆ անիմ. . . աման
ախպար, պէզրեցանք խա ամառէն. կիւղը քար օր՝ օր տեսնէ-
ինք. . . ինչ նոր պան կայ:

— Պան լսած չիմ: Ինչ է, պան կայ ինչ:

«Զէ, անպէս հարցուցի, պէքիմ, ասի, տուն լըսած կըլաս:
Կաղէթ կառնուս խօմ, Եւմէն Ֆռանցուղը պարիշլեցան. . .

— Եացա պարիշլածը չօխտա ա ան. շընտըիս Ֆռանցուղը
ճէնկին ճէրէմէն վճարեւու վըրայ է:

«Հմաս, օխ թօ լա, մէմալ ճուրը չիտեսած վարտիքը թօ
չի. հանէ. . . Պապայէտ, ախպարներէտ կիր կառնուս. ինչ
պէս ին:

— Զօխտան է կիր չունիմ:

«Ըն չէ ամա, ասօր վօրին մեռելին չանկը կըզարնէին, չի-
մացար:

— Մեռելի չանկ զարկին օր. կիտիսքի պան չի լսեցի:

«Հապայի, զարկին զարկին. մէկ չէ՝ էրկու - իրէք ժուժ
զարկին, — պէլի պան է վօր՝ զէնկինի մեռել պիտ լար, ժամ
կոչին զարկածէն կերեւնար. հատրիձ-հատրիձ, տեսօք, յորթոր
կըզարնէր. ամա տէյէմիշ չարի՝ էրիմարթն էր, չէնէ կնիմար-
թու. հոսի առէթով, կիտիս՝ խօմ, տուն շատապրիս էզօղը էրի-
մարթ լանը՝ առաջ մեծ չանկը կըզարնին, ետքը պըզտիկը, կնի-
մարթ լանը՝ առաջ պըզտիկը կըզարնին, ետքը մեծը: Կնիմար-
թըս սուֆան էլիլէր նը — սիֆթէ նա ինծի ասաց օր մեռել
կայ — արթըիս մէկ էրկու զարկիլ էին. ատպէս շտէ չիմացանք
էրիմարթ կնիմարթ էզածը. վուլ կուզէ ըլա՝ Լսված օղորմի հո-
քուն: Միտք կանիմ, միտք կանիմ՝ վնլ պիտլա աճապ, հիչ
չիմ կուտնուլ: Փէնձէրէիս տակէն ալ մարթ չանցաւ օր՝ հար-
ցունէի խմանայի: Մէկ մարթու համար թահմին կանիմ, ամմա
նա եալ անխատար պէթէր պիտ չիլար, կիտիս քի. կնիմարթըս
ալ ան կասէ. Ի՛յ եալ, վնլ կուզէ ըլա, Լսված օղորմի հոքուն. . .
Քէշցաւ քաղաքներըս, քէշցաւ. առաջկայ տարիները ամիսը
մէմը մեռել լարնը՝ սաղ քաղաք տուվուլթի կէլէր. խատիր չէր
մէքամ կէնձ տղայ, եա ճէհէլ ախչիկ մեռնելու, համան հօրե-
րուն մօրերուն վրան կըթափէինք՝ «տուք շտէ աղէկ չինայեցաք
մախտումին, վրաները ուժերէն վեր պան տրիք, ցաւի տէրտի
հանթիպցուցիք, նազար տնել տըվիք, ճատուէն մուխայիթ չե-
ղաք», նրը ասիմ, չէշիտ չէշիտ պաներ ույտուրմիշ կանէինք օր՝
ուրիշ օղուշաղի տէրերը մուխայէթ կենային: Խօրթ ասինք,
ան ատենները մեռել ալ խըթ կըլար: Ելնտըիս. շնտըլա
պանը արթըիս լըմնցած է. շափաթ չէքի՝ օրը մէկ մեռել, հա-
ման էրկու ալ էզածը կըլա: Խեւքըս չի հասնիլ աս ինչ պան է
աս. մարթիք մի էվէլքի պապէնական ատէթները մոռցիլ ին՝
անկից է, չէնէ հէքիմները իրենց զենիհաթին վարպետ չին,
չէնէ աշխարքս ման էկիլ է, չէնէ ֆողը ու ճուրը իրենց առ-

աջվա ուժը չունին Ճանրմ, խօմ աս սուտ չէ. Խըրըմէն նոր էկած տարիները ծերերը կասէին (ես ալ շատ կէնծերէն չիմ, Լսված տա իսա ականջը քանը՝ եթմիշ իննէս կէլլիմ՝ սէքսէնըս կըմտնիմ), մենք ալ աչքերովըս տեսիլ ինք, առաջվա տարիները, մեղայասծու, ասպէս չաթ-չաթ պեղաներ, պօրաններ, փուքը չախ մինչի ապրիլ ամիսը վնվ տեսիլ էր. վերջի ցուրտերը շտէ պայիկենթանի օրերը կըլլային. կէնծերը ծուկի-չանաներով սօխախէ սօխախ, մահլայէ մահլա քաչաթ կանէին, ցուրտը թէկարան թուշերը կըկըծէր՝ էղաւ կընաց. ալ ինա ականջը մըտանք իսէ՝ փուքն ալ կը պաշլայէր հալելու, հաւան ալ կըկախողնար: Ծառկոտրունքին սիւկիւթները ետփրախներով էղածը շան-ա-ատ. տուն մէմը շնորիս նայէ. հայհայ մայիսի տասնհինգերուն անձախ ծառերը կըզարթին

Ծառի մէյվան ալ առաջվանը չէ . . . պախչա մնայ օր քաղաքիս մէջ, որը քօքէն չորցան կնացին, որը ծուծուն կերաւ, որը ցուրտը էրից . . . արօտնալ ան չէ. առաջվա հոտոտ արօտ ու չիչակները վնտեսին. էվէլքի տարիները առէթ կար մայիսի արօտ պառկելու. ատ ամէն ցաւէ, ետրա-փարայէ կազատէր. շընտը ան արօտներնալ չիքան ու, ան արօտ-պառկեցնողներնալ է է էֆ, պալամ, հային պանը լըմնցիլ է

Լն չէ ամա, լոսղաց իմ, հրամանքտ էղիլ է պախչա միտք ունիս մէյտան պերելու. աղէկ պան է, Լսված աճեցնէ. պախչա ասած պանտ Լսված կը սիրէ, կասէին ծերերը. պախչա ու ցանին համար օղորմած Լսվածս խիստ մուխայիթ է. տայմա ճուր ու տաքը անպակաս կանէ. Լսված տայ, Լսված տայ, մէջէն մէյվան անպակաս ըլա. աղպարին մէջը պախչա ունենալը աղէկ պան է . . . ամա նայէ, չիլա որ աղպարիտ մէջը սիւկիւթ տնկիս. սուտ է, խօրթ է, արթատան-պապատան լսած ինք, որ սիւկիւթ թին ծառը իրեն տնկողին վիզին հաստութիւնին էկաւ իսէ՝ տնկողը փաթ տէյին կէսնի կըմեռնի. շատ տէյէմիշ արած պան է: Մէ մալ լիլ իմ օր հրամանքտ հաւ կըսիրիս. անալ քէշ չէ. ամմա, թողութին անիս, ինծիմէն քեզի խրատ չիլա, նայէ աղվէնիք փէյտաչ չանիս. օրթիններըս, հեռու տունէ-տեղէ, օլմաղ կէլլին, չունքի սաղ օրը աղվէնիքներուն էտէվէն կըլլան, մահլայէ

մահլա, սօխախի հովարտա տղոց հետ աշնայութին կանին, տիրա-ցիներուն քիրէմիթները քար քաշելէն կոտոր կոտոր կանին, ինքներնալ կիր-կարթումի հաւէս չին ունենալ. . . հէպէթ, աս պաները հրամանքտ մեղիմէն տեղով կիմանաս ալ: Լմա ատ ինչ պէս կըլա օր՝ հաւ ու պախչա մէկ աղպարի մէջ կուզիս ունենալ, չիտիմ, կիտիսքի եօռըխսրղ պան է. անալ տուն կիտիս: Հաւը օր կայ՝ ցանին խիստ զըթ է. կօռէլին էնկ սիրած պանն է ծառերուն վրան թառել ու քալ տարվա պացվելու ետփրախները ու չիչակները կտկտել ուտել. խաղը խօմ ուտելի քաքից՝ իրէք տարի վրայ վրայ անտեղ արօտ չի փանիլ. չիկտիմ, ինչպէս տուն կիտիս, ես մէկին հաւէս պիտ լաս, ես մէկալին. էրկուսը մէկ տեղ կըլլա կասիս, չիկտիմ: Հաւերուն քիւմէսի մէջ խափաթմիշ անիմ ասիս՝ անալ մէկ ցաւ, ալայը կօչլոտին. ատ ես տեղով կիտիմ. . . .

Լղէկ պանէ պախչայի հովէսը: Մեր հարերը, մեր մեծ պապաները որ Խըրըմէն էկան՝ ասլը հովէս էին պախչայի ու չէշիտ չէշիտ փուսերու. խըթ պաղարէն կանանչ ու մէյվա տուն քուքար. խունծոր, տանծ, ֆիշնա, կեռաս, սալօր, զէր տալի, կուռծօնիք, խըյեար, մաղտանոս, սամիթ, պօխք, ֆոհէկ փաթիլծանի, տօլմայի խապախ, եէրէլմասի, սոխ, սըխտոր, ուրիշ չէշիտ չէշիտ փուսեր, պատինծ-պան — ալայը տունէն կըլար: Լսօրվա պէս միտքս է. օղորմած-հոքի մամաս ծմեռվա զահիւրէն հաշվէ ալայը տունէն կանէր. մէքամ խարէրով պաշչա ու նէինք, իրեն ծեռքով կըփորէր, իրէն ծեռքով կըցանէր, իրեն ծեռքով կըճըրէր, իրեն ծեռքով ալ կանանչը ու մէյվան կը փետէր. ֆրչի ֆրչի խըյեար թուռշի կտընէր ու ֆոհէկ-փաթիլծանի կաղէր. խունծոր ու տանծը ծմեռվա համար կապ կապ կը չորցունէր, սոխ ու սխտորնալ անպէս. նարա քիլէրը ու մաղաղին մանէր՝ փախալիս խանութի պէս մէկ պան էր. պաղարէն շատ քիչ պան կառնէինք. մէքամ կով ունէինք ամա՝ տարին տասվերկու ամիս վնվ պաղարէն արթարեղ, խայմախ, մածուն, կարաք ու պանիր նես կըխօթէր. մեղայեսատուծու: Լս քսան հինկ-էռսուն տարի է որ՝ ատպէս պանէրէն վաղ էկաւ հալիւր: Շընտիւս կնիմարթիք փիւթիւն օրը փէնծէրէին առչէվ ես

մահացան տուր չտա՞ծ՝ չըթ չըթ կուտ կուտին ու տիրացինին պամպասանքը կանին . . .

Քաղաքիս ծառերը ու պաշտաները վերցան, մարթոյ ալ — իւլէյի տղոց — հիւրնտուրներ ու ցաւը շատցաւ. ասալ տէյէ մէջ արած պան է. խորթ է, առաջները մեր քաղաքին մէջ շնտախ պէս մեծ մեծ, էրկրթէ թէփէյով, թուլայ տուններ չիկային ամմա, ասխատար ալ վէրէն ավերված տուններ, պայ աղպարներ չի կար. մայիսը կուքարնը՝ քաղաքը մէքամ չիցաւ կով իլինք սէփէթի կըլմանէր. վարթին, նանէին, զամպախին, կէճէսէֆային, ֆէսիկեանին հոտը աշխար կըփռվէր. հաղար չէ շիտ խուշեր, պիւլպիւլներ ծառերուն վրան խիպ-իլինք կըլային. սապախտան կանօխ տեղէտ կէլէյի, պախա կըմտէինը՝ ժամ կնացածի պէս մէկ պան կըլար . . . է է է՛ի, պալամ, անցաւ ան ամենը, մեմալ ետ քալու չէ . . . վերջի էկողները առաջվաննէրուն չի հալնեցան, նոր աղէկ պաներ չի սորվեցուցին, հիները մոռնալ տըլին. չէշիտ չէշիտ ային-օյին մարթիկ էկան օտար տեղերէ, քաղաքը տակն ու վրայ արին. տըրիլիս նը՝ կըտիր. կուրաւ մեր տեսօք, սօսուն Նախըվանը: Վա՛խ վա՛խ . . . Տուն մէմը յիտուն հինկ-վացցուն տարի առաջ տեսնէիր, ասպէս էր մեր Նախըվանը . . . Շընտիս ինչ մնաց որ. մարթիքնալ ան չին, տուններն ալ ան չին, մարթոց կեցվածքն ալ ան չէ, ճուրն ալ ան չէ, ֆօղն ալ ան չէ, համան հալան ալ անչէ ասիմնը, ասածս սուտ չի ըլլալ . . .

Մաշվա ատենները ցաւերուն չէշիտն ալ, կիտիսքի, աս խատար շատ չէր. պարտկցաւ շատ խըթ, հաղարէն մէկ կըլար. շընտըն տուն ինչ կասիս. տուն կայ որ էրկուսը-իւրեքը պարակ չիլան. խօլէոնալ խօմ մէմը մըտաւ, մէմալ չէլլաւ քաղաքէս, ալ ինա խըյարին ասման կըցից չիլէկիլէմիշ ըլլալու՝ խօլէոնալ մէյ տան քուքա. մեր ատենները խօլէոք հիւսլված չէր . . . սուտ չէ, մարթիս փորցաւ կըպատահէր, անոր ալ շատ խօլայ ճարը ունէինք. կերթայիր արթարնոցէն մէկ տէնիշկիյի մաղու կառնէիր, աղէկմը հալանկի մէջ կըծեծէիր, թօղ կանէիր, մաղէ կանցունէիր, ճուրի հետ խառնած խարէրով կըխըմէիր, մէմ-էրկու խըմեցիր իսէ՛ ցաւին իղը-թօղը չէր մնալ: Քերմալ կը պատա-

հէր, ամա շինտիւլա պէս չիմանաս, շատ խըթ. էսլի կնիկները հոքու վարցքի համար ինչ ասիս տունի ճարեր հաղիրած կունէնային, կառնէին կուտային. վրայ վրայ օխտը օր խմեցիր՝ էղաւ կընաց, ցաւէտ անարատ կըլայիր. խինա վնվ լըսիլ էր. մենք մեր ատէթով փէլին կուտայինք, եա աղու պատէմ, անալ խինային պանը կանէր. ամմա տալու կերպը կիտէին Միտքէս չէլիլ, խտա որին մեռելին չանկը կը զարնէին թիւֆ թիւֆ, պամալ ինծի խունծորին (Վակէմին խանութին տղան էկիլ էր, հարցնէի նը՝ կըլար ալ. ինչու մոռցաւ օր է է է, կօլօցալուծին արինք, թողութին անիս. կիտիս մէկ խօսք կայ «ամեն մարթ իրեն տունը, հաւին»

— Պանըմ ինչու աշրիմիշ կըլաս օր. նիսա շտէ, կալաճի կանինք. տունըտ խօմ մանտը տղաքտ չին լալ:

«Մնալէս է ամա՛ չէ, էրթամ. կովերը չօխտան էկան թուլաբէն. կնիմարթըս կովը կըծած, սամալարնալ հաղիր արած կըլայ, ինծի կը նայէ:

— Չէ, չէ կեցիր, աս իրիկուն մեղի մնա չայի

«Մնամ ամա՛ սպեախլըս տունը մենակ է ու:

— Մնոր ալ ճարը կըկտնինք. ես շընտիս կերթամ պանվօրիս կասիմ օր՝ էրթայ ու ծան տայ նարան (անպէս ալ արի). մենք էրկուսս հոս մահացան տուր սալիւրնին կըխմինք, կնիմարթիքն ալ իրենց համար, պանչունիս, նեսը թօ խըմին: Մտպէս աղէ՛կ կըլա:

«Քէշ չէ, կիտիս քի. ամա հրամանոցըտ ինչ զահմէթ . . .

— Օհ հմէթըս նրն է. ատ տիրացիութին օր կասինը, հապա ինչպէս կըլա. լսած չի՛ս հիւ, օր աղէկ տիրացինը աղէկ սօյէն աղէկ է:

«Ետ կայեալ. էյ, պալամ, ատ էվէլլի ատէթն էր, շընտիս կըհասկընան օր տիրացիութինը ինչ ասել է. տուն մեմը նացա աղպարները մոթի, վորին աղպարը օրթախախի կը տեսնիս. նոր խորթած տուններուն մէջ խօմ ատէթ չի կայ օրթախախի անելը. ունեցողներն ալ վօ՛րը առ չէվը տախտակ տըրիլ է կամիլ է, վօ՛րնալ քար պանիլ է. էրթալ-քալ չէքի՛ մէկ մէկի էրես տեսնել կուղի՛ն օր. մէկ մէկի տէյէմիշ անել, մէկ մէկի վրայ խն.

տալ, մէկ մէկի հաւ ու կօռէլ կողնալ, սատկած շուն ու կատու մէկ մէկի աղպար ցըքել — աս է շնորհակալ տիրացիութիւնը. հպելքի տիրացիները մէկմէկու հետ խտրի ակաբօր պէս կրկէնային, նացա սպեխալըներն ալ իրենց մէջ անպէս սէրով կը լային. օրը մեծ, փիւթիւն օրը լուս ցորեկ չիլալ, քիշեր ալ կայ. մոլթ քիշերովայ ատեն, եփոր մէկ, Մալած հեռի անէ, փորցանք պատահինը, ո՞ր սոյխտ պիտի վազիս, սօխախէ սօխախ հէջ, ակապարըս, ո՞ր մէկը ասիմ, ասեւէն պէրանս մաղ փըսեցաւ. ասօ ղին ալ լսող պէտք է. մէկ ծեռքը չափ չի տալ Հայ անասընը, խտա մեռելին չանկը միտքէս չի էլիլ կիտիս, ածափ վնլ պիտ լար ասօրվա տունշատապրիս էղօղը, միտք կանիմ, միտք կանիմ, խեղքս մէկ պան չի կտրիլ: Կեցիւր կեցիւր, նայէ Մաթիօս աղային տունին քովէն վնլ կանցնի, չիս ճանչնար. ասվածածնի ժամկոչը չէ՞ օր. նա է, կիտիս. կեցիւր ես մէկ պահ էրթամ իմանամ. Հաճէ, հաճէ է է, Պապուկ-ա, հաճէ, կեցիւր, կայնէ, պան ունիմ ասելու. ասօր մեռելի չանկ զարկիր.

— Օ, արկի. է էտէվ:

»Որինն էր:

— Մօլթան Խաղարոսին ակաչկանն էր տա, չիկտիս ինչ:

»Մօլթան Խաղարոսին ակաչկանն էր, հա՛ ա. ատամ վնլ արի. Կատարին էր, խծրթ կասիս, Մալած օղորմի հօքուն (ժամկոչը կերթայ իրեն պանին, տիրացինս քուքա քովս կընստի): Հայ անասընը, Մօլթան Խաղարոսինն էր հա՛ վա՛խ վա՛խ, ճանրմ ճանրմ ճէվահիրի պէս ակաչկը կընաց. ես տասնը վեց տարու ըլար, ես տասնըօխտի մէջը մեռաւ հա՛, Մալած օղորմի հօքուն. թիւֆ թիւֆ, հաղա՛ր մեղք, մեռաւ հա՛ ա. էրնէկ իրեն, շուտ աղատվեցաւ աս փուճ աշխարքէս ու մեղմէն առաջ խոռնկին ծառին արժանի էղաւ. հայ անասընը, աղէկները կընացին, քէշերը մնացին. մեռաւ հա՛ ա

— Մըկըր-ա՛, ինչո՞ւ ատպէս շատ կըկսկծաս օր, սոյըտ պիտի չիլայ կիտիսքի

»Սոյըս թօ չիլա տա, ես նարան սոյէս պէթէր կըսիրէի, կնի մարթըս ալ անպէս. մէմը տեսնէիր ինչպէս ակաչիկ էր. եփօր աշխարքիս վրան լման կատարեալ կարնը՝ ան Կատարն էր. ան.

պէս ակաչիկ հիւ էղիլ է, հիւ ալ ըլլալու է հէջօլմասա իմանանք եփ պիտի թաղին. յատուկ էրթանք, ակուճ մը ֆօղ ցըքինք վրան՝ վարցք է:

(Պանվօրը էրկու կավաթ չայ պերից մեղի փատնօցով). Հա՛ մեցէք, Մըկըր-ա, լիմոնով կըկամենաք, չէնէ սերով ան չէ ամա՛ ուսով կըկամենաս:

»Ախպար, աս տաքերուն ուս՝ կըվայլի՞ հիւ.

— Տուն լիլ իս, օր չիվին չիվիով կհանին.

»Կնւղիս ասել, օր կուտրուկ ումը նեսի տաքութիւնը կպաղեցնէ, ծարաւը կըկտրէ՞. մեմալ ինչ զահմէթ:

— Օ, համէթս վօրն է. վնլ արի խապէս կալաճիներէն. հա՛քա՛ ումին փութիլքան պէր. կիտիս, ինա խաս ճերմակ ումը, օր ես ինքս կըլիւմիմ (անխէ սո՛ւտ, կեանքիս մէջ ուս՝ ես փուճ տունս խըմած չիմ):

»Վնլ արի, պօշ պան է, ղիաֆէթ է, ինչ է, օր թանկնոց ումը մէյտան կըհանիս. վար սոյէն ալ ըլանը՝ կըլա, քիշերովայ կերածը կորած է, լիլ իս հպելքի ծերերուն խօսքը Հայ անասընը, Կատարը մեռաւ հա՛ (Պանվօրը ումը պերից)

— Համեցէք ատ ինչ է արածը՞տ, շատ լից, շատ լից կասիմ. ատ ինչ է ատ, մէկ պուտ պան լըցիր ու: Կայնէ, ես քեզի ուլում: Հա՛քա, պերօսօս պութիլքան

»Կըլայ ճանըս, կըլայ, կըլայ կասիմ ու, ատ ինչ արիր ատ, թաշմիշ էղաւ ո՛ւ, հարփիմընը ինծի վնլ տուն կը տանէ, խի խի խի: Էէն կենաս. պարի վայլիս եափիտ, օրթոցըտ թոռերուտ հարսնիքը անիս մէջը. ու՛ֆ, ամմա կուտրուկ է. ակապար շատ լըցիր, ասի եալ կըլայ, շատ է. կենթանութիւն, պալթամվոր ըլաս. պարի տիրացի ըլաս, Մալած պանըտ աջօղէ.

— Մէն ամէն, շնորակալ ինք, անուշ: (Հա՛քա մէմէկ կաւաթ տահա՛ պեր):

Իս հրամանոցըտ մախսում Կատարին պանը պատմիմ. ամա նայէ, խոստովանք ըլայ. չըլայ օր պէրնէտ հանիս, մէկ անկաճէտ

մտնէ՝ մէկալէն էլլէ. ճաննս տիրացին, մուխայէթ էղի'ր, մար-
թումը պան մի ասիր. սուտ է, խօրթ է՝ ինչպէս լսիլիմնը անպէս
ալ հրամանոցը կը պատմիմ. խօրթը սուտը Ասլաժ կիտէ :

Վայնային տարին էր. մեր քաղաքէն սիւրիւ սիւրիւ սալտա-
թներ կանցնէին. որը եալ կանէր էրկու իրեք օր, որն ալ աճէլէ
անպէս կանցնէր, եփօր պանը սիւլէթի քուքարնը : Կատարին
հարը, խաղարոսը, խառքօլա կնացիլ էր եառմունքի, հոն մը
սիւ էր, ցաւի հանթըպիլ էր. ուրիշ կնացողները ետ էկան, նա
խուծսուզը մնաց. եփօր ետ էկաւ նը՝ արթըխ Ոստոմի եառ-
մալընը պաշլայելու վրայ էր. առ ինչ կանէ, չորս ամիս կանէ,
հինկ կանէ իտա խատար առէն - շտէ սաեախլըին էրեսը
տեսած էր. աս պանը աղէկ տէյէմիշ արա՛ վօր՝ պանին էղէնը
տեղով հասկընաս : Ամենիս տունը վոյսքա կայնեցաւ - ալ, խա-
ղարոսին տունն ալ մէկ ափիցեով իրեք սալտաթ փասթօյ տրին.
չորս օր կենալէն ետքը հրաման էկաւ օր էրթան. աղլի ափի-
ցէօը կէյնի պէթէր կհիւրնտնա. հէքիմ-տօխթուր քուքան,
ռէցեփիթ կըլըրին, աթիթէրքէն ճար - պան, խայիր չի անիլ.
քանի կէրթայ կըպէթէրնայ. նարա փօլքը կէրթայ, ինքը կըմը-
նայ : Պանլորի քուչուռի կալաճի է. վնվ կիտնայ սուտը - խօրթը.
կասին քի ափիցէօը խաղարոսին կընկանը խօսք կանցունէ. հետը
աշնայութին կանէ. կըկըվէլ, պաքվօրեւ, քովէ քով նստած չայ
խմել, հաց ուտել, — աս կըլայ, ախպարս, ունիսի կուլխով.
չախ մինչի օքօստոս կմնայ աղլի ափիցէօը ու կէրթայ իրեն տեղը.
էրթալու ատեն կասին, խաղարոսին կնկան փէնձէրէյէն լալէն
նայածը տեսնողներ էղիլ ին. սուտ ասիլին նը, կնկանը մեղքը
մօխլին նը՝ Ասլաժ անէ իրենց թատաստանը :

Ափիցէօը կէրթայ. տասնը հինկ - քան օրէն խաղարոսն ալ
քուքայ : Կընայէ օր կնիկը առաջվանը չէ, վիզը ճուկ արած,
էրեսի կունը փախած. ատէն-ատէն տուրտում, ատէն-ատէն ալ
աչքերը արցունքէն կարմրած : խաղարոսը տիրացին - ասքա-
կաններուն կըպատմէ, նաքա եալ մարթուն միտքին մէջը իշքիլ
կըցըրին, պանվօրներուն քովի կըկանչէ, հարցուփորց կանէ, ու
աւելի իշքիլի մէջ կէսի մարթը : «Վնվ տըվից աս խուժաշէ
փլաթիտ, կասէ, կիտիս քի չունէիր : — Աս, կասէ, Ոստոմով

կնացած ատէնս արապաճանփային վրան կտայ : Քուչուռին կհար-
ցնէ՝ «Ոստոմովին ճանփան եանկատ պան կըտիլ է, կասէ : —
Չէ, ատպէս պան էղած չէ, կասէ. քուչուռն ալ : Աս մէտալիօնը
քեզի վնվ տըվից, կասէ : — Սաղաթէլին խանութէն առի, կասէ :
Սարթը եօրիթա կէրթայ Սաղաթէլին խանութը, կհարցնէ.
ատալ սուտ կէլլէ. նարա կընիկը խանութ էկած ալ չէ, մետա-
լիօն առած ալ չէ : «Աս մէջի ափիցերի փաթուէթը վնվ տըվից
քեզի, կասէ : — Կըտայ, կասէ :

Մեր խաղարոսը արթըխ տեղով կիմանայ օր՝ պանին մէջը
պան կայ, ամա չուզէ մէկէն վրայ կուլխու պան պաշլայելու, սուս
կըկենայ : Ամա, էկած օրէն (նայիսնը ինչպէս խեւթով կըժափ-
կրտի) մէմը կընկան քովը չի պառկիլ. ասօր հիւանտ իմ, կասէ,
վաղը տօն է, կասէ, մէկալ օր պասը մահանա կը պերէ. մէկալ
սէմթէն ալ տէյէմիշ կանէ. հիւս պիղը տօպրակի մէջ կըպարտը-
կիլի : Ամառ կանցնի. կնայէ օր կնիկը ծանրած է. ծան չի հա-
նիլ. կիւզնալ կանցնի, տահա տղան աշխարք չի քաւ. պէլլի՝
պան, եփօր իրմէն ըլար՝ չօխտան ծնած պիտ լար. կէնէ ծան չի
հանիլ. մառտի կուլխով կնիկը կաղատվի, ու մէքամ լուս էրե-
սով, շէկ մագերով, կապուտ աչքերով, տեսօք ախչիկ կըպէրէ, —
պէսպէլլի պան օր փիճ է. կուզիս ամիսները համրէ, կուզիս
մախսում տղին վրան նայէ : խաղարոսը, ինչպէս օր կիտիսնը՝
թուլ է, օղորմած - հոքի սաեախլըն ալ անկէ ճերմակ չէր, էրկու
սնալ էսմէր էին, կալաճի կնյ օր : խաղարոսը կէնէ ծան չի
հանիլ, ամմա սօյերուն մէջ տուվուլթի կէլլէ, քի խաղարոսին
կընիկը փիճ պերիլ է : Ափօր տայէկը կըհարցընէ խաղարոսին՝
ախչիկատ ինչ անուն տանք. նա եալ կէլլէ կասէ «Կատար տը-
րէք անունը, կնկաս անունը թոլայ վրան, չունքի նա մեռնէ նը՝
նարա յիշատակը չի կորցըվի : «Խտա ինչպէս կալաճի է արա-
ծըտ, կասէ տայէկը ուռուֆ ըլալէն. մախսումը ինչուն պիտի
մեռնի օր : Անալ Ասլաժ կիտէ, կասէ խաղարոսը : Տղին կտա-
նին ժամ, տէրտէրներով, կերոններով, ցունծում - կարթումով
կկնքին, կմկրտին, տուն կ'պերին. տղոցկանն ալ ինն օրէն, ինչ-
պէս օր ատէթն է, տեղէն կէլլէ սաղ սէլամէթ. ամմա էրիկ կնիկ
մէկ մէկի պան չին ասիր, ամէնն ալ սիրտին մէջ մէ - մէկ օրօտ

ունի. սուս կընտան, սուս կուտին, սուս կը պառկին (կէնէ ճոկ ճոկ): Ասպէս մէկ ամիս ալ կանցնի:

Մէկ օր սապահտան կանօխ Սաղարոսը Ռաստով կէրծայ ու հետը մէքամ հօնիշնա կըպէրէ՝ կիրկն ալ երկու ամսու տղայ. հօնիշնային էկած օրը հորցուկէն ետէվ Սաղարոսին կընկը մէկէնիմէկ կըպաշլայէ կանչելով՝ «վայ վայ, սիրտըս կէրի, ճիկաւ ըս կըկտորաի, եարտըմ արէք, հէքիմ կանչեցէք»: Սաղարոսը «պան չիքա, պան չիկայ, կասէ, վարիսա կաթըտ պօլ է, կուլէ խուտ զարկիլ է. պառկէ քիչմը, ան կանցնի»: Քուչուրին ալ սուտ մահանայով Քիրմանին շախթը կըխրկէ, իմիշ հոնէն քէօ միւրը աժան կըլայ: Կնիկը հրկու սաաթ տանձըվէն ետքը, Սաղարոսը ինքը կէրծայ ու հէքիմին տեղը մէքամ տէրտէր կըպէրէ ճաշակելու. ճաշակը առածն ալ ան կըլայ, օր կնիւ մարթը հոքին կուտայ:

Սաղարոսը կառնէ արհիկանը ու հօնիշնային ծեռքը կուտայ, «տուն շնտըս պանվորութին մի անիր, կասէ, տղիս ծիծ տուր»: Ա՛ճէլէ մեռել լուացող կնկայ էտեվէն կըխրկէ, սթալեառ կանչել կուտայ, մէքամ մեռելի սունտուք կապսպրէ. ամենէն ետքը սոյերուն էտեվէն կըխրկէ: Ափօր սոյերը քուքաննը՝ արթըր մեռելին ստօլին վրան պառկած կը տեսնին, չորս քովն ալ մէ-մէկ աշտանակ վառած կերոններով: Հար, մար, սոյ-սաքական իշքիլ քուքան ամա՛ ծաները չին հանիլ, լեզուները կըխածնին, սուս կըկենան. եփօր իրիկվա սէմթ սունտուքը հաղեր կըլա նը՝ տէրտէր-տիրացուները քուքան, մեռելը ժամ կըտանին, մեկալ լում օր սապախտան կանօխ սահաթը օխթին պատարաք կանին, ու անկէ ետքը ճանրմ-ճանրմ պօխքի պէս տիրի կնկանը սեղ ֆօղը կըտընին: Թաղումին ատէն Սաղարոսին աչքէն մէկ կաթ արցունք չի կաթիլ, սիրտէն մէկ լաց չի փխալ. փատի պէս սուս կըկենայ:

Տուն քուքանը՝ կըկրկէ էօքսիւզին, կըպաքնէ ու կասէ (տիւրացիներու խօսք է, սուտ ու խօրթ վնվ կիտէ, ատպէս շտէ կըլըսվի) «անօրէնը կըտաւ էրկնաւօրէն. մախսումս, տուն ինչ մեխք ունիս, ապրէ: Ասված օրըտ էրկնցնէ. ունիմ-չունիմս քուկտն է, ինչոր պիտի տատիմ՝ անալ քուկտն է. ես պախտ չի

տեսայ, հէջօլմասա տուն տեսիր. իմ զաւակս ալ չիլլա նը՝ շունի պալա խօմ չիս, կէնէ մարթու զաւակ իս. տասը տարի մօրըտ հետ հայ կերայ՝ Ասված զաւակ չի տըլից. միտքս կար մէքամ հոքեզաւակ առնելու. շտէ Ասված քեզի խրկից. մամայիտ հոքին ալ Ասված լուսաւորէ»: Կասէ ու կուլայ. շատ շատ կուլայ, կասին:

Մէքամ հեռուանց օրփեվարի, չորիօլօխ, էսլի սաքական կնիկ ունի էղիլ է Սաղարոսը. համան էտեվէն մարթ կըխրկէ, տունը տեղը, պանվօր, քուչուր, ծի-արապա, կով, տունին ալայ թախմը իրեն թէսլիմ կանէ, ծիծմօրով տղան ալ իրեն կուտայ, նօմայ ալ ստակ ծեռքը կըտնէ. «նայէ, կասէ, օխտը տարի էրեսըս տեսնելու չիս». կասէ ու կօլօխը կառնէ, տըրիլիս նը՝ կտիր. մարթը խայիպ կըլայ:

Տղան Ասծու օղորմութիւնով օրէ օր կաճի, կ'տեսօքնա, շէնքի-շնորքի քուքա, կըմեծնայ. վրան նայողները մայիլ կըլան. թամամ մէքամ քառթին. մաղերը պուռմա-պուռմա, ցլուեն օսկիի պէս, էրեսէն ու վիզէն կախած, աչքերը ինչ ինչ ստիմ, կատալեալ փիրուզ, ունքերը խալէմով նաշխածի պէս կամար կամար, էրեսը՝ ալ վարթ, թուշերուն վրան ալ մէմէկ մատնահար. փննթթ. քնութթով խօմ, հրէշտակի աթիմ՝ սոտ սասած չիմ լալ: Աս օր կասիմը, մախսումը արթըս իրեք-չորս տարու կըլար: Ախքատ մի կըտեսնէ, օտար խարիպ մի կըտեսնէ, քուչօտ հալաւով տղաք մի կ'տեսնէ՝ վրայի էղած չեղածը, տօլապի մէջ ծեռքին ուստ էկածը՝ ալայը կառնէ կուտայ նայա. մէկ ալայ մը ծեր ախքատներ կուլտուն թօփ կանէ, սամալար տնել կուտայ, ալային իրեն ծեռքով չայ կուլէ, կըխմցնէ, անպէս ճամփա կ'տնէ. պերանին լօխման կըհանէ, մահալայի տղոց ու արհիկներուն կուտայ. «կերէք, քուրիկներս, արպարներս, կասէ, ես տահա ունիմ ամա՛ տուք չունիք»: Իլլէ քի լսէ, օր մէկտեղ հիւանտ կայ. հայ հայ աղի էսլի կնկանը կըկտրտէ «մամս, կասէ, հիւանտ-տես էրթանք, կասէ, պէքիմ խեղճին ճար պէտք է, պէքիմ հէքիմ պէտք է». զօռօվէն քաշքըշէլէն կըտանէ ծեր կնկանը հիւանտին տունը. ինչ օր պէտք է նը հիւանտին՝ ամէնն ալ կառնէ կուտայ. հէքիմին էտեվէն ալ իրենց տօղը կըխրկէ, ճար ալ առ

նեւ կուտայ ամբօքէն, չայ-շաքար ալ տունէն կըխրկէ. ո՞ր մէկը ասիմ, աս ակազիկան պանը կատարեալ հէքեաթ էր:

Նայիս նը, քիչ մնաց պիտի մոռնայի. . . . Մէկօր, մառտի մէջ, սաեախլըս սուփ Վէվօրքէն եաեան տուն քուքայ. օրը թիւ թիւ, սապախտանէն պաշլայիլ էր պարակ մանտր թաթալ քալու. արապաճամիկան ու տունին քարվածքները ծունկէն թէք չամուռ էր. տացա տունին առջեվը օր կըհասնի կնիմարթըս՝ ոտքը տապանքարի վրան տրածն ալ ան էր՝ օր թայմիշ կըլայ, կիւմի կանէ, կետնին կըփռվի, քիթը քուքա քարի կըկալէ, շախրո շախրո արունը կըպաշլայէ վազելու, ոտքին իլիկնալ կըկոտրէ. սիրտը կանցնի կ'մնայ: Կատարն է օր՝ փէնճէրէյէն կըտեսնէ, համան էրկուսում խաթէն վար կը ցաթկէ, (աղէկ օր տունը անխատար պացըռ չիլալ, ծեռք ու սաքը չի սախթիլ) ուժը հասածին խատար կ'վերցունէ կնկանը, փէշերովը էրեսի արունը կըսրփէ, մէկ ծարէն ալ պաճ պաճ կըկանչէ պանվօր ներուն, օր քան ու եարարմանին: Մարթիք թօփ կըլան, ինչ պէս ալ լանը կըվերցնուն կնկանը, նես կըտանին. նես կըտանին ու՛ վրայի թաց հալաւը վրայէն կըհանին, չամուռը ու արունը կը լըվանան: Թաթիօսին էտէվէն մարթ կըխրկին. նա եալ քուքայ, ոտքին եաթի կըզարնէ. ամենէն ետքը իմ էտէվէս կըխրկին. քուքամ կը նայիմ, ինչ տեսնիմ. կնիմարթըս եաթախի մէջ պառկած, ճօրովէն նէֆէս կառնէ: Մենեւ տուն տանելու հիշ տուռը չիքա. թողութին կըխնթրիմ, օր աս քիշերը, զահ մէթ ալ լանը՝ հոն մընայ. ամա ո՞ր աս քիշերն է, թամամ ամիս ու կէս կըպառկի սաեախլըս Կատարին տունը, ես ալ ամեն օր կէրթայի: Շտէ պամալ քեզի ինչ օր պատմեցինը, ալայը, աջքով տեսած, անկաճովս լսածս է ատ ժամանակներուն: Եփօր ասիմ քի իրեն մէքէն էլլած զաւակը ան չի անիլ իր հօր մօրը, ինչ օր Կատարը օխտը օտարին կանէրնը, Քրիստոսի պատալ քաքը վըրայ օր՝ սուտ սաած չիմ լար. Մալած հոքին լուսաւարէ, Մալած հրեշտակներուն ու սուրփերուն հետը նստեցունէ անմեղ մախսումիս անթի աշխարքի մէջ: Քաղաքիս մէջ մարթ կ'ար օր՝ Կատարը ես մէկ աղէկութին արած, ես մէկ անուշ խօսք ասած չիլար.

Ինչ խօսքս էրկընցնում՝ օխտը տարին օր թամամ կըլայ, մեր կորած Խաղարոսն ալ իրէք թոյքայ խփա-իլինք պարիով Օխ պիրէն կէլլէ քուքայ: Կասին՝ միլիօնէն աւելի ստակ ու պարի կ'պերէ հետը: Քուքա կտեսնէ իրեն ակազիկանը, աջքին չի հաւատալ, ինչ խոսնտում, ինչ ուրախութիւն. ակազիկոզոտանք ակազիկոզոտանքի վրայ կանէ, մուղիք, պալ, թանց, հարկինք քառսուն օր, քառսուն քիշեր.

Քառսուն օրը օր կանցնի՝ կառնէ Կատարին կիրկը ու կասէ՝ «ասպէս կենալէն պան չի լալ. տուն, կասէ, սորվել կուզիս: Կուզիմ, պապա, կասէ օղորմած-հոքին: Ուտեխ քեզի վարպետ տամ, կը հարցունէ նորէն Խաղարոսը: Ուտեխ ալ տասնը՝ ես խայիլ իմ, չէ՛ չիմասիլ, կասէ մախսումը: «Մապէսէ նը, հայտէ արի քեզի Մտեսթ տանիմ, ինսիթութ տամ. հոն շատ ղէնկինի, իշխանի, ենտուաներու, փամեշչիքներու ակազիկներ կըսորվին, տուն ալ կնա նացա հետ սորվէ. ամա նայէ, մէկէն ետ չի մնաս. նայէ, հինկ-վեց տարիէն տասվերկու լիւզիւ, ֆօթթօֆիան, մուղիք, փօլքա, թանց, քատուէլ, կլանսէ, փատուշքա նաշխել՝ ալայը սորվիս: Հա, պապա, կասէ, կըսորվիմ: Մապէս է նը, կասէ Խաղարոսը, շտէ քեզի մէկ շախաթ ժամանակ վատէ կուտամ. աղէկ միտք արա. եփօր խօսքիտ վրայ ամուր կըկենասնը՝ անատենը կառնում կըտանիմ Մտեսթ: Քիչ մնաց մախսումին լեզին պիտի պատուէր սիրտին խոսնտումէն, օր թէզով կիր-կարթում պիտի սորվի: Շախաթը կանցնի. հարը կ'տեսնէ օր ակազիկը միտքը հիշ փոխած չէ, թառանթասը հազիր անել կուտայ, ճամատանները կը կապէ, էրեսը խաչ կը հանէ, կը նստեցունէ ակազիկանը, ինքնալ կընստի հայտա շխտակ Մտեսթ. իրէն ծեռքով մատամին թէսլիմ կանէ, հախն ալ, ինչ օր հարկն է նը՝ կուտայ ու ինքը ետ կուքայ: Մէկ էրկու ամիս կըկենայ ու չի կենալ Նախչուանի մէջ՝ տունը տէզը կէնէ ֆէլան կնկանը թէսլիմ կանէ ու ինքը նորէն խայիլ կըլայ:

Ութը տարի հիշ մէկ պան չի լսիլ Խաղարոսէն ալ, Կատարէն ալ. սնդ ին, մեռած ին՝ մարթ չիմանալ: Երկու տարի ասիկց առաջ մէքամ ուս մարթ քուքայ Խաղարոսին տունը, ծեր կնկանը կասէ օր՝ Խաղարոսը շատ ու շատ փարեվ արալ, կասէ, չունքի

Թէզով ինքս պիտի քամ՝ տունըս մեզի համար հազիր արա. ես ալ էկիլ իմ օր, կասէ ոռւսը, քեզի ետրտրմ անիմ: Մեկալում օրը ոռւսը պազար կէրթայ, մարթիք կը պունէ, վորը ազպարը կաւին, վորը առան, ամպար, մաղաղի կըրթմիզնուն, վորը տունը տուսէն կ'ձերմըկցնուն, վորը նեսէն պոյեա կանին, վորը քակած զրջած տեղերը կըխօրթին, վորը կոտորած ճամբըր կըտընին: Ոսաւ տօվէն ալ արապա - արապա խաս նիսի - նոր մէպիլներ կըպերին, հետնալ մէքամ թակնոց ոռւիալ, աղլի տունը մէկ-էրկու շափ-թու մէջ անպէս տեսօք սօսուն տուն կանին օր՝ ենտուալ-կուպէն նաթօսին հարձ մէկ պան կըլայ:

Մէկ կիրակի սաեախըիս կառնում Սուփ-խաջ կէրթամ. իրի-կունը տուն քուքանք նը, տիրացինս կասէ՝ Սկը-ս, նոր խապէր կիտիս, կասէ: Չէ, կասիմ, ինչ կայ օր: Հապա, կասէ, խաղարոսը Մտէսթէն էկիլ է, կասէ, հետնալ աղլի ախչիկը, կասէ: Իի, խօրթ, կասիմ: Հա, կասէ, ալայնալ կիտին ո՛ւ, կասէ: Մեղք օր մութէ, նաքա եալ նոր ճամբիէ էկած պէհզուր կըլան, չէնէ, մեղքիտ տէրը ըլամ օր՝ կէրթայի աչքի լուսի, կասիմ: Են քի շերը մինչի լուսուջանկը քուն չիմ լալ. չանկերը օր կըղարնին, համան տեղէս կէլիմ, ժամս կէրթամ, աղօթքս կանիմ, տուն քուքամ. սաեախըս ալ սամավարը տըրիլ է, ինծի կընայէ: Հայտա, հաքվէ, կասիմ, չայրտ ալ չուզիմ, պանրտ ալ չուզիմ, հայտէ հաքվէ էրթանք խաղարոսին կասիմ, ու ինքս ալ տընկո՛ւ տընկո՛ւ կըտողամ — ատպէս շտէ կըսիրէի կատարին. Եսված օղորմի հոքուն:

Կնիմարթս անէլէ կ'հաքվէ, կէլինք տունէն, շիտակ խաղարոսին կ'էրթանք աչքի լուսի: Եես կըմտնունք նը, արարի՛չ Եսված, ինչ կտեսնունք. առաջլա պղտիկ նախշուն կատարին տեղը մէքամ կատարեալ պառինա, ֆի՛յ անասընը. հայ հայ սէք սէնա էկիլ իմ, շատ աշխարք քալիլ իմ, շատ մարթիք տեսիլ իմ, շատ զեաֆէթներ կնացիլ իմ, ամա ատպէս հիացք պան հիչ տեսած չէի. տեսնելու պան էր, խօսքով չի պատմըլիլ օղորմած հոքի կատարին տեսքը. թաքաւորին տունը մբանէր՝ վայլացք կըլար նարա սարայներուն, աւելի ինչ ասիմ: Պօ՛յ օր՝ համան մէկ կուլիտով պայըու կըլար քաղաքիս կնիկներէն. էրեսի ձերմը-

կուլի՛ն օր՝ առչի փուլքը նարա առչէվ աղտոտ-մուրոտ կերէվնար. թուշի կարմըրուլթին օր՝ վարթ կըկաթէր վրայէն. անկօրա եալ վրայի հալաւը — խումաշ, պառխըթ ու թանկնոց, ինա ինչ կասին, մոռցիլ իմ անունը, պիւրիւնձիքի պէս պանէ. կաղինի խատար խոշոր պուիլանթներ անկաճին, վիզին. մատերուն, կուլ-խուն մաղին մէջը Իտպէս ախչիկը իյնի մեռնի հը՝, աս ինչ է աս, Եսծու թատաստան կնյ վախ կատար, վախ կատար

Իջրիկ կնիկ, էրկուսս ալ պաղած մընացինք, տեղերէս ժաժ կըտելու չինք կընալ, պերաններս պապանծլիլ է Կէնէ, Եսված օղորմի հոքուն, կատարը անէլէ տեղէն կէլէ, քուքայ քըրթաթթըլի սաեախըիս, կըպաքլօրի, «ինծի մոռցած չի՛ս» կասէ. ինծի եալ քուքայ, ծեռքըս կըպաքնէ (անթի աշխարքը Եստծումէ ստանայ վարցքը իրեն խոնարհութիւնին), համեցէք կանէ, կ'նստեցնէ. չայ կ'պերին. կ'պաշլայինք մէկզմէկի հին ու նոր պաներ պատմելու, մենք կասինք, նա կասէ. ալայ կուլիտուն էկածը, ալայ սորվածը մեզի տեղով տեղով կ'պատմէ. մենք ալ ո՛րը կըհասկընանք, ո՛րը չինք հասկընալ. ամմա անկաճ կը տընինք. մախսումս, պիւլպիլի պէս անուշ ծան ունէր. ծանը օր լսէիր անալ կըլար, խօսքը պէտք էր օր: Եսպէս սահաթ սահաթուկէս կընստինք. եփօր էլելու կըլանք՝ նորէն կը փաթթըլի պառալիս ախչիկապէս կաղաչէ-կըպաղատէ, օր շուտ-շուտ քա, ինծի եալ համեցէք կանէ: Ենկէ ետքը, պահը մէմը էտէվներէս ես մարթ կըխրկէր, ես, չամուռ հալա ըլլար նը, խանաթը տօսկ կըխրկէր, տուն կըտանէր: Եսպէս անուշ վարմունքը մէքամ մեզի հետ չէր, ամենին հետն ալ ատպէս մարթավարի կը ժաժկըտէր:

Կէնէ կուլիտուն ախքատներ թօփ կանէր, կէնէ հետերը կընստէր կէլէր, կէնէ կուտեցնէր - կըխմցնէր. հիւանտին, ախքատին, խարիպին, ետրտրմ-օքնութին կանէր, չէքի ինչպէս օր զէնկինը, վոր ստակը կըթապլէ նացա առչէվը, մեղայաստծու, հապա ինչպէս իրեն հէլալ հօրը ու ախպօրը պէս կը ժաժկըտէր նացա հետ: «Հածէ, հաքա» — ատպէս խօսքեր լսված չէ նարա պէրանէն. «ախպարըս, հարիկըս, հոքիս, քուրիկս» — աս խօսքերով տիմաց կէլէր ախքատներուն ու կըճամբէր:

մէկ խօսք չի լըսվիր, անխառն օր՝ հա՛ն ու չէ՛ն կօլօխը ժաժկը տելով կիմացունէ: Ասպէս վեց ամիս տանձըվելէն ետքը՝ շտէ ասօր, ինչպէս իմացանք, արթար հոքին Աստուծուն թէսլիմ կանէ Վա՛խ վա՛խ, մե՛խք անչիկ

Հաքա՛ն Առաքի՛քա, հաքա՛ն. հայտա ժողովէ՛, էրթանք տո՛ւն, հայ հայ կէս քիշեր է: Թողու՛թին անիս, տիրացին, կօլօխցաւորին արինք, զահէ՛թ տըվինք: Վարի քիշեր Վաղը թաղումի քուքան:

— Նայինք, ասի:

ԷՐԷՎԱՆ:

Լըհվան էկանք նը՝ մեղի պէրին մէքամ քէրվանսերայ. «շտէ աս է հօսի հասթիննիցան» ասին Մէքամ պալապան տուն, օրթան աղպար, սըրավարտի չորս քօվը օտաներ. աղպարին օրթան էշէկներ, տէվէներ, հայ, տաճիկ, նօղայ, խըզըլպաշ, թայ-թայ պարիներ, ալայը խառմախառըշ, ամպէս օր շունը տէրօջը չի կուտնուլ — շտէ քեղի տացա կօված քէրվան - սէրայը. տվօռ ասիս՝ տվօռ չէ՛, հասթիննիցայի խօմհէջ չիլըմանիր, ուրուշ սօյ մէկ պան է. Մէքամնէմ, պըզտըլիկ, նեղ փէնձէրէյօվ օտա ցուցուցին՝ «կուղիսնը շտէ հօս պարպէ պաներլա», ասին: Չամատանըս - պանըս նես առի, շուտմը - թէզ ճամիու հալալնէրըս հանեցի, նօրը հաքա, օտայիս տուռը կըպըեցի, պալիքը ճէպըս տըրի, էլլա պազար:

Տացա պազարը մերին չի լըմանիր. մաուռ-շքաներ հէջ չի քան. մանտոռ - մունտոռ զահիրէն հօս պալապան մարթիք կըծախին՝ ամուր - ամուր կանչելէն: Մարթուն մէկը միւ՛նէրէթ կըպիլէ՛ «խա ծուկըս առ» իմիշ: — Օվ մարթ, կասիմ ես տարան, ծուկըս ինչ անիմ: — «Չէ՛, իմիշ, մոթլախ պիտի առնուս, պէթէր

համօվ ծուկ է՛»: Ախայէս վազ չիքալ: — Աս հօսեցի չիմ, կասիմ, օտաս փիլիթ, խալին չիքա, կասիմ, ախպար՝ վաղ էկիր ինծիմէն: Չէ՛, վօրին կասիս. ծուկին պօջէն պըռնիլ է՛, հայհայ աչքըս քըխօթէ: Ծուկն ալ ծուկ լա պարէմ. ինա պալապան կօլօխօվ, էրկան - էրկան պըլըխներօվ սօմ ծուկը չիքա՛, մեր տեղը շունէրուն առչէվը քըցըքիննը՝ շտէ ատ սօմ ծուկը կուզէ ինծի սաղլաթմիշ անելու Թուքի վրան, փախա: Փամիլըյ, տարա հարամ ծուկը ես ինչ պիտ անիմ: Աթկէն իմացա վօր՝ ատ տացա պէթէր սիրած ծուկն է: Քիչմը անթին կընացի նը, մէկ ալայմը մարթիք — կալաճիներէն պէլի էր վօր հայեր պիտ լային — թօփ էղած՝ լաֆ կանէին: Վէրէքէթ վէրսին, նացան մօտիկ մէքամ եմիշ ծախօղ կար. պան առնօղըս էղա, մօտիկցա, եմիշ ծախս կանիմ. ամա անկաճըս տէպի աղլի հայերն է: Խոռճո՛ռ պան. մէջէ - մէջ խօսկերը քըհասքընամ ամա՛ ասածները չիմ հասքընար: Խօսկերը քիչմը մերինն քուքա, ամա պէթէր սփօթիթ էղած է, ամպէս օր՝ թէմիզ հայը տացա չի հասքընալ: Խօսքնալ մէկ չէշիտ քըհանին պէրներէն՝ կեղացի վարքօվ, խապա - խապա, փամուժիցքի. կալաճի արածները կէս վակէս տաճիկնակ է: Խօսկի վըրա, նաքա չին ասիր՝ մեռը, մեղըր կասին. չին ասիր փաթլիճան, պատրիճան կասին. պէնիր չին ասիր. պանիր կասին: Լիւղիւները ես զաֆսէմ փօթիթ էղած է, ես մօրէ ծունուծ թըլվատ ին. հէջ մեր վարքօվ թէմիզ հայնակ չին կըրնալ կալաճի անելու: Միթկիս մեջը շատ խընտացիլ իմ վրաները հօճա մարթիք ին:

Լըբաները տայմա աղտօտ է. չօռթ իխ գնայիթ՝ իտա մարթիքը սապօն չունին - ինչէ՛, չինկեանայի խարէր մէկ պան ին. տօղոռուս՝ ասօր անլըվա կըմընան, վաղը անլըվա կըմընան, հէլպէթ աղտը կաշիներուն մէջը կու՛մուտնու, մէմալ կընաս օր հանելու. ամպէս ալ կըմընա, արապ կըկըտրին, կընըստին անթին. չէնէ՛, Ասվածըտ քիսիրիս, ինչո՛ւ իտա խարէր սէվ պիտ լային օր. նաքա եալ խօմմեղի պէս հայ ին, — փալօժիմ լիւղիւները քիչմը եօռըխսրղ է — ինչ ալ լանը, իտա մարթիքը մեղի պէս Ասված քըհավատան խօմ:

Վրայի փալէթօներն ալ մէկ ուրուշ չէշիտ է. մեղի պէս

նաքա թէվերը չին հաքնիլ, խօլթուխին տեղը ծակ կանին, ծեռքերը հօնէն քրխօթին, աղլի աղէքի պէս թէվն ալ օմուղնեբուն քըցըքին, ատ, տացա ատէթօվ, պէթէր մօտնի պան է, անիսէ ամպէս հօվ է վօր՝ վրաները՝ նայխնը խընտալը չիս կըրնալ պըռնելու: Ամառ ծըմեռ կօլօխները մօրթի կըտակ կըտընին, ֆասօնը քիչմը շաքարին թուխին քուքա՝ էրկան ու ծարը սուր չի հալնեցա, հեռուէն փռասթօյ մարթը եպիսկօպօսի կըլըմանի իտա սուր կտակով:

Ան սէմթէրը սախա-արապա չիքա, կէօմէշին կաշին կառնուն, կըկարին, մէջը խաթոան քըքըսին, ծիին վրան կըտընին, մէջը ճուր կուլուն՝ շտէ քեղի տացա սախա-արապան: Սիֆտէ ես կըկանէի ատօր մէջի ճուրը խըմելու — մոռնտառ պանէ — ամա կամաց կամաց ալըշմիշ էղա, ծարալ մեռնիմ ինչ:

Տացա կինիմարթօց քասթիւմը էրիմարթօցմէն տահա պէթէր է: Կառնուն մէքամ սալան, վօթքերէն կօլօխը քըփաթթըվին մէջը, ծեռք, աչք, պէրան, կօլօխ՝ ալայը քըփակին — շտէ տացա սալօփն ալ, կուլխու փօշին ալ, եփօր առչի ժուժ տեսանը՝ համան հինութ մեռելները միթկըս էկալ: Հէջ տեսիլ իս պատընքած, նաշի վըրա տըրած կըտանէին նը՝ — շտէ թամամ իտա պատընքած մեռելն ին հօսի կինիմարթիքը, ամա տուն արի նայէ վօր՝ ատ տացա մօտն է էղել է: Կինիմարթօց էրեսը — էրկու շափաթ կեցա — չի տեսա, ամա պէլլի պան է, ինչ թէյֆէ պիտ լան, էրիմարթօց վըայէն պէլլի չէ՝ ինչ:

Այլ ֆասօն չունի իտա Քափքայի հայը, վարտիքները լան, մա, իսա խարէր, համան մէկ խուլաճ կըլա լանքը, ֆըշըճ ֆըշըճ քըքալին, կիտինքի անթիքա պան է, անիսէ պէթէր հօվ է կիտիս, տացա մէկ շալվարէն մեր իրեքը կէլէ: Թէրդի չունին ինչ է իտա հէրիֆները, վարիսա վարտիքները սայեախ լըները կըկարին օր՝ իրենց ուռուպային էթէքներուն կըլըմանցնուն: Աղլի խօլթուխը ծակ փալէթօյին տակէն խուամաշէ կապա քըհաքնին, ատ, նիչէվօ, ինչ ալ լանը, պանի կըլմանի, ամա ծէռքերուն վըրան նըշխարքի ֆասօնօվ մէքամ տառապան կըտընին, ինչի՝ համար է՝ չիմացա:

Երբիմարթ չունին, ըլանալ նը՝ շատ խըթ, էրիմարթ կինի-

մարթ ծի քըհէծնին, կինիմարթը քօլինա փառուքի չի նըստիլ, էրիմարթու պէս պաճախ պաճախ քըհէծնէ քիչմը հօվարտա պան է, վըրաները կընայէի նը՝ տայմա միթկէս քէշ պաներ կանցնէր: Վարթապէտներն ալ, փուփուլիկը կօլօխները, ծի քը հէծնին, պէթէր խընտալըս քուքար:

Աղիարթի հայերուն տունը մէկ խուճուռ պան է, մեղի պէս աղպար չունին, նացա տուներուն թէփէն կէտինի պէս տիւզ է, սիրտերը նեղանա նը՝ կէրթան, թօղայներու պէսնակ, տուներուն թէփէն կընըստին, սօխախէն անց ու տառց անօղին սէյր կանին: Ատէն-ատէն ալ տալուլ-զուռնա ծան կուտան, մէկ ալայմը էրիմարթ կինիմարթ թօփ կըլան, կը պաշլային շամաթա անելու ու խաղալու, տացա խաղը քիչմը մեր էվէլէի խըզար հալային քուքա, ամա մեր խըզար-հալան, ինչխատար ալ քէշ լար նը՝ կէնէ իրեն համար մէկ պան էր, տացանը ատէթօվ եապանի մարթօց թանց է՝ հա՛յ հո՛ւյ, կիտիսքի տուները եանղըն ինկիլ է, մեր խապախէն պէթէր շամաթա կըվերցունուն, — աս տացա զիաֆէթն է:

Լըսօղացիմ, ամա, ինչ մեխքըս պայիմ, աչքօվըս տեսած չիմ, կասին քի, տացա կինիմարթիքը էրիմարթու պէս կինի քըքաշին, ուռմքայօվ չիկիտնաս օր, մէքամ շէրէփի պէս արծըթէ պան ունին, անօվ շտէ կօլթ կօլթ նես ապուլ կուտան: Սէմը համը նայեցա իտա էրէվանի կինիին, ամպէս կուտուռկ պան է վօր՝ կէս կալաթ խըմեցիր իսէ՝ էրկու-իրէք օր կօլօխըտ կըճաթի — պէթէր կուտուռկ է, իտա պանը ինչպէս քըխըմին, խեղքըս չի հասնիլ, ատէթօվ աֆիօն է ո՛ւ:

Նացա հացի փուռն ալ — անունը կիտէի ամա՝ մօնցիլ իմ — խուճուռ պան է, աղպարին օրթան, շատերուն ալ տուներուն մէջը, մէքամ կուլօր փոս քըփօրին, մէջը սըվա կանին, շտէ տացա փուռը: Հաց էփելու լան նը՝ իտա փօսին մէջը նօմայ չօր փատ, խօռայ կուլուն, տակէն կըպըռնկեցնուն, եթկէն կառնուն խուճօրը աղլի փուռին պատերուն կըծէփին, շտէ իմացիր տացա հացին ֆասօնը — ատէթօվ լաթ, մեղաեասծու մեղա: Ատ տահա հէջ: Փուռին հացը կըժօղօտիննը՝ քը հանին վըայի աղտօտ շապիկները վարտիքները, իտա փուռին մէջը քըթօթ:

վին, օջիւնները քրթափթրփին մէջը, ուռէլի պէսնակ չըթրո՞
չըթրո՞ կըպօհորովին, ասալ տացա լըվացք նէ, թիւֆ,
շատ մունտառ հալիս ին իտա ազիաթի հայերը:

Փռասթոյ տուօկ չունին. պարին եա ուրուշ ամպէս ծանտըռ
պան տեղէ տեղ տանելու լաննը՝ պազարէն մուշակ կըպըռնին —
տացա լիւզիւյով մուշակը բողաթ ասելէ, — ծիկէն պէթէր եուք-
լէմիշ կանին աղլի մուշակին — պէքիմ տասնըհինկ փուր, ալիւլի
եալ կըտընին աղլի զավալը մարթուն վըրան. նա եալ, ի՞նչ թօ
անէ օղորմելին, տընքալէն տընքալէն կէրթա շտէ Ինչ
պիտի անէ, զէնիաթը առ է նը՝

Քափքայի հայը ասլը ճիւնապէթ է, մերերէն շատ վար է.
մերերը պարէմ մարթու սըրա մարթ ին. նաքա՝ ինա մաճառ-
արապայով Խըրըմէն նօղայներ քուքաննը՝ ատէթօլ նաքա ին.
էրեսները խաչ չի հանին նը՝ հայ էղածները պէլլի եալ չէ
Փամիլըյ, հետերը թէմիզ հայնակ կալաճի կանիմ՝ չին հասքը-
նալ, վսէռալնօ իսա պատը, կօռէլի պէս էրեսըս կընայէ «խա-
պար չիմ՝ իմիշ, կօյեա կուզէ ասելու քի՝ ասածըտ չիմ հասքը-
նար Կընա կըտիր նարա լիւզիւյով ինչ ասել է «էծը
ծօրը ընկելա, կէլը էկէլա կերելա», կօյեա կուզէ ասելու քի
«ածը հէնտէքը ինկիլ է, կալը էկիլ է նարան կերիլ է» էրեստ
խալարի. հայնակ ասա-տա. ածին ինչն էծ կասիս-օր, թըլ-
վատ պէրան, փոռեամը ան ասա-տա. ծօր՝ րս վօր նէ, հէնտէք
ասիս նը չիլալ. «էկէլա կերելա», ֆռանցուզնակ կալաճի կանիս-
ինչ է. «էկիլ է կերիլ է» ասիսնը՝ անկից աղէկ չէ՝ ինչ, պարէմ
թէմիզ հայնակ է խօմ Շտէ սիպէս խէնթ ին
Նաքա ֆօղ չին ասիլ՝ խօղ կասին. հավօղ չին ասիլ՝ խաղօղ կա-
սին. խուլի չին ասիլ՝ ճըրհօր կասին. չիչակ չին ասիլ՝ ծաղիկ
կասին. շաշիւրն, հէչ չիչակը ծաղէկ կըլա. ծաղէկը ան է, վօր
էրած փատէն եա թէզաքէն կըմընա. ան, պաշապին մէջի էլ-
լածը՝ չիչակ է, վօրին կուզիս հարցուր, թէմիզ հայնակ է

Ինճամը, շտէ ասպէս փօռթիթ արիլ ին իրենց լիւզիւն,
ամպէս օր՝ ամիսներով հետերը պիտի կենաս, լիւզիւտ ալայմա-
լայ պիտի ծըմըռտըլիս, վօր կուտօր-մուտօր պան կըրնաս հաս-
քըցնելու

Իշրիու շափաթ Իշրէվան կեցա, ասվածային իր օրը հետերը
ճէնկ կանէի, թէմիզ հայնակ քըսօրվեցնէի իտա մունտառ ազի-
աթներուն

Ինչպէս ախրու փաթլամիշ չի լաս. մէմը իտա ալէվալէնե-
րուն նայէ, մարթ չին հալնիլ, մարթու վըրա քըխընտան. իլ-
լէքի մեր Նաշչուվանցիներուս վըրան՝ տայմա քըխընտան, իմիշ՝
մենք լիւզիւներըս փօռթիթ արիլ ինք, մօռցիլ ինք թէմիզ հայ-
նակը

Մէկօր ամպէս կըռվեցա մէկին հետը վօր՝ ասխալթը պանը
փալից պիտի հասնէր, պէրէքէթ վէրսին, մէչերըս մարթիք
մըտան, պաժնեցին չէնէ՝ ուժէ մազ մազի էկիլ էինք
ամա ալայ խապաաթը էրէվանի կինիինն էր Մխպար՝ առ չի
խըմածըս է, տարա կուտուռէկ էղածը վուտեխէն կիտնամ. վիրա
կուլուն, ես ալ, պանէ խապէր չիմ, կալաթ կալաթի էտէվէ նես
ապուլ կուտամ. տարա կուտուռէկ էղածը վիտեխէն կիտնամ. . . .
ամա չարէք սաաթ անցիլ էր եա չէ՝ կօլօխըս մէկ ման քալ, մէկ
ման քալ օր՝ չըպլախցնուն վրաս խաթօան քըսին ապուլ տաննը՝
ծուպուտըս էլլէլու չէ, ամպէս քէֆիլ էղիլ իմ Իտա արա-
լըխը մարթուն մէկը պաշալայից Նաշչուվանցի լիւզիւն մըսըլի
սունելու պան կուզիմ ասել՝ լիւզիւս չիտառնալ. պաղած՝
մարթուն էրեսը կընայիմ պըղօվի պէսնակ, ամա՝ սիրտըս խըփըռ
խըփըռ կանէ. սուս կեցա, սուս կեցա, մէմալ եումըռխըս վե-
րուցի փոռեամը իտա առսուզին էրեսին հաքուցի Մարթը
կատղեցալ. վրաս վազից, մազէս պըռնից էրկու շամառ ալ նա
ինծի կուպուց, վար կօխից էյ շտէ, շէն կէնան, մար-
թիք մէչ մըտան, տառհալաթ քաշեցին հանեցին ինծի տա-
կէն Չէ, նիչեվօ, լիւզիւները թէմիզ հայնակ չէ ամա՝
իրէնք մազալը մարթիք ին Տուն ի՞նչ կասիս, էրէվանին
կինին պէթէր կուտուռէկ է, նարա անուշ էղածը մի նայիլ

ՊԵՅ ԱՕՊԱՐ:

(Հոռոմսիմային նախը:)

Անորները փարեկամիս մէկին կընացիլ էի. ինքը տունը չէր, չիտիմ ուտէիս կընացիլ էր. արապախախիսէն էլա՝ մաճլա մրտա ու ասքով-անքովս կընայիմ՝ աճափ տաճա սուտէիս էր թամ: Առջեւ մէքամ պաց-աղպար կար, ամա ուրիշ պաց-աղպարներ ու հէջ չէր լըմանէր. մէջը եափի, տուն, առան — ասպէս պաներ չի քար ամա՝ պէս-պէլի էր վօր, մէջը կեցողները տաճա չօխտան պիտի չիլար մէջէն էլլածները. եափին ալ — պէլի մի չէ — վօր կեղացիին ծախած պիտ լային թաճմիսօվրս. չունքի եանդըն էղած լարներ, հէջօլմասա, եանդընի նըշաններ կըլային, խօսքի վըրա՝ էրած քօսօֆներ, զըջած սօպաներ, քարի, քիրէ միթի, ֆօղի չէրէններ, ինչպէս վօր — կիտիք խօմ — ուրիշ եանդընի տեղերը կըլան. խօսքըս ինչ էրկընցնում, պէս-պէլի պան էր վօր՝ ատ տեղի էղած տունը վերուցած տարած էր: Աղպարին մէջը, տիրացիին պատին մօտիկ մեծ մեծ ծառեր կային՝ աքացիի, թուծի, սալօրի, նացա օրթաներնալ տեղ տեղ՝ կուռձօնիքի, կօկամի, վարծի մէշալըի. տէպի մաճլան ալ, թափ ան տեղը, ուտէիս վօր վերուցած տունին փէնձէրէները պիտ լային՝ մէքամ պացըն տեսօք կանանչ թուծի ծառ կար:

Շատ պաց-աղպարներ տեսիլ էի, քօվերէն ալ անցիլ էի՝ առանց միտք անելու քի՝ վօրինէն է՝ վօլ մէջը կեցիլ է մէկօր, փնտեսիին շընտըիս նացա տէրերը, ամմա աս պաց-աղպարը — խօրթ ասիմ —

ինծի միտք անել տուլից: Հեռուէն կընայիմ վըրան ու միտկըս չէշիտ-չէշիտ պաներ կանցնին. աճափ, կասիմ, անղաւակին մէկը ախուլախուլ ծերութիւնը անցուցիլ է հոս, էօմր-արէվին հետ մէկ տեղ տունին պատերն ալ փըթիլ ին. մեռներէն էտե տունը ան տէր մընացիլ է, տուռերը պաց, փէնձէրէները փըշըրտած. ցուրտ-պօռան ծըմեռը վօր վրա-էկիլ է, մուծ քըշերվա ատէն, տիրացիները էկիլ ին, տախտակ տախտակի էտէվէ քաշիլ ին տալիլ ին ու սօպաները վառիլ ին. չէնէ — միտք կանիմ — էրիկը մեռիլէ, վօլ կիտէ վօր սթանիցա, կէնձ սաեախլըն մընացիլ է էրկու-իրեք զաւակով. վայկիրին շատ չափալամիշ էղիլէ՝ տունը տեղը ըռըզով կառավարելու, ամա ուրնչպէրութիւնը զօռ տուլիլէ. ան ալ, մախսումը, տունը տուլիլէ վօլ-կիտէ վօր սթալեա ոին եա փլօթնիքին տարին քսանլուծը մանէթի, ինքնալ էլլիլ է մամային կըլիլ է. աչքը-պաց սթալեառն ալ՝ ասօր փէնձէրէին խափախները խապախ տարիլ է, վաղը՝ պատի տախտակներէն տրապէզ ու քուրսի խօրթիլէ, պաղարին — տեղը ծախիլէ. ետքէն — պէլի մի չէ — կետինին տախտակներնալ էտէվ-էտէվէ պալթային ու ուէնտիին տակը ինկիլին. ետքն-ալ մեր մարիֆէթը փլօթնիքը՝ եա մեր եալին, եա Պաճաթիին սէմթերը իրեն հա մար տեղ կընիլ է ու կամաց-կամաց աղլի անտէր տունը հոն տեղաւորցուցիլէ. մնացածն — ալ աստվածասէր ու պասերուն — մուխայէթ տիրացիները եարտըմ արիլին ախ ախ, տուն խօրթելն է տըժարը, չէնէ՝ զըրջելէն խօլայ պան կա վօր:

Ասպէս ֆիքրերու մէջ էի, վօր նայիմ հեռուէն մէքամ ծեր կնիմարթ, ծեռքը տայեախ պըռնած, կամաց-կամաց քուքա ու առջեվէս կանցնի: Առջի-մէկուծ չիճանչըցա. ամա վօր ետքէն աղէկ տէյէմիշ արի՝ նայիմ օրցի Հոռոմսիման է:

Հոռոմսիմա — ձիճան եթմիշ հինկ տարու կնիմարթ է ամա՝ քալվացքը, թէզ-թէզ կալաճի արածը, կրակոտ աչքերը նայիս նը, ախաչը, յիսուն ալ չիս տալ. ինքը տիրի, խօսքը կուտրոնկ, թատմունքը ատէթով էրիմարթու. վրայի ոռպան չի լար — նը՝ վօլ նարան սայեախը պիտի թաճմին անէր. անպէս չաքի լիւղւի տակ չիմնացող կնիմարթ է վօր՝ տասը էրիմարթու տիմաց է: Ինչպէս կըլա վօր՝ տարան մէկօր մայիսրաթ ծան կուտան.

մեր Հօռօսիմա - Ճիճան կերթա թատալօրներուն առջեւ անպէս
չաթաջաթ կալաճի կանէ վօր՝ մարթոց պերանները պայ կըմընա
էրէսը կընային քի՛ աս ինչ ցուցանք է : Մէկօր ալ տարա տունը
կողեր կուժուտնուն . ինքը տունին մէջը պուհոյի պէս մէս-
մէնակ է . կողերը կըպաշլային լօմէրով էրկաթներով տարա տունը
կոտորտելու . մեր Հօռօսիմա - Ճիճան է վօր ափալ - թափալ եա-
թախէն վեր - քըցաթիկի , համան քօշայէն տաեախը կառնէ , կը-
կըցէ կանչվըտելու՝ «հաճէ Սիմօն , Քափոէլ , Մարթիօն , Ստե-
փան , Մովսէս — պէքիմ ասպէս մէկ քսան մարթու անուն
կուտա — թէկ ելէք , պալթաները առէք , չուվաններ պերէք , կօ-
ղեր էկիլ ին , պըռնեցէք , կապեցէք , մորթեցէք , մեռուցէք » :
կողերն ալ — նաքա ինչ կիտնան Հօռօսիմային վարպետու-
թինը — կրտեսնին օր աս տունին մէջը մէկ փօլք մարթ կը կենա —
անխէ խեբերը կօլօխները լանը՝ աս պըղտըլիկ տունին մէջը
հէջ տեղ չիքա ասխատար մարթու համար՝ կիտիս — քըցըքին ,
տիթ - պապամ , քըփախէին : Մտպէս շտէ անվախ խօլօք կընի-
մարթ է Հօռօսիմա - Ճիճան :

«Պարե , Ճիճա , ասի : Մծու պարին , ասաց : Ուտեխէն
քուքաս , ասի : Հիվընտի կընացիր էի , ասաց

Հա , մոռցա ասելու վօր՝ Հօռօսիմա - Ճիճան կիր - կարթում
չիտէ ամա՛ վարպետ հէքիմ է . արօտի պառկեցունել , շէրպէթ
խումցունել , մայեասիլի ճար անել , տուղոց քիստոս - մեր - մէջը
աղէկցունել ու հազար չէշիտ սաեախլըյի հիվընտուծինի խիստ
վարպետ է : Կիտիմ , պիտի խընտաք վըրաս , ամա ես կէնէ իմ
ասելուս կասիմ , տըղաքս , չիլէն հասաւ - իսէ՛ փոր կըլային . սայ-
եախլըս ալ իրեք տարի վըրա - վըրա ծէրմէն ալայ - մալայ հալիլէր ,
մաշիլէր , մախտումը : Մնկաճը - կանչ խույիմճի Մըռութինին ախ-
չիկը՝ թուլաճի Սաակին հարսը , «ասպէս ասպէս օրցի կինիմարթ
կա , ասաց , անունը Հօռօսիմա . մէմը ծան տուվէք , ասաց ,
պէքիմ չիք փոշմանիլ » : Խօրթ ասիմ , մեր տեղի հէքիմներէն
պան հասքըցած չէի . քուքան , ախպար , կուրունկներուն վրան
ման քուքան , ունէփթին վօր չէշիտը ասիս կըջըղմըղին — ես
ինչ կիտնամ — թարաքներըս ափթէրքի շիշաներով իլինքցաւ .
ամա ես նացա մարիթէթէն պան չի հասքըցա : Մարթ խըրկեցի ,

ծան տուվի խտա Հօռօսիմա - Ճիճային : Քըհաւատաք , իրեք
օր չանցաւ , սայեախլըիս աղի ծէրմը թաթուցաւ , տուղօցըս փորն
ալ անցաւ , հայ - հայ չորս տարի է վօր՝ տունիս մէջ հիւընտու-
ծին չիքա : Ծեռքը թեթև է , ասա , ճարին վարպետ է , ասա ,
անպէս մէկ ուստ էր , ասա , ամա մինչի աս օրըս իմ տունիս հէ-
քիմը Հօռօսիմա - Ճիճան է : Տուվաճս ալ ինչ է վօր , տարին
հինկ մանէթ ես տամ , ես չէ : Մեղի քուքա նը՝ ան օրը տուղօցս
համար տօն ու զատիկ է : Մնպէս անուշ լիւզիւ ունի , անպէս
սիրտ շահել կիտէ վօր , ախաճը , թաքալօր լայինը՝ նարան վէ-
ղերըս կանէի :

«Հիվընտուծինը ինչպէս է քաղաքիս մէջը , ասի :

— Մի ասիլ , ճանըս , ասաց Հօռօսիմա - Ճիճան , քաղաքիս
պանը ալայ - մալայ լըմընցիլէ . տասը տարի եալ ասպէս էրթանը՝
մեր քաղաքը մէքամ պալապան վէրանա կըլա - քըխալի
աս ինչ չէշիտ - չէշիտ հիվընտուծիներ , աս ինչ խեբ - չի
հասցնելու մահեր . ժամերուն չանկերը կոտորուեցան տացա մե-
ռելներուն չանկը զարնելէն . փոս փորողին պէլը մաշեցաւ տացա
քերէզմանը փորելէն . տախտակը թանկըցաւ տացա մեռելի - սուն-
տուկները խորթելէն . խեբքս չի հասնիլ՝ ինչ կըլա մեր հային
հալը :

«Ինչ է , ասի , չիտիս ասխատար հիվընտուծինին պատճառը :

— Պէլի՛ մի չէ , ասաց Հօռօսիմա - Ճիճան , մեր մեխքին
պատիճն է - տա . ինչ աղէկ պան արած ունինք մեր Ստեղծողին
առջեւ օր՝ տառցը մեծի մէկ աղէկութին տար : Կողը — ասվածըս
քըսիրիս — մենք ինք , սուտ - ստակին էնկ վարպետը՝ մենք ինք ,
խարիպ - խաղարին վերջին շապիկը կըռնակէն քաշօղ - հանօղը՝
մենք ինք , էօքսիւզին միրասը ուտօղը՝ մենք ինք , ժամին ստա-
կով տուններըս խանութներըս իլինքցնօղը՝ մենք ինք , աղէկ մար-
թուն անունը կօտոօղը՝ մենք ինք , տահա ինչ մընացիլ է , օր
մենք չանէինք մեր շահին համար : Հէջ զարմանալու չինք ,
վօր օղորմած Մովսէսըս մեծի ասպէս կը պատըճէ . խիստ աղէկ
կանէ , խիստ տեղով կանէ , մեռնի՛մ նարա սուրփ անունին . զար-
մանալուն ան ատէնը կըլար , եփօր նա մեծի առանց պատիճի
թողցունէր . անատէնը վօլ - կիտէ ինչ Սօթօմի մեխքեր պիտի

քործէինք — շրնտըն ալ խօմ շատ խրուրս չինք — : Հաճէ՛, լսի՛րս - չէ՛ հարսին համար կասին քի հրիկը կիմանա, պսակին առչի օրը կնկան վըրան փըշթօֆ քըքաշէ. ամա մըթընը քովէն կանցնի, չի կպչիլ ատ է վօր՝ մէմալ կնկանը սոյերուն տունը ապուլ չի տալ

Տեսա վօր Հօռօմսիմա - ծիծան տաքցաւ. իմ ուղածս ալ ատ էր. նա մէմը պաշլայէր կալաճի անելու նը՝ ալ թաթուում չուներ. խօսքը չօղխախի պէս քըփըխար պերանէն. քանի կէրթար՝ աւելի հօրթօր, համով ու անուշ :

„Ա՛ն չէ ամա, ասի, Հօռօմսիմա - ծիծա, կէս սաաթ կանէ, իսա պաց-աղպարին վըրան կընայիմ, չիմ կընալ իմանալու՝ վօրին տունը հղիլ է աստեղը, տէրը ինչո՛ւ մէջէն էլիլէ, ինչո՛ւ տունը վերուցիլին, մէջի կեցօղը վուտելս՝ կընացիլէ : Տուն հինուրթ կընիմարթ իս, քաղքիս ամեն ծակուծուկը մըտիլիս էլիլիս, հէլ պէթ ատալ կիմանաս. անէլէ քօրծ չունիս - նը, ծանըս Հօռօմ սիմա, ասիս նը իսա պաց - աղպարի էվէլքի կեցօղներուն վրան, ինչ օր կիտիս :

Հօռօմսիմա - ծիծան աչքը տառցուց պաց - աղպարին վրան, մէմը աղէկ նայեցաւ, կօլօխը ասքով-անքով ժաժկըտցուց. „անա, պալամ պալամ, ասաց, աս տունին հէքեաթը հըրկան է, էվէլքի հէքեաթներուն պէս օխտը օր, օխտը քըշեր պիտի պատմիս վօր՝ ծարէ ծար էլիս :

„Ա՛ս պարապ - պօշ տեղը, ինչպէս շրնտըն կըտեսնուս նը՝ տայիմա ատպէս չէր, մէկ ատէն աստեղ պըզտիկ՝ ամա տեսօք, փատէ՛ ամա ամուր, շէնքով, սօսուն պահված տուն կար : Ինչ անիմ շրնտընիս թուլայէ տուները, վօր տուսէն սարայներու կըլըմանին, նեսէն ատէթով քերեզմաննոց ին : Էվէլքի մէկ խօսք կայ՝ „Թուլա՛ մէջը նըստօղը կուլա՛ : Իսա պօշ տեղը, նայէ իսա տեղը — ասաց, մատով ցուցունելով կետինին — իսա թուրին ծառին տիմաց, մէքամ հինկ փէնճէրէյով, կանանչ խափաններով, կարմիր թէփէյով տուն կար. անկից քիչմը վար չախ ինա աքացիները — կը տեսնուս — անտեղը - շտէ մէքամ խարէրով առան կար. տունին ու առանին օրթան մէքամ ախ-

շանա ու քովնալ մէքամ քիւմէս. աստեղ, արապա - խափսիին սաղ - սէմթը, տէպի վար, մէքամ սայկէկ խույի կար, ասաց Հօռօսիմա - ծիծան ու կըցից փնտռելու ճուրհօրը, ամա մէյտանը ճուրհօր չէր հըրեվալ : „Ս՛եղա՛, իսա ինչ խուճուռ պան է, նայիս նը, խույին խայիպ հղիլ է. իսա ինչ սոյ պան է. ասօրվան պէս միթկըս է, վօր իսա կայնած տեղըս մէքամ սայկէկ, անուշ, թեթև ճուրով խույի կար, ինչ հղիլէ. մե՛ղա. ամեն պանին խայիպ ըլալը լսիլէի, ամա խույիսին խայիպ ըլալը հէջ լսած չէի :

Քիչմը կենալէն ետքը Հօռօմսիմա - ծիծան վար հղաւ, տայեախին ծարովը ֆօղը փորփրից ու ասաց՝ „նայիսնը - նայիսնը, ծանրմ - ծանրմ խույին չարխատա տըղաքը քիրէմիթով, քարով, ֆօղով իլինքցուցիլ ին, եօխ արիլին. մեխք մեխք. ամա ինչ. կօլօխը կըտուէլէն էտե միւրիւքին վրան չին լալ. ասալ անպէս. խույին ինչ հօրըս - ցաւն է վօր մեխքնամ. մեխքը զալալ աթթար Սարքիսին ու նարա օղուշախին հղալ :

— Ի՛նչ, խօրթ կիտիս, ասի. աստեղ աթթար Սարքիսին տունն էր. նայիսնը, մոռցիլէի : Ա՛ն չէ ամա՛ ինչ հղալ աթթար Սարքիսը. վնտեխ է շնտըն. կայ չի կայ իտա մարթը. օղուշախը վնտեխէ. մէքամ տեսօք ախիկ ունէր, մէքամալ օրթի ունէր, վուտելին շրնտըն Տահա ան ատէնները ես տղայ էի. մեր տունը մէքամ հաճի - մամա կէրթար - քուքար. նա մեղի շատ պաներ կըպատմէր աթթար Սարքիսին վըրան. կըկօվէր նարան տուն - տեղ կառավարելը. նարա կնկան կօլասանքը կանէր. նարա զաւակներուն վրան ինչ - ասիս աղէկ պաներ կըպատմէր : Ա՛մառները, ամէն մէյվայի ատէն, կէրթար նացա տուն, չէշիտ - չէշիտ եմիշներ կըփէտէր նացա պաշլայէն, կըկըռէր ճէպէրը ու մեղի կէպէրէր. աս, կասէր, իւղիւմ - ֆիշնայէ, աս՝ առղը - կեռաս է, աս՝ շամ - սալօր է, աս՝ զաֆռան - խուճօրէ, աս՝ զինճիրմէ - տանծ է, վօրին միթկնէ. մէյվային չէշիտները շատ : Ա՛տ ատէններէն - վէրի աթթար Սարքիսին կըճանչնայինք : Լ՛սիօր տունի համար ինչ-ասիս մանտր-մունը պաներ պէտք լար նը՝ մամաս ինճի ստակ կուտար, ու ես տայիմա Սարքիս - ային աթթարնոցէն կառնէի՝ մօմիա, սաչիւրպըրը, վարթէ կիւլէնկիի

համար քիւքիւրթսիւ, կունկ, քուրերու համար՝ հատ եա սուսի - կարապետի - մաղտաքի, շտէ սիպէս պաներ:

Հատ քիսրէի աթթար Սարքիսին. հանթարտ մարթ էր. էրեսը տայմա խոնտուամ էր: «Ինչ կուզիս, պալաս, կասէր, եփօր նարա խանութը կուսուտնէի: — Մամաս փարէվ արաւ, կասէի, մէկ կոռօշի պալմօմի ուղաց, թերցանին քսելու, կասէի: «Տամ, պալաս, տամ» կասէր, ու թուխթի պէս պարակ տաշած, փառէ, կօլօրկէկ խութիէն քը հանէր պալմօմին, տանակը թուք կանէր, օր պալմօմին չիկրպչի, կըկըտրէր, թուխթի մէջ քըփաթթէր կուտար: Լաքէն, մէքամ կիւլէնկի մեծ պանքա կառնէր թաւաքէն, մէջէն մէկ կուտոր նէպէթ - շէքէր քըհանէր «աս ալ քեզի, պալաս» կասէր «կեր, ան հազի ծար է», կասէր: «Էջ էղած չէ, վօր նարա խանութէն պան առած ըլամ ու պօշ ծեռ քով ետ տառցած: Եկպէթ - շէքէրը ծմեռները կուտար, ամառ ները, խանութին մէջ մէքամ սէփէթ կուսնար, չէշիտ-չէշիտ եմիշներով, վախտ՝ ֆիշնա, վախտ՝ դէրտալի, սալօր, տանծ, խոնծօր: Պէլլի պան է վօր՝ իրեն պահճայէն էր: Լթթար Սարքիսին պաշչան ան առէնները — ասածը կըլա պէքիմաս կեց 30 — 35 տարի առաջ — խիտ կօլած պաշչա էր: Ինչպէս կըլա վօր՝ մամաս կէնէ ինծի նարա խանութը քըխրկէ. անաջը, աղէկ միտքը չէ, կիտիս քի փիլաֆի համար զաֆան պիտի առնէի: Ստակը տուլի, ինչօր մամաս սալըխ արիլէր-նը՝ ասի իրէն, փաթթից տուլից: Լաքըս — պէլլի մի չէ — աղլի սէփէթէն վար չէքալ: Լթթար Սարքիսը միտքըս հասքըցաւ. «ասօր, ասաց, պաշչայէս քեզի եմիշ կուտեցնում, տուն մեր տունը կիտիս ուտէիս է»: — Հա, կիտիմ, ասի, Լապաճաճինին մահլան չէ՝ վօր: «Հա, պալաս, կըտար, ասաց, հոն է, հինկ փէնճէլ ըէյով, կանանչ խափախներով տուն է, առ չեվնալ մէքամ թութի ծառ կայ: Խա զէմալիլը ան տար եանկայիտ — իրեն կնկանը ուղաց հասկըցնելու — տուն իրեն ու ասան վօր՝ «Սարքիս - ան հրա մայից, ասան, վօր Թօրօսին հետ — նարա օրթին էր — պաշչան մուտնուք ու սիրտերըս ինչ ուզենա՝ ուտիք»: Ծեռքըս մէքամ թէմիզ գէմալիլ տուլից. մէջը նայիմ՝ ճիկէր կար: Ճիկէրը վօր տեսայ՝ կիտիս քի սատկած շուն տեսածի պէս էղա. անպէս կա-

նեցա: Ըն առէնները — չիտիմ շընտրիս ինչպէս է — ճիկէր ուտողին վրան անպէս քըխընտային, վօր կօղէն, շալլէրէն, սուտ - ստակ խօրթօղէն պէթէր: Ճիկէր ուտողը սօյով - սօփով խընտայլու մարթ էր. շէնքով մարթիք հետը աշնաութին էր անէին: Լալայ - մալայ մոռցա աթթար Սարքիսին աղէկ մարթ էղածը, նարա կօլած պաշչան, նարա տեսօք անչիկան — հաճիմամայէն լըսիլէի առ անչիկա կօլասանքը —, ինչ խօսքըս էր կընցնում, ճիկէրը ալայ - մալայ զայ արաւ իմ փարեկամութիւնը աթթար Սարքիսին հետ: Լա պանը աթթար Սարքիսը հասքըցաւ: «Ինչո՞ւ առպէս մէկէնիմէկ խայթ էղար», հարցուց, կէնէ առաջվա պէս էրեսը խընտային: — Տուք ազպարը շուն ունիք, հարցուցի, նարա խօսքին մըտիկ չանելէն: «Չէ, չու նիմ», ասաց: — Հապա աս ճիկէրը վօրին պիտի տաք, ասի: «Մէկ մարթու եալ տալու չինք, ասաց, մենք ինքներըս պիտի ուտինք»: Լաքըս աթթար Սարքիսին վրան տառցուցի, աճապ մըխըլ չի՝ անիլ, աճապ վրաս չի՝ խնտալ, ամա չէ. էրեսի վրան շախայի իզ տէյէմիշ չարի: — Տուն ճիկէր կուտիս, ասի: «Հա, կուտիմ, ասաց: — Խօրթ կուտիս, ասի: «Ինչո՞ւ կը զարմանաս օր, ասաց նա, ճիկէրը չնուլիլ-ինչ»: — Ըն խոտուողան շուները կուտին, ասի, սիրտըս ցաւած: «Տուն կերած չիս ինչ, հարցուց ինծի աթթար Սարքիսը: Լա սուս էղա, պան չասի ու էրեսըս տառցուցի խոռովածի պէս: Կիտիս քի ան նիմութին խեղճ Սարքիս - ան աչքիս մէքամ մէռելի միս ուտող եա օպուռ էրեկցալ:

Լա խօսքին վրան էինք, վօր նես մըտալ մէքամ շէնքով, իմ պօյտախ տղայ: «Մամաս խրկից, ասաց, պաղարէն ինչ վօր առիլիս - նը՝ ինծի տաս, վօր տուն տանիմ. օճախը ինչ առէն է կըվառի»: Իմացա վօր նես մըտնողը նարա Թօրօս օրթին էր, վօրի վրան շատ կօլասանքներ լըսիլէի հաճի - մայէս:

Լա պատմած առէններըս մեր քաղաքը ութը - ինը տարու շէնքով տղայ շատ խըլ կըկրտնըվէր, պօպիկ քալել՝ ծէսը կօճէրով իլինք, պալախները պատըռտած, կօլօխը պաց, էրեսը թօզոտ, ճակատը ճանկըռտած, պէրանները հաղար չէշիտ քիւֆիւր՝ ասպէս էին տղաքը չօրս տարեկանէն մինչև ի տասվերէ-

քը . մեր ատենը խելք , քաղաքավարութիւն , փարի վարք՝ խա-
նութի մէջ քը սօրվրվէր . տունը — կուզիմ ասելու մահճաներու ,
սօխախներու մէջ — ամէն չէշիտ այլակերպութիւն էր՝ ղէնկինէն
պըռնած մինչևի վերջին խարիպիկիտը : Թօրօսին էրեսէն պէլլի
էր , վօր նա տունը նըստող խօլօք տըղա էր : Սիրտօլ սիրեցի
նարան : « Զանա , պալաս , ասաց ու տուլից իրեն իմ թապած
ղէմակիլը : Թօրօսը մէջը նայեցաւ , « ասօր կուպաթի՛ կունենանք »
ասաց ու քառթուզը հաքավ , կուզէր էրթալու : Զածէ Թօրօս ,
կանչից արթար Սարքիսը , արի առ հետըտ Սեբոնին , տար
մեր տուն , ախպար - ախպար խաղացէք : Սիտքիս մէջ խոնտում
էղա . մէկ վօր՝ Թօրօսին պէս աղէկ տղի հետ պիտի խաղայի , մէ-
մալ վօր՝ նացա կօլած պաշտան պիտի տեսնէի . մէկ ուրիշ պատ-
ճառ ալ կար խոնտում ըլալու , ամա ան չիմ ասիլ . խելք ու-
նիքնը՝ հասքըցէք : — Օ , արմանք պան է մարթուս փունուծինը .
տղա կա , վօր տանըվուծը տարեկան կը պացվի . տղա եալ կա
վօր՝ հինկ տարեկան անխատար պան քըհասքընա , ինչխատար
վօր ծերերը : Սարթուս փունուծինը մեծ պան է : « Զապա
ղաֆուանը » հարցուցի Սարքիս - աղային : — Են քու պանըտ
չէ , ասաց . տուր ինծի , մէկին կուտամ կըտանէ . տուն միամիտ
էղիւր անթիաց : — Խիստ խոնտում էղա , վօր ատ պանէն ալ
ազատվեցա , ու վազեւէն կընացինք ես ու Թօրօսը տէպի վար :
Թօրօսը սուս - փուս կէրթար , կիտիսքի ինծիմէն քըքաշվէր :
Եռչինը ես պաշլայեցի կալածին . « հածէ , տուր ձիկէր կուտիք
էղիլ է » , հարցուցի նարան : — Զա , կուպաթիով , կարճ կտրից
խօսքը Թօրօսը : « Զապա կասին քի ձիկէրը շուներուն կուտան
ո՛ւ , ասի ես , հէջ շունին կերած պանը մարթ կուտէ » : — Եունը
հաւի միս ալ կուտէ , խուզի միս ալ կուտէ , հաց ալ կուտէ .
ատօր նայիսնը՝ մենք հէջ պան ուտելու չինք , ասաց Թօրօսը ու
էրեսէն տէյէմիշ արի վօր՝ սիրտը ինծիմէն ցաւիլէ : Պէլլի պան
էր վօր հարցմունքս եօռուխսուզ էր . ալ ձիկէրի խօսքը մէյտան
չէլաւ :

Եսօրվան պէս միտկըս է . մահճային տուռէն վօր նես մը-
տանք՝ կիտիսքի մէկ նոր աշխարք մտածի պէս էղա . աղպարը
թէմիզ , մէքամ չօփ չիքար . ձերմակ տեսօք հաւեր , փափիներ ,

կօռէլներ իրենց պալաներովը քըքալէին . տունի ճակատը տե-
սօք , սօյ աղվենիքներ կային . աղպարին մէջը տեղ - տեղ եապանի
ծառեր տընկած էին՝ կանանչ , թաղէ , մատղաշ . տունին վէրտէ-
վէնը ու սուֆան թէմիզ , սօսուն . օլախներուն տակը պօյեա արած
ֆիչիններ կային թաթավի ճուրի համար , ու ամենը թէմիզ : Փէն-
ձէրէներու վրան ձերմակ կառչօքներով չէշիտ - չէշիտ չիչակ-
ներ կային . սուֆան կախած էր , թէմիզ խաֆէսներու մէջ զուրու-
ցօղ խուշեր՝ չըղի , պիլպիլ , սախաքուշի , մէկալներուն անունը
չիտէի . մէկ խօսքով , ինչ պանի վըրա աչքըս տառցուցի —
ամենը թէմիզ , թիպտիր , սօսուն :

Եղպարը շուն չիքար — աղլի ձիկէրը միտքս էկաւ . շըն-
տըխ հաւատացի վօր՝ ինքները պիտի ուտէին : Եշխանան ,
խօրթ է , կրակ կար , մուխը պիւրիւմ - պիւրիւմ կելլէր թուլում
պայէն . մէջը մէքամ կինիմարթ կար , պէլլի պանէ , Սարքիս -
ային սաեախըն էր : Եթար Սարքիսին նշանածը կըլար աս-
պէս հոսուն տարու . ինքը սաղ , թուշերը կարմիր , կօլտան
թըմըուրիւ , օծախին տիմացը տահա աւելի կարմըրիլէր , ինչպէս
կասին՝ ալը թուշերէն կըկաթէր : Սուֆան , քիւրսիի վըրա նըս-
տած , հինուծ ատէթով՝ կօլիսը մօռ արթասէ ֆէսով մէքամախ-
չիկ կար Ե ատ տեսօք ախչիկներ տեսիլիմ , աւելի տե-
սօք սիւրէթներ տեսիլ իմ , ամա ինչ օր ան օրը տեսա՝ օրիս մէջ
անպէս ախչկա տեսք տեսած չիմ : Վճվ կիտէ , պէքիմ ան ատէն-
ները տըղա էի , աւելի սէվկիլիւ չիտեսածէս՝ ատ ինծի հիանա-
լի պան մը էրէվցաւ , ու քանի կընաց՝ միթկիս մէջը տեսօքցուցի .
վճվ կիտէ , ըլանը կըլա . ամա , մէմալ ախչըկա տեսքը ինծի ատ-
պէս չի հիացուց , աշըխ չարաւ : Կասին ալ — խօրթ է էղիլ է —
մարթըս իրեն օրին մէջ մէկ տապրա սէր քըցըքէ : Ես ան օրը
առչի ու վերջի ժու՛մ սէր ցըքցի : Ելալիկան անունը Թաքուշ
էր :

Մամային հրամանով պաշտան մըտանք , չէշիտ - չէշիտ չի-
չակներ հոտ արինք , եմիշ կերանք . հօրցուկու վախտ խանու-
թէն Սարքիս - աղան էկաւ . ֆէլան ձիկէրը կուպաթիի մէջ կե-
րաւ . տեսա վօր՝ հալխին կօլածը պաղի - պաղի խէնթ պան կըլա ,
պաղի - պաղի եալ քէշ ասածը՝ խիստ աղէկ պան կըլա , էղիլէ :

Ածափ կուպածին համով էփած էր, ածափ տարիքս էր կուպածին համ տուփօղը, չէ՛նէ թաքուշին վրան նայելս
ախ, չմոռնալու տարիներ, մեխք, հաղա՛ր մեխք օր, ատպէս
թէզ կորաք կընացիք

Իշրկու - իրեք ամիսէն Չօռմանօն կընացի խանութի առջէվ,
ու անկից վէրի թամամ քսան չորս տարի վօտքըս քաղաք չի
տըրի: Իսախատար պանը, վոր պատմեցի արթար Սարքիսին ու
նարա օղուշախին վըրան, մէկ նէֆէսի մէջ միթկէս անցաւ.
տահա Հօռմանիմա - Ճիճան խոյիյին քովը իրեն տայեախով կոտ
ուտած քիրէմիթները ասթին-անթին քըցըքէր, կիտիսքի մէջէն
էվէլքի շէնութինը լուս-աշխար կուղէր հանելու:

Նորէն ասի նարան՝ «էտէվ, Ճիճան, ուտելի է շընտըխ արթ
թար Սարքիսը, ուտելի է նարա օղուշախը». տահա մէկ ուրիշ
պան մ'ալ պիտի հարցունէի, ամմա միթկըս էկաւ վօր անկից
վէրի հոսուն հինկ տարի անցիկէ:

— Տուն նարան կըճանչնայիր - ինչ, հարցուց Հօռմանիմա -
Ճիճան:

«Հա, քիչմը կըճանչնայի, ասի:

— Անպէս է նը՝ պապատ - մամատ էրթալ - քալ ունէին, էղիլ
է, արթար Սարքիսին օղուշախին հետ:

«Չէ, ասի. մէմը անպէս ռաստ էկիլ իմ նացա տունը, անալ
տղա ատէնս, ութը տարու կըլայի պէքիմ:

Հօռմանիմա - Ճիճան կըցից մատերով համրելու ու միթկին
մէջը փըթփըթալու. ետքէն ասաց՝ «Հա, հապա, ատ ատէնները
էնկ աղէկ տարիներն էր վալալը մարթուն: Ի՞ճֆ, ինչ քէֆեր,
ինչ սէֆաներ արիլինք աս պաշճային մէջ առաջները աս
պէս էր վօր. իղը - թօղը մընացած չէ ճանըմ - ճանըմ պահճային
ալ եափիին ալ հոս ախշանան էր, հոս քիւմէսն էր, հոս
տեսօք շէնքով տուն էր, հոս առանն էր. հոս խոյին էր, հոս
պահճային պարմալըն էր կասէր Հօռմանիմա - Ճիճան
տեղէ տեղ քալելէն ու տաեախը կէտիներն կըպցունելէն. ասած
չէնքերուն չէքի թէմէլը՝ իղը մընացած չէր. կիտիս քի ասլը,
աշխարքիս ստեղծվելէն վէրի ատ եապանի տեղը մարթու վօթք
կօխած չէ: Ամմա ինչ. իմ միտքըս է էրեկվան պէս՝ աս պաց

աղպարի էվէլքի տեսքը ու մէջը կեցօղներուն պահթը ու ուրա
խութիւնը:

«Ախ, պալամ պալամ, վօվ օր աս խեղճ, միամիտ, Ասծու
օրհնած մախտումներուն աս տէրէճէն ցըքից, վօվ օր նացա
տունը զըչից, օղուշախը չորս քամիին տուփից, ինչպէս վօր
կալը օչխարներուն պաղը կըմրտնէ՝ նա եալ աս անմեղ օղուշա
խին տակէն մըտաւ վըպէն էլլաւ, Ասված անէ նարա թատաս
տանը Չէ. ես ատ մարթուն քէշութին չուղիմ. ես նարա
առուտուրին քէտէր չուղիմ. նարա տունին մէջը մահ չուղիմ.
ամա եփօր վէրը Ասված կանը՝ ատ մարթը իրէն տունին մէջը
ռահաթութին չիկրտնէ, զաւակներէն չիխնտա. տունին չորս
պատին մէջը Ասծու վառած օճախին պահթը չիտեսնէ. ինչպէս
վօր նա չորս անմեղ խութսուղներուն տունը ախտար - կիւնտէր
արաւ, իրենց ալ չորս քամիին ապուլ տուփից ու նացա ատէնսը
մահին սէպէպ էղաւ, ինքնալ, Ասված տա, տատանական քալէ
աշխարքիս էրեսը. անուշ քունէն կարօտ մընա. միլքին ու մա
լին աւելնալովը՝ ցաւ ու տէրտն ալ աւելնա. էրկըթէ սունտուկին
վըրան խարաւուլ մընա, սիրտը տօղ ըլա տարին - տապէրկու
ամիս կօղէ ու հարամիէ, անկուշտութինը, քանի էրթա, աւելնա
մէջը, ուտէ՝ չի կըշտանա, խըմէ՝ ծարաւը չի կտրի, քանի զէն
կըննա՝ անխատար ցանկութինը աւելնա օսկիի ու փարայի. Աս
ված ամենակարողըս, եփ կըլլա վօր՝ մէկօր խոտ անիծած թօխու
մին օսկիի մէջ թաղված տեսնէի:

Քանի կէրթար, խութսուղ կընիմարթը, աւելի ու աւելի
քըփրփրար. խօսքը պէրնէն սէլի պէս կըվազէր, թաթռում
չունէր

«Ղիճան, ասի, եփօր սըխլէթ պան չունիսնը, արի իսա աքա
ցիին շուքին նըստինք—օրն ալ տաք, կիտիսքի էրկինքէն կրակ
քըթափէր— մեղի համար լաֆ-անինք, հինութ պաները միտե
րըս պերինք. մեռնօղներուն վրան կալաճի պանանք, չունքի,
ինչ օր նոր է, ինչ օր կենթանութին ունի, Ասված հաւատա
վօր՝ հիներուն վօթքին թօղին չաթէ. կէնէ մարթուս սիրտը
պացվելու ըլա՝ հիներուն արած աղէկ քործքերուն յիշատակովը
կըպացվի. մեր օրվա մարթիք կանելէն աւելի պանի արժանի չին:

— Խօրթ է ասածտ, ասաց Հօռօմսիմա-ճիճան, քանինկ-
հոսուն տարի հղաւ վօր՝ քաղաքներըս մէկ չէշիտ հղալ. Լսծու
վախը կօրաւ, ժամին սէրը խափանեցաւ. ծերերուն պատիւը
վօթքի տակ կրնայ: Նոր մարթիք էլլան, նոր պաներու հտէվէ
հղան, նորին չի հասան, ամմա հին ատէթները, զանցանները
մոռցան, ծեռքէ ապուլ տուվին ու խնտալու հղան աշխարքի
առչէվ: Վսյ տացա թէփէյին, տաքա քաղաք պիտի կառավա-
րին, տաքա հալսին տունին տայեամա պիտի տընին, եփօր, արա-
լըխը, իրենց տունին թէմէլը ասօր-վաղը պիտի փլչի: Լվելի
վսյ տացա կընիմարթոց կուլսուն. մօրերուն պէս քիվ կենալ
չողեցան. կիտէյին քի կօլօխները պանալով՝ ալայ-մալայ փա-
մեշչիցա կըկրտոին, պառինա կըլան. անիսէ՝ կօլօխները չի պաց-
ված. րը պացվեցաւ ու աշխարքի առչէվ ճառեզ մնացին:
Լտ չօխտան տէյէմիշ արած պան է, վօր մէկ ասք, մէկ օղու-
շախ, եա մէկ մարթ, եփօր իրեն հաւատէն պաղեցաւ, իրեն
պապերուն զանցանէն էլաւ՝ նարա պանը լըմընցած է, նա սըրայէ
էլլաւ. քանի կէրթա՝ պաթախի մէջ խօրունկ կուժնտնու: Պա-
մալ տուն քը հարցունու քի՝ աս ինչէն է, վօր մեր հալսը
ճանճի պէս կըմեռնի. մէմը աղէկ միթկ արա, ատ առանց իմ
ասելուն ալ պէս-պէլի է ու: Լտպէսներուն համար մէքամ հի-
նութ մասալ կա. մէկ տունի մէջ, կասին, պէսլէմիշ կըլային մէկ
խաղ ու մէկ հաւ. հաւը կըտեսնէ վօր՝ իրեն ածած հաւկիթները
խաղինէն պըստիկ ին, միթկին մէջը քըփախըլնա ու Լսծու կա-
ղաչէ, վօր մէմալ ածելու լանը՝ խաղին պէս խոշոր հաւկիթներ
ածէ. Լսված ալ, կասէ մասալը, կըլըսէ խէնթ հաւին խընթ-
րինքը. մէկալումօրը հաւը կըպաշլայէ կըկըռալու ու տընքա-
լու. աղի խաղի հաւկիթը, վօր փորին մէջն է, կէլէ կէլէ՝ չի
էլլել, կէլէ կէլէ՝ չի էլլել, մէմալ հաւը զօռ կանէ, հաւկիթը
կէլէ ամա՝ հաւին փորն ալ կը պատուի: Նսին նման է մեր
հալսին պանը: Լմա, ատ փոր պատուելը չէշիտ-չէշիտ կըլա.
ասօր մէկը կիյնի կը մեռնի՝ աս մէկ չէշիտն է. վաղը մէկալը
քըլսէվնա՝ ասալ մէկալ չէշիտն է. մէկալումօրը մէկալը միւհ-
լիւզ կէլէ, անունը կաճըռէ՝ աս ալ ուրիշ չէշիտն է. ուրիշն ալ
չի մեռնիլ, միւհլիւզ ալ չի էլլել, ամա ուրիշներուն մահին,

միւհլիւզ ըլլալուն, օղուշախը ախքատնալու սէպէպ կըլա. աս
ալ. պատուելուն մէկ ուրիշ չէշիտն է: Տարա չէշիտ-
ները շատ: Լմա տուն ատ նայէ վօր՝ արալըխտա ասքերըս եօխ
ըլլալու վրայէ: Մէմը նայէ, քաղաքներըս վերանա հղաւ. . . .
հալսը մէկ ծարէն կէլէ կէլէ, ետ տառցօղը չիքա. . . . Օ՛ֆ
օֆ, քանի միթկ անիս անխատար միթկ անելու պան կա. շատ
տաղ կիտիմամա՝ էզկի չունիմ, լըսօղ չիքա:

»Լթթար Սարքիսին ես չօխտան կըճանչնամ. ես նարան
տահա պըզտիկուց կիտէի. քու տեսած ատէնրտ նա քառսուն
տարու աւելօքով կըլար, ամա, ինչպէս վօր տեսիլ էիր, ասը
ատպէս էր, — սուս, խօնհար, ժամին մօտիկ, ուրնչպէր ախքա-
տին օղորմած: Հէջ մէկ օր հղած չէ, վօր իրեն սայեախըլին
վրան կանչէ. մէմը օրթոց վըրա ծեռք վերուցած չէ: Ինչ վօր
ունեցիլ է՝ անով Լսծու փառք տուվիլ է. ունեցածըս քիչ է,
ասած չէ, թամահութին արած չէ. տիրացիներուն ունեցածին
վըրա աչքը տընկած չէ. շատ ունեցիլ է՝ շատ կերիլ է, քիչ
ունեցիլ է՝ քիչ կերիլ է: Ետէ ասպէս օրհնած մարթ հղիլ է
աթթար Սարքիսը: Նարա սայեախըն ալ իրեն թէքը: Սայ-
եախըն տըղա ատէնը էօքսիւզ մընացիլ է. մօր սէմթի սօյերը
տուն առիլին ու, վսյ նաչարին, մեծցուցիլին: Վսյ էօքսիւ-
զին արէվին: Պապան մաման մեռնելէն ետքը միրասն ալ խայիլ
չի անիլ, հղիլ է: Խօրթ է, սուտ է, կասին, նարա պապան, հղիլ
է, մեռնելուն ատէնը, խանութին մէջ իրեք հաղարի մէշին
պարի թողուցիլէ, սուտուկն ալ հրկու հաղար հատ պաճախը
օսկի: Ինքը ինկիլէ մէռիլէ նը՝ սօյերը մախսումին տէր էլօղըս-
հղիլին, պարին ու պաճախըները զաֆթ արիլին: Լփօր ախ-
չիկը քուքա տասնըջորս տարին քըհասնի՝ ուղեցօղ ուղեցօղի ին.
ամա եփօր միրասը քըփընտոին միրաս չինկուտնուր - նը՝ աղի
մեր խնամի եկօղները սուս - փուս պոչերը քըքաշին, ու խութ-
սուզ ախչիկը մէյտան կըմընա: Պէրէքէթ - վէրսին, աթթար
Սարքիսը կէլէ, »եւ, կասէ, ինծի ընկեր կուզիմ, կասէ, ես
նարա միրասին վըրա աչք չունիմ«, կասէ: Սօյերնալ, պոչերը
աղտոտ, համան կառնուն ու աճէլէ առչէվը քըթապլին խեղճ
էօքսիւզին. ինչ ասիս հին - մին լաթեր, կոտրուած փէռատ նէ-

պիւններ կուտան, մէկքանի հատ ալ հին օսկիներ, — «աս էր, կա սին, պապայէն մնացած միրասը». ծեռքէն ալ թուխթ կառնուն քի՛ հօրմէն մնացածը ալայր թամամ թէսլիմ արինք, — քրիսաւ սին խափէվէթէն:

Ան ատենները տահա Սարքիսը հէջ մէկ պան չունի, կնկանը պէս ինքնալ, մախսուամբ, չըռը - չըպլախ է. խանութի քովի տըղայէ. ստացած նալ — վօվ կիտէ — ես հարուր, ես հարուր - իցուն ոռպլի է — ան ատենները ստակը տահա ացինացիօվ քը համարէին. շընտըխալ ստակին զարնիս նը՝ վօվ կիտէ, քառսուն մանէթ ես ըլա ես չէ: Հինութ մէկ խօսք կայ՝ լալի իս. «էրկու չըպլախ, կասէ, մէկ պաղնիքի մէջ կըվայլին»: Թամամ տացա պանն ալ ատպէս էր. էրիկը չունիմ, կընիկը չունիմ. վօվ տացա տէր պիտ լար: Մէմը տուն Ասծու օղորմութիւնը նայէ վօր՝ հէջ մարթուս հէսապին չի քալ էղիլ է: Ան տարին Սարքիսին շօռպաճին կիյնի կըմեռնի. խանութը կըտակով քըցըքէ տղին վըրան, օր տարին ասխատար - ասխատար տալէն՝ վէրչը վէրչը ինքը տէր ըլա: Աղի մեր էօքսիւզ Սարքիսը, իրեք տարի չիանցնիլ վօր, խանութի տէր կըլա, պարտքէն ալ թէմիզ քը խալսի: Անկէ եթքը քանի կէրթա՝ պաները եօռուխի քուքա, խանութը պարիով կիլինքնա: Պապայէն մնացած տեղին վըրա — շտէ իսա մեր կայնած տեղը — մէքամ տեսօք փատէ տուն քը խօրթէ, ինքը մէջը կըկըրվի: Ան տարին ալ Ասված մէքամ ախչիկ զաւակ կուտա, անունը Թաքուշ կըտընին — մեծ մա մային յիշատակը. չորս տարիէն ալ մէքամ արու զաւակ կըն ծայի, անոր անունն ալ Թօրօս կըտընին — մեծ պապային յիշատակը:

Շտէ ասպէս մեր էրկու էօքսիւզը տուն - տեղ էղան, սըրայի անցան: Անատէնը, առաջվայ վրաները խընտացօղները, կամաց կամաց մօտիկցան, աշնաութին արին, լօղօղտըկեցին, հօիւլամիշ արին, շտէ Սարքիս վար, Սարքիս վեր: Ամմա Սարքիսը մը նաց կէնէ առաջվա օրհնած Սարքիսը. մէկին քէշ խօսք չասաց, մէկ սոյին էրեաններովը չի զարկից քի՛ մեզի ասպէս ասպէս զրկողութին արիլիք. սուս կեցաւ. չէքի կնկան սոյերէն միրասը չի պահանջից, հապա, տահա ծեռքէն էկածին խատար, նացա

աղէկութին արաւ, չունքի ան միրասը նաքա չօխտան կերիլ էին ու կէնէ ուրնչպէրութին քըքաշէին: Ախրո կիտիս խօմ, մէկ խօսք կա՝ «կուտիս միրաս՝ կըմուրաս»: Թամամ ատպէս էղաւ սոյերուն վերչը:

Ինչպէս ասի-նը, Սարքիսը հէջ մէկէն էրեսը չիտառցուց. որին՝ ախչիկը կարքից, տեղաւորցուց, որին՝ օրթուն պանի տըրից, հացի տէր արաւ, որին՝ ծերութիւնը նայեցաւ, որին՝ աս արաւ, որին՝ ան արաւ, կարճ ամենուն հասաւ: Ինչպէս օր նարա սիրտը թէմիզ էր, լըմին նըման նարա սայեախլըյինն ալ անպէս էր: Սոյերուն արածը խօմ կա ու կա, ան հէջ. եօրիթա խուսօր քըշաղվէր, փուռ կըվառէր, սէնի սէնի պուլիցներ, չօրաքներ, կաթաներ, ծալծուններ, սամաններ՝ տուռ - տիրացին քալցունել կուտար խանութի խըզմէթքեարին, ինչ է՝ չիւլա քի, կասէր, փուռին պիւրիւմ պիւրիւմ ֆօտը խարիպներուն քիթին կըպչի, սիրտերը ուզէնա:

Ան ատենները կըխաւորըս — Ասված օղորմի հօքուն — տուն - շատ - ապրիս կըլա. ես ալ չօր - կօրօս կըմընամ: Սարքիս - աղային սայեախլըն կէլէ ու կասէ ինծի՝ «ինչ - իտա մես - մենակ պիտի կենաս տունիս մէջը, կասէ, տունըս քիրայի տուր, կասէ, ինքս ալ մեզի արի», կասէ: Աս ալ շատ միտք չիմանիլ, ինչպէս օր կասէ նը՝ անպէս ալ կանիմ. ունիմ - չունիմս մէքամ մեծկէկ սունտուկի մէջ կըկըռիմ, կէլիմ տացա տունը կըկըլիմ, ու էրկու քուրոջ պէս պան կըլանք: Ատ ատենները Թաքուշը հինկ տարու ես ըլա ես չէ. Թօրօսը տահա ծիծ կուտէր: Տասը տարի կեցա տացա տունը: Տուն հարցուր քի՛ իտա տասը տարվա մէջ մէքամ աղու խօսք լըսիլ իս նացամէն. մեզայեասծու. մէմը չասին քի՛ տուն մեր հացը կուտիս, մեր ճուրը քըխըմիս, մեր լաթը քըհաքնիս. ան չէ քի՛ թօռէ - պատը կընըստեցունէին — ամպէս պատիւ կուտային: Ասծու համար պիտի ասիմ, ես նացա ինչն էի վօր. քուր չէի, խատնա չէի, պիանա չէի, մար չէի, սոյ չէի, մահլայէն էկած մէքամ օտար կինիմարթ էի. Ատ ինչ կասիմ օր. քիրիստօնա՝ մէկ օր չի հարցուցին ինծի քի՛ տուն վօլ իս, վօրին զաւակն իս, հալիւր քեզի ինչպէս կը ճանչնա: Հեռի տունէ-տեղէ, պէքիմ ես կօլիմ — ճակատիս վրան

կրրած չէ՝ խօսվում էր զանազան —, պէքիմ անուն հանած կինիմարթ իմ, պէքիմ մէկ ուրիշ այսի տէր իմ, մեղայնածու։ Ատէն-ատէն իմը ալ սիրտըս կէլէր ու կասէի իրենց՝ «այ արծաթաթիւք, ախր ոտուք ալ մարթ իք, իտպէս միամիտ ըլալ կըլայի, իտա ինչ է արածները», ու անկէ մը տառաւիշ կըլայի. «աչքերըս պա- ցէք, կասէի, չէնէ մարթիք կրպանան, ամա անատէնը պանը պանէն անցած կըլա»։ Ապա եալ քրիստոսային։

Ատէ ատպէս Աստու օրհնած մարթիք էին։ Խուրսուղ- ները, ինչպէս վօր իրենք հէլալ սիրտով էին, ամպէս ալ ամե- նին հէլալ կըձանջնային. ամա հօքիս կըվըկայէր վօր աս պանը աղէկութիւնով վերջանալու չէ։ Տայմա ես նացա քէշ-քէշ քա- լիքը առչէվները կրպերէի, վօր քիչ մը իտա միամիտ փու- նութքը վրաներէն էրթար, աչքը-պաց ըլային. ամա վօրին կասիս. նաքա կէնէ իրենց հավան քըջալէին։ Թէմիզ մարթ, լըման քրիստոսնա կուզիս՝ շտէ տաքա էին։

Անուշ էրածի պէս անցաւ տասը տարիս աս հէլալ մամայի կարծ կերածներուն տունը. ինչ ցաւ կիտէի, ինչ տէրտ կիտէի, ինչ տուռըս պարտքըստէրըս մէկօր զարկից, ինչ վաղվան ու- տելըս կիտէի, ինչ վաղվան հաքնելըս կիտէի. ինչպէս օր Աս- ծու ալուճը առատ է, տացա տունն ալ ամպէս մէկ պան էր ինծի համար։ Տարին-տասվերկու ամիս օռօքըս կըմանէի, պիւ- ըրիւնծիւքըս կըկօրծէի, իմ զէնիարթըս ալ ատ էր։ Մէկ օր չէզաւ վօր, իտա տասը տարվան մէջ, մատըս տաք ճուրէն պաղ ճուր տընիմ. ամէն պէտքըս հազիր կանէին, առչէվըս կըտընէին. կէր, խմէ, նիստ ու փնփն տուր Ստեղծողիտ։

Մէկ օր, չիլէին օրերը — Թաքուշըս ալ նոր տասնը հինկը լըման արիլէ, տասնըվեցը մըտիլ է — իրիկվան սէմթ, պաշձան խալի փըռիլինք, էվէթի ատէթով, տրապէզն ալ վրան տըրիլ ինք, մենք ալ ամենքըս չորս քովը նըստած՝ մեզի համար չայ քըրքմինք։ Թէմիզ ցուրն սամալարը խըփըռ-խըփըռ կեփի. արէվը նոր մարը մըտիլէ։ Ֆիշնան, կեռասը չօխտան հասիլ ին. հալիլիթի խարէր սալորը ու պուրթօտ զէրտալուն նոր պաշլայիլ ին կարմրելու. կէճէսէֆային, ֆէսլիկեանին, նահնէին, աշ- եափրախին, մէնէմշէին ֆօտը աշխարք փըռվիլ է. լուսնիկան

ալ ցուրն եղէ սէնիի պէս էլիլէ էրկինքին վրան փըռվիլէ։ Ասօրվապէս միտկըս է ատ իրիկունը։

Թաքուշըս չայ կանէր։ Մայրամ եանկան, Սարքիս-ային սայեախըն, կավարը առաւ, չայը լըցից պիւրթին մէջը, սօլ ծեռքովը առաւ, ալ շաքարը պերանը պիտի տանէր՝ վօր խածնէ, չիտիմ ինչ էզաւ վօր՝ շաքարը պերանը չիտարած՝ վար ինկաւ. վար ինկածն ալ անէր՝ վօր պիւրթն ալ մէկալ ծեռքէն վար ին- կաւ, մէջի չայը վօրվեցաւ ուռուպային վրան։ Աս մէկ չէշիտ էզաւ. սիրտըս մէկ քալից վըկայից. միտկիս մէջէն՝ «չարը խա- փանի, փարին կատարի» ասի, ու ըսլովէն, էթէքիս տակէն, էրեսըս խաչ հանեցի։ Թաքուշիս էրեսը նայիմ, նա եալ, մախ- սումը, մէկ չէշիտ էզաւ. հէլպէթ, արթարին հօքին կըվըկայէր, վօր աս թէվէքէլի պան չէ։ Ամա Սարքիսին ու Մայրամին հէջ հաճէթներուն ալ չէր. նաքա անպէս պաներու հէջ չէին հաւա- տար։ Տուն հազար մի հաւատալ, ամա կէլլէ նը։ Աթըր առաւ Մայրամը, վըրան-կօլօխը սրփից։ Թաքուշն ալ նօրէն չայ լը- ցից. «վարիսէ անուշ լիւզիւյօլ մարթ պիտի քա», ասաց Սար- քիս-ան, ինտալէն. «հաքա թէզ ել, վրայիտ թաց փլաթիտ փոխէ, չէնէ մարթ քանը՝ կամընջնաս»։ — Աս ատէն վօր պիտի քա վօր, ասաց Մայրամը խընտալէն. քա եալ նը՝ զարար չունի. քանի կերթա՝ կուժուրնա, չային լէքէն պէլիլ չիլար։

Խօսքը տահա պերանն էր վօր՝ մէմալ նայիս պաշձային տուռը փարթըռ-քիւթիւռ պացվեցաւ, մէքամ շլեափով մարթ նես մը- տաւ. նես մըտածն ալ անէր, վօր պաշլայից ամուր, խըռզած, ածի ծանով անէլէ-անէլէ լըպըռտելու՝ «Պարէվ՝ պարէվ՝, ինչ կանիք չայ քըրքմիք-հա աղէկ կանիք, աղէկ կա- նիք էօֆ, ինչ աղէկ վօղտուիս է պարէվ՝ Սար- քիս-ա, պարէվ եանկա, պարէվ հաճի-մա, ինչ կանիք ես ալ խիսթ քիսիրիմ վօղտուիսին չայ խըմել աս ինչ աղէկ պաշչա յէ իսա ֆիշնան ուտիմ-հա ի՞, աղէկ է ու իսա կեռասին համէն նայիմ ի՞ֆ, ինչ թէօ- ֆէ կեռաս է սիկից մէկ փլաթօք-պան տաք-նը՝ տու- ղօցըս, նըշանածիս տանիմ իսա ինչ աղէկ զէրտալը յէ Սարքիս-ա, քեզի մէկ պան ասիմ, արթ իսա տունըս ինծի

ծախէ չէ, անպէս մի անիլ արի քեզի մէկ աղէկ պան ասիմ խանութըս արի կիտին շընտըն ուտե խիմ ինա մէքամ պալապան, էրկու եաթածի տուն խորթիլ ին-նը, շտէ անօր վարի եաթածն է արի հոն խօ-
ճատէնէկ կընըստինք քանթօռքայիս առչէվը, ուզնի Մօսքօֆի ֆապուիքաներու լաֆը կանինք ատխար ինչ իտա

Պաղած մընացինք: Հատ խէնթ, շատ լըպըռտան տեսիլէի, շատ զէվզէկ տեսիլ էի ամա՛ ասպէս Մսծու ցուցանք առչի տա պրան էր, վօր կըտեսնէի: Կիտին, վօլ էր էկողը: Մայասիլին իվանուշը:

Ես անունը վօր լըսեցի՝ սիրտըս եօֆ արաւ: Ես խելքի ախ-
քատը, իրեն խէնթ տեղովը, ինծի եալ մէկ ամպէս փոսի մէջ ցըքիլ էր վօր, տաչա մէջէն էլլելու չէի կըրնալ. ամմա Հօռօմ սիմա - ճիճային պան չասի, սուս կեցա, չիճանջըցողըս էղա:

«Լըսիլ իս, եա տեսիլ իս աս Մսծու պատիճին, հարցուց Հօռօմսիմա - ճիճան:

— Չէ, ասի, չիմ ճանչնալ: «Քախքիս մէջը չիս կենալ-
ինչ, ասաց ճիճան, մարթ կա՛ վօր աս նոր - մօտնի շալվէրին չի-
ճանչնա: Կընա ինա քիրայով քալողներուն, նացա հարցուր, տեղովը նացամէն կիմանաս: Քանի՛ մարթու, ֆէնտերով հօրե-
նական տունէն - տեղէն զրկից, մէջէն հանից: Վայկիրինները, աս սաածիս, վօրը քիրայէ քիրա քըքալին, վօրն ալ ալայ-մալայ թապլիլին, քաղքէն էլլիլ ին ու խազախի կեղերը կէջէմիշ կըլան. աստ ամենը Մայասիլին իվանուշին մատաղներն ին: Տուն կե-
ցիր. նա տաչա շատ օյիններ պիտի խաղա մեր մանալ պաղեր-
կեաններուն կուլսուն: Ետ չօխտա՛ն տէյէմիշ արած է, վօր Մայասիլին իվանուշին հետ քօրծ պըռնօղը վերջը - վերջը մեխ-
քընալու մարթ պիտ լա, էղած - չէղածէն զըկըվի: Տուն տէսիլ իս ալճիներուն պըլտըրճըն ասած խուշը պըռնածը, ինչ ֆէն-
տեր կըպանեցնուն, ինչ խալալներ քըչալին. ամպէս ֆէնտերու եալ վարպետ է Մայասիլին իվանուշը մեր միամիտ կէնճ տու-
ղօց իրեն ալը ցըքիլու: Եսօր խէվ, պան չի հասկըցողըս կըցե-
վանա, վաղը՝ խօլօք ու պան հասքըցող, մէկալ օր՝ միամիտ, Ես-
ծու քառ, ետքը՝ խըզղանչ, ետքը՝ ճէմէրտ, ետքը իվաշ,

ետքը սէրթ, անխատար կանէ, անխատար չափալամիշ կըլա, ան-
խատար չորս-պուտուտները ման քուքա թիլքիլի պէսնակ պոչը
խախցնէլէն վօր՝ վերջը-վերջը ճանկերը ապուլ կուտա միամիտ-
ներուն կօլտան ու ալ խալսէլէք չիքա. եա յալտեհական պար-
տական պիտի մընան ու պըլքէն աչք պանալ պիտի չի տա, եա
քի՛ համան կաշիտ-մաշիտ կըսըկըրտէ, ապուլ կուտա, — կընա
մամայիտ փարեվ արա:

— Պարէվ էկար, պարէվ էկար, ասաց Սարքիսը, տեղէն
էլլէլէն ու ծեռքը էրկընցնէլէն. աս վօր քամին փըչից մեր սէմ-
թերը: Հաքա Մայրամ, մէկ կալաթ չայ ուլուս նը մեր պատ-
վէլի իվանուշ - աղային

«Սարքիս - ա, կիտին, ես ինչի՛ էկա քեզի Հաճէ,
աշխարք կու կօլասանքովրտ լըցված է. Սարքիս - ա, կասին, մէ-
մալ չին ասիլ: Երի էրթամնայիմ, ինչ մարթ է իտա Սարքիս -
ան շտէ էկա Թողութին անիս համարցակութի-
նիս Ես - շտէ խոխպէս իմ հէջ մեր տեղի տըռլանկ,
նողայի սոյ մարթոց չիմ լըմանիլ ես քիջմը եվոսփէյսքի
ֆասօն, փառուսքիլիմ, վօրին հաւնեցա՛ ինքըս մէյտան կէլլիմ,
ռէքամանտալացը կըլամ, աշնալութին կանիմ. տունըս կըտա-
նիմ - կըպերիմ, ինքըս ալ կէրթամ, օղլուշախիս ալ կըտանիմ -
կըպերիմ. շտէ ես ատպէս մարթիմ. վօլ կուզէ թօ խնտա վըրաս,
շտէ ես ատպէս իմ»: — Ես ալ միթկէս կասիմ՝ «վա՛յ, ալը ինկար,
խեղճ Սարքիս, տուն ալ, օղլուշախըտ ալ»:

Երալըխտա Մայրամը չայը լըցից, տըրից փատնօցին վը-
րան, թաքուշը Մայասիլովին առչէվը տարաւ. նա եալ համան
առաւ, պիլութով կաւաթով պերանին տարաւ. «աս չայը վօրի-
մէ՛ն կառնուք» ասաց. «չայ կուզիք նը՝ իմ խանութըս արիցէք,
խանութըս կիտիք վոտէխէ. ինա նոր խորթած պալապան տունը
չիքա՛, շտէ հոն է խանութըս. ինչ չէշիտը կուզիք՝ տամ. կինն
ալ ածա՛ն. Քառքինքինն էրկու մանէթնօցը, խաթռէրուտ հա-
մար՝ հարուր տօխտան հինկով տամ, տածէ էյ պօղըմ ուպիթքա
կառնում: Ես ինչ փէռատ չայ է վօր քըլսըմիք, աս չայը իմ
խըզմէթքեարըս ալ չի խըմիլ՝. ասաց ու՛ կօլթ-կօլթ օպուռի պէս,
մէկ պահը, պալապան կալաթը պարպից: «Ես տաչա քըլսըմիմ,

ասաց. աս վոգտուխը մարթուս արեթիթը վազպուտիթ կանէ :
Լսա քէֆով չայ խըմել ուղեհամ նը, տայմա նառօշնը ծիս լըծել
կուտամ : Հայտա սուփ-խաչ. հոն, վոգտուխին, էրկու-իրեք սթա-
քան, խոճատէնէկ, քըխըմիմ, էղաւ-կընաց : Լսա-շտէ ատպէս
եվոափէյս.քի պաներ քիսիրիմ :

— Խմէ, անուշ քեզի, ասաց Սար.քիս - աղան :

„Լստէվ, Սար.քիս - ա, վաղը քուքան ինծի :

— Նայինք :

„Նայինքս վօրն է. շտէ-քալու խ-նը՝ արի. մեզի համար,
խոճատէնէկ, քանթօռին առչեվը կընըստինք, չայը տիմացներըս
քըքաշինք, հա խըմէ, հա չէնկէ խախցուր, պան չունիս. արա-
լըխտա՝ ուղնի եվոափէյս.քի պաներ ալ կալաճի կանինք, պու-
խալթեռ, Պօքըլ, Տառվին, Սաքօլէյ, կաղեթ-պան, շտէ-ասպէս
ուղնի փոհտմէթներ Լն չէ ամա, լիլ իս, մայիւրաթ
մէքամ Սօսքօֆի վոնկիվեռսիթեթէն կէնճ եաղըճի էկիլ է. լի-
լէի՝ աղէկ ուսուսմով տըղա յէ. կնացի հետը աշնաութին արի.
արալըխտա, խանութըս զամանիթ արի, վացցուն մանէթի եալ
ուղնի պարի՝ փէքէ, քալեօռ-պայքա, լուսթօռին, փալաթնօ հա-
քուցի, շէթը տուլի. մատի մատնին ու ծոցի սաաթն ալ հաւ-
նօղըս էղա՝ անալ ուսլօլէն քանթօռ.քաս խօթեցի. ակպար, վօլ
կիտէ տացա միթկը, փէռատ ստէնի ուստ էկիլ ինք, պէքիմ
ստակը Սաքարեայի ուշացուց, եա ափաստան ինկաւ-մեռաւ
(Օղորմած հոքի պապաս կասէր՝ լուչի, կասէր

— Շընտըխ հրամանքըս պէզէսթէնը չիս - ինչ, հարցուց
Սար.քիս - ան :

„Չէ, հոնէն էլլածըս չօխտան. ես շընտըխ, ինչպէս ասինը,
ինա պալապան նոր խորթած տուեն իմ մէմը արի - տա
մեզի, ինչի չիսի քալ

— Բուքամ - տա, ինչ աճէլէ, առչէվներըս, օրեր շատ :

„Լն չէ ամա, կիտիս քի էրթալու ատէն է. տահա մէկ -
էրկու տեղալ ունիմ :

— Լսա ատէնըս հէչ մարթու տուն կէրթըցվի. պէքիմ սա-
աթը տասն ալ ըլա Հաքան թաքուշ, չրախը վառիս - նը՝
սաաթը նայինք :

Թաքուշը կընաց, ակշանայէն վառած չրախը պերից : Սար-
քիս - ան ժէլէթին ճէպէն հանից օսկի սաաթը, չրախին մօտիկ
ցուց : „Քեզի չասի՝, ասաց, նայէ, տասնին չարէք կուզէ“ : Սա-
յասիլին Լվանուշը նայեցաւ սաաթին վրան, ամա խելքը ժամա-
նակը իմանալու վրան չէր : — Սար.քիս - ա, նայիմ իտա, ինչ
աղէկ սաաթ է. ուտեխէ՞ն առիլ իս իտա սաաթը. աչքիս խիստ
աղէկ պան կերեվնա, նայիմ նայիմ :

Լսա սաաթը, ասաց միամիտ Սար.քիս - ան, շրփանալէն, մեր
օղորմած թաքալօրէն պահշիշ առիլ իմ, լսած չիս - ինչ : Լն
տարիները օղորմած հոքի կայսերը Քիրման էկիլ էր. քիրմանցի-
ները մէքամ տեսօք ծի փէշկէշ անել կուզէին. ամա աղէկ, թա-
քալօրին հարձ էկէն չէին կուտնուր : Լսա անպէս մէկ ուստով
ծեռք ցքիլ էի ատպէս թանկնոց էկէն : Չիտիմ, ինչպէս կըլա
վօր՝ կիմանան ատպէս աղէկ էկէն ունեցածս, քուքան կաղաչին
կը պաղատին՝ „ասպէս ասպէս պանի համար է՞ կասին : Հէլպէթ,
վօլ ալ լանը՝ կայսերին համար աեամիշ չանիլ, էկէն չէքի —
ան ինչ հօրըս ցաւն է վօր — համան կօլօին ալ նարա համար
մէյտան կըտընէ : Լսա ալ համան թոյքա պըռնիմ, աղի ան-
թիքա էկէնը հետըս առնիմ շիտակ աթամանին էրթամ. „հրա-
մանքըս էկէն՝ քըփընտոխ էղիլ է՞, կասիմ : Հա, կասէ, ինչ
է, ունիս - ինչ :

„Հանա քեզի էկէն՝ կասիմ : Սփասիպը պաթիւշքա, ասաց,
ծեռքըս սըխմից մարթը : Լստքէն տարաւ իրէն փաքօյները —
ուշ պան, ատէթով թաքալօրի լայէխ սարայներ — նստեցուց,
չայ խուսցուց, հետը պարապար հացի նստեցուց, քնճամը աղէկ
պատիւ արաւ. վերչէն ալ, էրթալուս ատէնը, սթօլին եաշի-
կէն մէքամ խաս էլմասի մատնի հանից տուլից, „աս քեզի ին-
ծիմէն փէշկէշ ըլա“, ասաց. ինչ օր թաքալօրէն կառնում նը՝
անալ կուտամ քեզի : Սարթուն ասածը ասած էր : Թաքալօր-
կայսերը, ինչպէս օր ասիլէր նը, քուքա, աղի էկէնը փոհթա-
վիթ կանին, ծին ալ հետը. շատ շունորակալ կըլա. ինծի եալ
մէքամ օսկիյէ սաաթ — հանա խա - շտէ — պաշխիշ կանէ :
Նայէ ինչպէս տեսօք անթիքա սաաթ է, ասաց ու Լվանուշին
ցուցուց :

— Խօրթ քի, աս ինչ տեսօք պան է. պերօսօս նայիմ մօտիկէն, զինձիւր քակէ, մէմը աղէկ նայիմ: Ինչպէս աղէկ սաաթ է, ասաց ծեռքին մէջը ման պերեւէն Մատնին ալ քովըտ է-հա անալ կըլլամ նայելու հա պեր մէմը նայիմ, ճանիկըս, ինչ պան է իտա ես խիտ քիսիրիմ ատպէս վէշէիցաներ սէյր անելու իլայի քի մեծամեծ մարթոցմէ պաշխիշ ըլա

«Մատնին քամօտը չէ՞ վօր, ասաց Սարքիս - ան, էրեսը Մայրամին տառցունէլէն:

— Հա, քամօտը պայիլիմ, ասաց Մայրամը, վախնալէն — կիտիս քի հօքին պան կըվըկայէր — մէմալ վճի պիտի քըրքըրէ կըանէ:

«Ճանրս Մայրամ-եանկա, զահմէթ ալլանը, պէրիսնը-նայիմ՝ ինչ չէշիտ պան է իտա աթամանին պաշխած մատնին. պէլլի պան է վօր՝ անթիքա պիտ լա: Ճանրս, զահմէթ անիս պէրիս-նը: Ինա տեսօք թանկնոց վէշէիցաներու անուն լըսիմ եա տեսնիմ նը՝ սիրտըս փորըս տօղ կելլէ. ախշարքըս է իտիպէս պաները ծեռքըս պըռնելը, նայելը: Պերիս-նը, ճանրս»:

Իտա ասած նիմուծին աչքըս Իվանուշին էրեսը տառցունցի. թամամ չինկեանայի պալա. քովիս մարթոցմէն առ չիքաշէինը, ասվածուկա վօր, էրեսը կօռօփով քուծուքնէի՝ ամպէս կանելիքըս էկալ իտա սօյսուղ էտէպըրգէն: Կասին ալ՝ «գէնկինը խալիպնա նը՝ քառսուն տարի վըպէն գէնկինի ֆօտ քուքա. խալիպը գէնկիննա նը՝ քառսուն տարի վըպէն ախքատի ֆօտ քուքա», ատալ թամամ իտիպէս էր: Իմ տունըս ըլար նը, ախաչը, փըռնալիլը կառնէի՝ կուլխուն կուլխուն զարնէլէն՝ փախ կուտայի. ամա Սարքիս - ան մէկ Մոծու օրհնած մարթ էր, էրեսը կալօղ, ինքը խօսքի պառկօղ: Բ՛սլօվէն կըմօտիկնամ — պէրէքէթ վէրսին մաւթ է — թիսէքը կըկըմարթիմ ու անկաճին կամաց կասիմ՝ «իտա ինչ է արածըտ, անթամօրթի, ինչո՞ւ իտա թանկնոց սաաթը ծեռքը տուլիք, մատնին ալ ինչո՞ւ ցուցունել կուղիս. նայէ, կասիմ, նարա միթկը քէշ է. եօխ լամ վօր, կուլխուտ մէկ օյին կըպէրէ. անկուշտում աչքերը չի՞ տեսնիլ, ալայ - մալայ, տունով - տեղով կուլ տալ կուղէ ծեղի»: Լ՛մա վօրի՞ն կասիս. մեր

Սարքիսին պան հասքըցնել կըլայիր վօր: Իտա տարիքը էկած, կէնէ տըղու պէս մէկ պան էր օղորմելին, ամենին նա իրէն պէս արթար կիտէր Լ՛մա ինչ. զայիր մախսումին ճակատին կիրն էր. խաթէ յէր՝ պիտի քար, էղիլ է, զավալներուն կուլխուն:

Մայրամը պերից նեսէն խուծիլով աղլի մատնին. տէնքարղ Իվանուշը տեսածն ալ ան էր՝ համան խափմիշ արաւ կինիմարթուն ծեռքէն, աճէլէ - աճէլէ պացից խուծին, մատնին հանից մէջէն, մատը մէջը խօթից, — ատ էր վօր տեսիլ էինք. «աս ինչ, իմիշ, տեսօք, չեղած մատնի է, աս ինչ ցօլուն էլմաս է. ինչ տամ իսա մատնիին, ծախիք նը ինծի. շատ հաւնեցա իսա մատնիին, ախաչը խօրթ կասիմ՝ արիցէք ծախեցէք ինծի չէ, ամպէս չանինք. ես ծեղի խանութէս աժան աժան պարի տամ. եօխ լամ վօր՝ մէկ քայիկ ֆայտա չիմ առնուր, ֆապուիքայի կինով կուտամ. տահա կուղիք նը՝ ուղալիլէն տասը քայիկ կըկօտուիմ ալ»

— Չէ, ճանրս, ասաց քաշվէլէն Մայրամը, հէջ անպէս պան կըլա. թաքալօրին ու անպէս մեծալօր մարթուն իշատակը ծախել կըլա՞. զօռեբըս ինչ է. ատ մենք ճուհուտի թօխում ինք-ինչ, վօր ծեռքը ինչ հասալ՝ եա կը ծախէ եա տէկիշ կանէ. մենք մարթ չինք - ինչ, վօր քանի մը կուտոր շէնքով պան չու. նենանք սուռնտուկներըս պայած Իվանուշ - ա՛ իտա ինչ խուճուռ պաներ է ասածըտ. հինուծ գէնկին իս ու՛, մէքամ օսկի սաաթ եա մէքամ էլմաս մատնի տեսած չի՞ս - ինչ. մեղա՛, ատալ նոր մօտ էղիլ է, վօրին ծեռքը պան տեսա՞ ծախէ ինծի, իմիշ: Չէ, ճանրս, մեր պաներուն վըպ աչք մի տընկիլ, ունեցածըտ պարի - վայլէ

«Մայրամ եանկա, ինչո՞ւ ատպէս մէկէնիմէկ տաքցար օր, նէուժիլի ծեղի հետ շախա անել չի լալ

Լա ալ ան քովէն՝ «ատ ինչ հօրըս ցաւի շախան է, ատի. ծառեր տեսար՝ հայ հայ կըտըռտել կուղիս, կալի պէս ինկար եմիշներուն վըրան. պաշճա տեսար՝ պաշճատ ծախէ, իմիշ. սաաթ տեսար՝ սաաթըտ ծախէ, իմիշ. մատնի տեսար՝ մատնիտ ծախէ, իմիշ, եա տէկիշ արա պարիիս հետ իտա ինչ է լըպըռտածներըտ. եա ալայ-մալայ խէվիս ինքըտ, եա մարթ քըխէվ

ցունուս. խօրթ էղիլ է կասին „պուտուղը ծառէն հեռու չինկնիլ“

— Հօռօմսիմա-ձիճա, քուկուտն ան սիրտըտ էլավ-ինչ է. նէ. ուժէլի շախա չիք հասկընալ

„Իշաւ էղաւ, կիտինք, աղէկ կիտինք քու շախաներըտ: Տէպիին հէտ ալ ատ շախաներովը պաշլայեցիք ամա՝ շընտըխ մարթը վայ տալու էղիլ է, օղորմելին. քանի վօր ծեղիմէն հեռու յէր՝ մարթ էր մարթու պէս. ամա շընտըխ նայէ վօր՝ ծեր օղուռէն սօխախին մէջը մընաց պալա-չալաներով: Հապա Տապանին Միքիթը — նարա հէտ ան խօմ շախայով պաշլայեցիք. մարթուն հարուր իցուն մանէթ զօռօվէն ստակ կրուցիք ավուճը, քանի տարիէն տունը - տեղը պառապանով ացցիօնէն առիք, զաֆթ արիք: Պիճիճին Մելքօնին հէտ ալ կուգէիք ծեր շախաները անելու ամա, Լսված պանը աչօղէ Սապլինին Լիօփճանին, մարթուն ճօրօվէն ծեր ճանկերէն աղատից“

Սիպէս շտէ, մենք, կնիմարթ հալօքներովըտ, աղէկ մը կօլօխը լըվացինք աս նավամօտնի շալվէրին. ամա Սարքիսը մէկ-պերան խօսք չասաց իտա արալըխը. ինչպէս վօր իսա ծեռքիս տաեախը սուս է նը՝ նա եալ անպէս մուռնձ կըտուիլ է, կեցիլ է. ախըռ, անամօրթի, քեզի եալ Լսված լիւզիւ տուվիլ է, մէկ-էրկու խօսք տուն ալ ասա-տա՝. մեղանասծու. թամամ մէքամ փատ, ծուպուտը չի էլլիլ: Կեցած տեղըս հայ հայ փաթլամիշ կըլամ

Ետ տուռտանա առսըզը կէնէ իրենը կասէ. „նէուժելի շախա չիք հասկընալ, նէուժելի շախա չիք հասկընալ“, աս ինչ հօրըս ցավի շախաներն է. մարթու թուլուպլամիշ անել կուգէ՝ անունը շախա տըրիլ է: Ես էրէս չէ, տավուլի կաշի է. էրեսի մեռօնը, կիտիսքի — մեղանասծու մեղա — խասապի սիւնկէրով քըսած հանած է: Դտէ-տեսար մարթիք ինչպէս կըզէնկընան, միլի, մալի, պարիի տէր կըլան. ամօթըտ քովի տիր, էրեսիտ կաշին հաստըցուր, խճմըտանքըտ նեսըտ խորունկ թաղէ, տուռէտ խէվ էրէվցիր. էրեսըտ թուքնուն նը՝ մայիսի թաթալ է, ասա. քիւֆիւր, ամպատուլթին անին-նը՝ շախայի տառցուր, — մէկ օր, հէլպէթ, կըզէնկընաս. ամա՝ աս պաները, ճանըս, թէվէքէլի

չի սորվըվիր. վարիսա ատպէս կըծընվի էղիլ է, ախաչը, խեւքըս չի հասնիլ Քըհաւատան. իտախատար ավելի-պակաս խօսկեր ասինք, մէկ մնաց վօր՝ ճիվէն պըռնէինք փախ տայինք. ան խեւքի ախքատը սուս կեցիլ է, քիթին տակէն քըխընտա, կիտիսքի ասածներըս իրեն չէ, ուրուշին է: Մենք ասինք, ասինք՝ վազ էկանք. ամա նարա ումուռին ալ չէ. ինչ ճէպէն սաաթը քըհանէ, ինչ մատէն՝ մատնին: Ես ալ միթկիս մէջը կա. սիմ՝ „արի սուս կենամ, նայինք տարա վերջը ինչ կըլա“:

Քիչմը ատէն սուս կենայլէն էտե, իտա էտէպըզը մեր Սարքիսին ինչ ասէ նը աղէկ է. „իսա սաաթըտ ու մատնիտ խիտ հանեցա, իմիշ. տաս-նը ինծի մէկ-էրկու ամիսով, իմիշ, Մօսքօֆ խրկիմ, խիվօնց պէս թամամ խօրթել տամ, իմիշ, ետկը, պանըս լըմընա-նը՝ սէլամէթ ետ կըտառցնում, իմիշ: — Մեր մանավին ալ էրեսը չի պառնալ չէ ասելու, խայիլ կըլա, ճունա. պէթը. „առ, կասէ. ամա, ճանըս Խվանուշ, մուխայէթ էղիլ վօր՝ խայիլ չիլա, կասէ: Ես եալ՝“ Ի՛, խե՛ իմ-ինչ, նէուժելի ես շտէ իտպէս կալի շարականներ:

Քիչմ՝ ալ կենա ու ինչ ասէ, աղէկ է. „տուք պասմա վօրի մէ՛ն կառնուք, կաղին քանի՛ կուտաք. շապիկցու քըթանին կաղը քանի՛ն կառնուք. ճուֆայի կաղին քանի՛ կուտաք. փօշին վօրիմէ՛ն կառնուք. պառխըթի կաղին քանի՛ կուտաք“ . վօր մէկը ասիմ, շտէ կը լըպըռտէ

Սարքիս-ան ալ շիտակ շիտակ, ինչպէս է նը — շտէ կասէ. մենք, կասէ, պաղիրկեան պարին Տեղինին Սարքիսէն կառնունք, շտէ պասմային կաղին տասնըվօխտը քափիկ կուտանք, քըթանին քառսուն կուտանք, ճուհան՝ կուչայէն կառնունք, կաղը իրեքու կէսով, պառխըթը Սընապցիէն կառնունք, շտէ, ես ինչ կիտնամ, կասէ ինչպէս է-նը: „Խեւքի-ինչ է, կասէ Խվանուշը, հէջ մարթ Տեղինին Սարքիսէն, եա կուչայէն, եա Սընապցիէն պարի կառնէ“. նացա շալվէր էղածը չիտիք-ինչ. ինծիմէ՛ն ինչու չիք առնիլ. ես ծեղի նացամէն էրկու խաթ աժան տամ“. . . . Սարքիսն ալ՝ „մէմալ առնելու լանք նը՝ քեզիմէն կառնունք“, կասէ, ամա ես տեղով կիտիմ օր՝ նարան հէջ պան պէտ չէ. պան է շտէ կասէ, վօր եախայէն վազ քա: Եմա Խվանուշը եա չի

հասկերնալ, եա սուտ չի հասկըցողըս կըլա: „Չէ, տուն ամպէս մի անիլ, կասէ, վաղը ինծի արի, կասէ, հալնա՞ծ պարիտ առ, կասէ, քեզիմէն ավելի՛ պիտ առնում-ինչ. թօ հըրթա թօ կենա քամօտըս: Ես ալ քեզի ասիմ օր, կասէ, աս տարի պարին Մօս քօֆ շատ աժան էր. ես ալ աղէկ թալը ցըքեցի ու հաշվէ կէս կինօվը առի: Ես տարվա մեր պարին կընօղներուն համար ամ պէս եօռուխով տարի է վօր՝ առնուք, քովի տընիք նը՝ ռուպլին ռուպլի վաստըկած կըլաք: Ե՛ն, կասիմ քեզի, ան. չէքի կազօվ, թօփօվ ալ առնու-նը՝ աշխիքա տուված չիս լալ: Կուզի՞ս քեզի վաղը մէկ հինկ-վեց թօփ ռազնի պարի խրկիմ:“

„Չէ, ասաց անքօվէն Մայրամը, ի՞նչ սըխէթի պան է. քա մօտըս իլինք է փաթիցուններով, կոնակներուն ալ տահա նոր է. պէտք լանը՝ մենք ինքերըս քըխրկինք կառնունք:“

— Չէ, ինչո՞ւ ամպէս կասիս օր, եանկա, ասաց Իվանուշը. ինծի չի՞ս հալատալ-ինչ. աս տարի—կասիմ ո՛ւ—պարիէն, հէջ օլմասա, ռուպլիէն ռուպլի, պէքիմ աւելի եալ քեար կըտես նուք, ծեղի եալ պէտք չիլանը՝ տիրացիներուտ տուվէք. ախաջը, աղէկ քեար կանիք. իտա ֆօտած պանին համար սո՛ւտ պիտ ասիմ-ինչ ծեղի. փամիլըյթէ, տուք ինծի ի՞նչ մարթ կիտիք. Ե՛ն չէ ամա, Սարքիս-ա, ես քեզի տահա մէկ ուրիշ պան ասիմ. աս տարի ես եօռուխով խալմուխ չայ առի. կուզի՞ս քանի մը եաշչիկ-պան խրկիմ. ան, խանութըս տիւր, թօ հըրթա թօ կենա. տուն մէմը ծըմեռը նայէ ինչպէս կինը կըվերնա. պարին կեցած տեղը ռուպլիին ռուպլի կըվաստըկէ. խալմուխ չայ ասածըս պարի չէ խօմ, խունթ օսկի է. տուն մէմը Սթառափօլին սէմթերը խըրկէ, ռուպլիին ռուպլի չիվաստըկիս նը՝ էրեսըս թուք. էտե՛, խրկիմ, Սարքիս-ա.

„Ինչպէս ասիմ քեզի, ճանըս Իվանուշ, կիտիսքի կըվախնաս նոր առուտուրի ծեռք զարնելու. խալմուխ չայ ծախած պանըս չէ, առչի-մէկուլ չօվ կերէվա ինծի. ես անոր առնողնէրուն ալ չիմ ճանչնար, պարիէն ալ պան մը չիմ հասկընար. հապա պարին ծեռքըս մընա-նը՝, եա կենալէն զայ ըլա-նը՝.

— Ինչ պօշ լաֆեր կանիս. թէք իմանան ծեռքըս խալմուխ չայ եղածը, քեզի ան օրին արժանի կանին օր միւշտէրիին էտ.

էվէն փընտոելու էլիս. իրենք խանութըս քըթափին, առնող առնողի կըլան. շափաթ-շափաթուկէսվա մէջ իղը թօլը չի մընալ պարիտ. քեզի կասիմ ո՛ւ, աս տարի Օլիպիէն շատ պան պերած չին, անալ հաշվէ իմ ծեռքըս անցաւ. Ես ալ, չիմանաս վօր, միւշթէրի կըփընտոիմ. մեղաեասծու. աղէկ մարթ եղածըս իմացա-նը, միթկիս մէջ ասի, արի իտա մարթուն քանի մը քայիկ վաստակ ցուցնում. ես ուզենամ նը՝ միւշտէրիին խըթընէն է-ինչ. էտե՛, Սարքիս-ա, խրկիմ-հա:

„Եսաջը, Իվանուշ, խելքըս չի հասնիլ ի՞նչ ասիմ քեզի. կիտիս քի կըվախնամ. պէքիմ.

Եվելի պան չի կըցաւ ասելու օղորմելին. ատպէս ըռըզօվ մարթ էր. մարթու աթքաղ անելը, չէ ասելը, կիտիսքի, նարա համար տըրած չէր:

— Պօշ պաներ է, ասաց Իվանուշը. տուն մէմը իտա նօմայ ճիուլթինը պաշլայէ, տուն մէմը իտա աթթարնոցիտ կօռօշի-տէնիշկէի ալըշ-վէրիշէն վաղ արի ու եվափէյսքի մանեռ պանը պաշլայէ, նայէ մէկօր ինծի ի՞նչպէս շունօրակալութին կանիս. փամիլըյ, ես քեզի տուշման իմ-ինչ. նէուժեի ես քու զարարըս կըկամենամ: Պօշ պան է, պօշ պան է ասածըս, ես քեզի վաղը մէկքանի եաշչիկ պան խըրկիմ. տուն մէմը, խօճատէնէկ, խա նութիտ մէջը շարէ. էթքէն կիմանաս վօր՝ Իվանուշ Մայասիլ լօվը մարթու քէշուլթին կամեցօղ չէ. Ես քեզի տահա աղէկ պան ասիմ. ինա մառխօթքան կիտիս, ինա հասարակ մուժիքի թիթինը. տուն ան ինչպէս պարի կըճանչնաս. աս տարի ներըս անկից քեարը պարի կս վօր. մարթիք, նայէ, անօվ հա զարներ կըվաստըկին, թուլայէ տուներ քըխօրթին. Նարա խարճն ալ ի՞նչ. մէքամ պարապ առանի քօշա տիր, իրեն հա մար թօ հըրթա թօ կենա. մէկ թայ պան մ՝ալ խանութիտ առ չեվը պաց թօ կենա, եփօր ռուպլիին ռուպլի չի վաստըկիս նը՝ էրեսըս թուք. Պահարին մէքամ աճէմի խաղախի ծեռք էր, ճիւնապէտը չիտէր ինչ անէր, ստակի եալ նեղութին քըքաշէր: Իտա խաղին համան տունըս պերիմ ու՛ ուսիս, զաքուսքա-պան. չորսհարուր թայը հաշվէ կէս կինօվ առնում՝ կէսը նաղտ, կէսն ալ տասնըվութը ամսվա. Տը՛, աղէկ է. հէ պէ՛.

խտա փոփոխութեն եւոր իրեք հազար չի վաստըկիմ՝ փոփոխութեն խէվ պիտ լամ Կուզիս ասկից ալ մէկ քանի թայ-պան խրկիմ Խանութք տիր, ես առանիտ մէկ քոջան թափլէ՝ թօ էրթա թօ կենա . հաց չուղէ, ճուր չուղէ, տուն մէմը նայէ ինչ կիներ կելլէ . ոռւպլին ոռւպլի չի վաստըկիս նը՝ էրեսուր թուք Իտա թիթինէն-ալ մէկ քանի թայ-պան խրկիմ-հա :

«Եւթաք, խելքը չի հասնիլ, ինչ ասիմ քեզի, ասաց խեղճ մարթը, կիտիս քի կը վախնամ նոր առուտուրի մէջ մըտնելու . պարին քովըս պառկի-նը՝, ես զայ լա-նը՝, ես կինը վերնալու տեղ՝ վարնա-նը՝, անատէնը ես ինչ անիմ . կիտիս՝ խօմ մեր սեր . միան ալ քանի քափիքի պանէ-վօր . մենք օր վաստըկող՝ օր ու տող մարթ ինք, ոռւպլիներուն էտեվէն կյնիմ ու քափիքները կորցնում-նը՝ անատէնը իմ տէրըս վօվ պիտ լա, ասաց օղորմելին . կիտիս քի հօքին մէկ քէշ քալիք կըվըկայէր :

Եւ ման անանական կրակին, ան Իվանուշուրդին ծեռքէն խալէլիք կար-օր . սիւլիւկի պէս կըպլի է մարթուն, հայ-հայ պուկէն պըռնիլ է՝ «առ պարիս տէյին» :

— Ետէ՛վ, Սաքիս - ա ինչպէս էղաւ մեր պաղերկեան - պալ ըրին, խալմուխային ու մառխօթքային պանը Եւ մէկտէ-նը, վաղը խրկիմ-հա

«Մէմը նայինք, աղէկ միթկ անինք» Կուզէ եախայէն վաղ պերելու ամա՝ եօռուխը չիտէ, խեղճը :

— Եայլմըս վօրն է, տուն կուզիս հազար նայէ, ասպէս եօռուխով պարի, ասպէս ուտօպնի սլուչի մէմալ կըտնելու իս օր քեզի պան կասիմ, իսա ուստը ծեռքէտ ապուլ մի տալ, մի փախցնուլ . չէնէ՝ օսկին ալուճներով փէնճէրէյէն մաջլան թափլ լաճ կըլա . ես քեզի եօռուխի քալու պան կասիմ, տուն ասածըս շախա չի կիտնա

«Եայլնք, ասաց օղորմելին, առ չեներըս օրեր շա՛տ պէքիմ մէկ պան կանինք

— Քու անելուտ՝ ան պօշ պաներ է . ես կըտենում օր՝ պանը քեզի մընալու լա-նը՝ հինկ տարիյէն ալ տուն իտա մըղմըղ փուլ նութքէտ վաղ քալու չիս ամպէս է նը, ես քեզի վաղը

մէկ պըղտիկ արապա պարի եօռքլէմիշ կանիմ քըլըրկիմ . մեկալ պաներն ալ վերջը կընայինք

Եսաց ու կըտաիլ առաւ, աճէլէ - աճէլէ պարե - մնա արաւ, կընաց :

Սաթն ալ արթըլս մէկի կէրթար : Մայրամը ու Ռաքուշը, մախսումները, նըստած տեղերը խօռ խօռ քուն կըլային . իմըս ալ քունը պէթէր կըտանէր ամա՝ կէնէ ինքըս ինծի կըպըռնիմ, չիլա վօր, կասիմ միթկիս մէջը, ես քունի մէջ խօրկընամ ու իսա սօյսուղը խեղճ Սարքիսին կուլտուն օյին խաղա . կիտիս, մէկ խօսկ կա՝ «մարթ մարթու քահանա, մարթ մարթու սատանա» :

Իվանուշը սօխախ էլաւ նը՝ Սարքիսը ինծի կասէ՝ «իսա ինչ չէշիտ պան է ասօրվա կալաճիներըս . իտա մարթուն ասածներէն պան չի հասկըցա, կիտիս . կիտիս քի միթկը քէշ չէ, ամա ինչ է չիտիմ, սիրտըս աղէկ պաներ չի վըկայիլ» : Ես ալ կուզիմ տարան պան ասելու, մէմալ նայիս մէկէն փըռնքտացի, ամա մէկ տալըս Տեսնը, ասի Սարքիսին, ինչպէ՛ս իս շընտըլս, ես քեզի չասի՝ վօր Իվանուշը քեզի կօթելու միթկ ունի . շտէ ասածըս էլաւ :

Սարքիս-ան ալ ինծի կասէ՝ «ան ցօրեկվա մէկ տապրա փըռնք տալը քէշ է, չէնէ քըշերվանը քէշ չէ, ան աղէկ է պիլէմ» : — Ի՛, կասիմ, ատ փըռնքտալու պանը, կասիմ, տուն ինծի՝ քը սօր . վեցնուս . հա քըշեր էղիլ է, հա ցօրեկ էղիլ է, մէկ տապրա փըռնքտալը քէշ է . ան արալըսը ինչ պան միթկ արիլէիր նը՝ անելու չիս, վաղ պիտ քաս : «Չէ, կասէ, Սարքիս-ան, ինատ կանէ . քըշերը մէկ տապրա փըռնքտալը աղէկ է, կասէ : Ես չէ, կասիմ, նա հա, կասէ . ես չէ, կասիմ, նա հա, կասէ : — Ի՛, կասիմ ես ալ, կելլիմ, ինչպէս կիտիս նը՝ ամպէս արա . ամա կուլ խուտ խաթ է քանը՝ ինծի սէպէպ մի պըռնիլ :

«Ես ալ, կասէ, տահա պան պաշաեած չիմ խօմ . լաֆ էր շտէ՝ արինք, չէնէ՝ վօվ տարա թիթինին ու խալմուխային կօլօր ունի» :

Կասէ ամա, վօվ կիտէ, պէքիմ միթկին մէջը արթըլս հաղարները քըհամպրէ ու սունտուկը կըկօսէ : Շտէ սիպէս պանէ ստըկին զօրքը : Օղորմած հօքի պապաս կասէր՝ «ստալը, կա

սէր, չար սատանային հընճարածն է, կասէր. շատ չափաւամիշ էղաւ արձամորթութեան խափիմ, մոլորցնում տէյին, ամա չի կըրցաւ. ետքը-ետքը, եփօր ստակը հընճարից-նը՝ ալայ-մալայ հօքիներըս զաֆթ արաւ: Ստակ ասած պանըս՝ ատպէս մարթոց խելքէ հանիլ է-ինչ. խեղճ արթար Սարքիսը ինչ մէկ խօսկին ամուր մարթ էր օր՝ ատխատար աղէկ-աղէկ իւմէտներէն ետ կէնար: Հօղեղէն արարածիս ցանկութիւնը խարէր ունի - ինչ:

Մէկալում օրը, սապահտան կանօս արէվը տահա նոր ծաքիլ էր, խանութի խըղմէթքեարը անէլէ նեւ կումուտնու. «աղա, իմիշ, ինը պալապան ետքը արապա մեր արապախափսիին առչէվ կեցիլ է. մէքամալ խանութի տղա — որիննէ չիտիմ — քեզի կուզէ»: — Իտա ինչ չէշիտ պանէ, կասէ Սարքիս-ան, մէմը էրթամ նայիմ վօվ է. պէքիմ ինծի եալ չէ. վօվ կիտէ վորին քրփընտոին:

Նա կերթա, մենք ալ էտէվէն քըթափինք: Լմա իմ հօքիս մալիմ կանէր, ես չի տեսած ալ կիտէի, ինչ սոյ պան էղածը: Մահլային տուռին չի հասած՝ առչէվներըս մէքամ խըղմէթքեար տղա կէլէ. «շօռպաճիս փարէվ արաւ, կասէ, իսա ինը արապա պարին փոխիմ անիք» կասէ: — Եօրպաճիտ վօվ է, քըհարցնունք ամենս մէկպէրան: — «Իվանուշ Մալասիյօվը-տա, կասէ, չիք ծանչնալ-ինչ. էրեկ իրիկուն ծեր տուռն էր ո՛ւ»: Փարթլամիշ էղա սիրտիս նեղութիւնէն՝ «հաճէ, շօռպաճիտ վօվ ասիլ է մեզի պարի խըրկելու. մենք նարա պարի խըրկէ ասիլինք օր Թէզ արէ, արապայիտ արիշները տառցուր, պաքսէ մեղիմէն»

— Ի՛, ատպէս պան կըլա՞ - ինչ. խօսքը վերջացնելէն էտէվ՝ ետ անել կըլա՞. շընտըլս ես ասխատար պարին վնտելս տանիմ պարպիմ, ասաց:

«Վ ուտեխէն պերիլիս-նը՝ կէնէ հոն տար. ասի:

— Եընտըլս մեր ամպարին տուռը կօց է, ասաց տղան:

«Լսա շօռպաճիտ, թօ պանա, ասի ես ալ:

— Հօս լար նը՝ կասէի, հօս չէնը՝ շընտըլս ես ինչ անիմ, ասաց:

«Վ ուտեխէ վօր, հարցուցի:

— Քիրման կընաց, ասաց տղան:

«Ն՜փ կընաց, հարցուցի:

— Իշրկու սաաթ կանէ, ավելի եալ, ու ամիսէն առաջ քալու չէ, շատ հարկավօր քօրծ ունի անտեղ. տուռնի քուփչի պիտի հանէ:

Պէլլի պան էր վօր հարամ-սատկելու Իվանուշը արթըլս պաշլայիլէր իրէն մարիֆէթները. ամա միամիտ Սարքիս-ան ատ սատանայի ֆէնտերը չի հասքըցաւ: Ես նարա տեղը լայի նը՝ ան նիմութին կէրթայի մայիսրաթ՝ պանը ատպէս է, ատպէս է, տեղով-տեղով կըպատմէի, ու աս պուլաշըլս պանէն թիփ-թէմիզ կէլէի. ամա Սարքիս-ան ան մարթը չէր:

«Ի՛, ատպէսէ նը, իմիշ, արապաները աղպար քաշեցէք, պէրէք պարպինք. շընտըլս մարթուն պարին խօմ սօխախին մէջը մընալու չէ. Քիրմանէն քանը, հէլպէթ, մէկ պան կա նինք»:

Շառըլ ճառըլ արապաները աղպար քաշեցին, թայ-թայ պարիները առան տարին շարեցին: Ես ալ պաղած, պուզ-կտրած կեցիլիմ, ինչ կըլա աճափ տարա վերջը

Վերջը ան էղաւ վօր՝ քէշկէ մեռնէի, որ աչքովս չիտես նէի:

Թայերը տեղավօրցուցին, առանն ալ կըպղեցին նը՝ խանութի տղան Սարքիս-ային ծեռքը մէքամ թուխտ կը տընէ:

— Ես ինչ է, կասէ Սարքիս-ան:

«Չիտիմ ինչ պանէ, կասէ տղան — անիսէ սո՛ւտ. խիստ տեղով կիտէ - եալ — աղաս ասաց օր՝ Սարքիս-ային տուր, տակը ծեռք թօ քաշէ:

— Շանըս, ասաց Սարքիս-ան, ես թէվէքէլի թուխտի տակ ծեռք քաշելու ատէթ չունիմ. աս թուխտին մէջը ինչ կըրած է, չիտիս:

«Պէլլի մի չէ, ասաց տղան, «ասխատար պարի քըլերկիմ» կըրած է - տա, ուրիշ ինչ կըրած պիտ լա վօր:

— Նայէ, սուտ չասիս, հօքուտ մեխք է. կըրած չէ՝ մէջը վօր՝ աս պարին կընեցի ու ստակը աս վատէին պիտի տամ, հարցուց Սարքիս-ան:

„Չէ տաճա-ինչ, աղաս խեղ է ինչ, վօր ատպէս պաներ կըրէ :

— Ի՛նչ, ատպէս է նր, պեր ծեռք տընիմ, ասաց միամիտ պաց-պերան Սարքիս - ան :

Թաքուշը տիվիթ - խալէմին էտեվէն կընաց . ես մնացիլ իմ լքովը, կաղաչիմ կը պաղատիմ՝ „վօթկըտ պաքնիմ, Սարքիս - ա, իտա թէսկէրէին տակը ծեռք մի քաշիլ, կասիմ. հնարը չիքա, վօր իտա զէվզէկը կօլօխըտ մէկ խաթէյի չիհանթըպցնու“ : Լմա վօրին կասիս : Թէսկէրէին տակը ծեռք քաշից, տըվից տըղին ծեռքը . նա եալ խոնտուում-խոնտուում էլաւ կընաց : Լալը կըլըսինք վօր՝ Իվանուշը հէջ ալ Քիրման կընացած չէ . տղին ատպէս սալըխ արիլ էր ասելու, նա եալ ատպէս ասաց :

Հօրցուկու ատէն տրապէղին կօլօխը ամենըս նըստիլինք՝ հաց կուտինք : Սարքիս - ան կը տառնա ինծի ու կասէ՝ „տեսա՛ր, Հօռօմիմա, փրոնքտալտ սուտ էլլալ . տուն չէիր ասողը, վօր Իվանուշը ինծի ցինի պիտի պերէ . ամա ասածիտ պէս չեղաւ : Լսօր խանութիս տուռը պացած չի պացած՝ չորս - հինկ հօքի էտէվ էտէվէ նես կուժուտնուն, պարէվ կուտան — առչի տեսած մարթիքըս ին — տուն էղիլ է խալմուխչայ ունի, թիթին ունիս, քըհարցնուն, քանի է կինը, կասին : Լս ասի քի՝ „տաճա հէսապը վերջացուցած չինք . կինը կտրական արած չինք, եփօր պարին եօռուխի քանը՝ պէքիմ կըպաշլայիմ ալ ծախելու“, ասի ու ճամիեցի : Տեսա՛ր շընտըխ, տաճա մարթու եալ պան ասած չիմ քի՝ ասպէս ասպէս պարի ունիմ ծեռքըս, ամա ամենը կիտին, առնող առնողի ին . վօլ կիտէ՝ պարին մէյտան հանիմ նը՝ ինչպէ՛ս պիտի թալնին Շիմտէն կէրի քունը լալ պէտ չէ . աճէլէ պիտի էրթըցվի Իվանուշին ու մէկ կտրողական պան պիտի ասվի . քանի վօր միշտէրիները տաք ին Հաքա՛ տուն նօմայճիութիւնին հետ շախմ կանիս . ատէն ատէն նօմայճին ամպէս ռաստ քըցըքէ վօր՝ մէկօրվա մէջ անխատար քեար կանէ, ինչխատար օր աթթարը էրկու տարվա մէջ լի անիլ — տուն ատ կիտիս : Հապա, սիրականըս, առուտուր ասածըտ՝ ատպէս պան է“ :

— Լսված լըսէ պերանէտ, ասի ու ալ Իվանուշին վրան խօսք չի պացվեցաւ :

Լնցաւ ասպէս չորս-հինկ ամիս : Հրեշտակապետին շափաթն էր : Մէկ օր, իրիկվան ատէն, մեղի համար նստիլինք՝ կալաճի կանինք : Սուս-փուս նես մտաւ մէքամ ծեռկէկ կինիմարթ : Պալով : Լսծու-պարին : Պէլի էր վօր՝ խնամի էր : Ինչ խօսքս էր . կընցնում . իրեք օրէն Թաքուշիս խօսք տուվինք մէքամ օրթա . խարէր մարթու . հարսնիքն ալ առչի չէ, քալ ծըմեռ սուփ Սարքիսէն ետքը պիտի անէինք : Շէհէղը իրեք հաղար ռուպլի խոստացանք, հաղարհինկհարուրը ստըկօվ, մնացածին ալ՝ եալ թախտուրախ, փլաթի - պան, էլմասէղէն, օսկիէղէն, արծըթէղէն — շտէ ինչպէս օր ատէթն է :

Քեղի մէկ խուճուռ պան ասիմ : Լս տացա տունը կըվեցանը՝ Թաքուշըս հինկ տարու էր . նըշանեցինք նը՝ տասնը հինկէն էլիլ էր՝ տասնըվեցը մըտիլ էր . ամպէս չիլալ օր, էյ շտէ, ասել է՝ տասը տարի էր Սարքիս - ային տունը կըրվածըս : Քըհաւա տան, իտա տասը տարվան մէջ, մէմը շէնքով Թաքուշիս վըրան նայեած չէի, մէմը ֆառղին կընացած չէի քի՝ իտա ասիլիլը ինչ սիւրէթ ունի, տեսճք է, չիրքին է : Լմա, պէհին օրը, եփօր խաս-խոմամաշէ փլաթին հաքուցին, թէքմխաֆէսը, էթէք լիքը վրան կախեցին, կէրտանլըխը վիղը անցուցին, նոր պառլըթէ ֆէսը օսկի փիւսկիւլով կօլօխը հաքուցին ու վրան էլմաս չիչալը տըրին զարթարեցին, մարթ, պերանըս պաց մընաց, ամպէս զարմացա : Քըհաւատան, հայ հայ սէքսէնըս կուժուտ, նում, օրիս մէջ ատխարէր տեսօք ախչիկ տեսած չէի . ես ալ խօմ չօջամայներէն չիմ, ամա ինծիմէն տաճա մէկ խառըշ էրկան լար-նը Թաքուշիս պօյը՝ ինչ կասէիր . քեղի պօյ կասիմ օր՝ ատէլ թօլ սէլվի . ծեռքերը պարակ, նաղուք, մատերը կիտիսքի պալ մօմիէ խօրթած էին, մաղը սէվ, ունքերը սէվ, էրեսը փուքի պէս ճէրմակ . թուշերէն ալը կըկաթէր, նայվածք, նայվածքը, ախ, ինա հրեշտակի նայվածքը՝ հայ հայ էռսուն հինկ տարի կանէ, տաճա միթկէս չի էլիլ . ամպէս աչքեր ունէր վօր, քըհաւատան, ինա ֆիլէմէնկի էլմասէն ցոլուն . քիփրիքները ամ պէս էրկան էին վօր՝ էրեսին վրան շուք քըցըքէին . ատպէս թէյօֆէ պան, չէքի հէյեալըս, էրածիս մէջ տեսած չէի . ատէլ թօլ ինա ժամին մէջի, մեղայ Լսծու մեղա, սուփ Լսվածամօր

սիւրէթը — տեսիլիս — թամամ ինա սիւրէթը, տաճա եալ տե-
սօք: Մա՛րթ, չիմ խըյմըշիլ աչքըս վըրայէն վար առնելու.
կընայիմ, կընայիմ՝ չիմ կըշտանալ Պէ՛հին օրը, նստիլիմ
ինծի համար մէկ քօշա, աչքը թաքուշիս վըրա, միթիօվըս,
ուիիիյ հեռուները կը պրտըտիմ: «Մե՛խք քեզի, հազար
մեխք, միթիկ կանիմ, իտա հրեշտակի կերպարանքօվըտ տուն ալ
մէեր մէկ վախտ հասարակ մարթու սանախը պիտ լաս. տուն ալ
մէեր մէզի պէս մէկ օր օղլուշախի տէր պիտ լաս, մուրոտ, չիւ-
քինայօտ ախշանան պիտի մուտնուս էլիս. իտա նազուք ծեռքե-
րըտ կաշի պիտի կտոնի՝ խումօր, լըվացք ու հազար չէշիտ
տունի պան անեւէն. իտա վարթի թուշերըտ պիտի թոռմեցնուս
մէեր սօպայի կրակին ու օձախի մուխին առչէվ. իտա էլմասի
աչքերուտ շաֆիւր պիտի կորցունուս մէեր մէկ օր էրկանըտ կա-
պան ու տուղօցըտ կար-կարկատը քիշերը լուսէ-լուս անեւէն
միթիկ կանիմ, միթիկ կանիմ ու սիրտէս արուն կըկաթի: Վա՛խ
թաքուշ, թաքուշ, աս օրվան օրըս տուն թաքալօրին թաքը
կուլխուտ պիտի հաքնէիր, թաքալօրին թախտը պիտի նրատէիր,
թաքալօրին օսկիէ սարային մէջը պիտի կենայիր

Իշլէլքի ատենները լարնը, ախաչը, իտա սէվկիլիւ ախշի-
կանը եա թաքալօրը կառնէր, եա թաքալօրի օրթին
Մախսում ախշիկ, խուզիի պէս կեցիլ է, աշխարքիս պանէն հէջ
խապերութին չունի. նա կիտէ քի՛ հա կարքըվել, հա մէկ տունէ
մէկալ տուն կըրվել

Ես ան պէհին իրիկունը չիմ խըյմըշիլ մախսումիս մէքամ
շէնքօվ, կէնձ, օրթախարէր մարթու հետ կարքըվելու. տուն
մի ասիլ օր՝ ատպէս լար նը՝ հազար փառք էր, հզիլ է
միասիլ օր՝ քալիքներ կար հզիլ է մախսումիս արթար կուլ-
խուն Եմա, կէնէ ամէն պանին սէպէպը ինա կարճ-կու-
տուր Իվանուշը հզալ:

Ետ վերջի խուստումն էր հզիլ է մեր Եսծու օրհնածներուն.
մէմալ նացա էրեսը խուստում չի տեսա: Քանի կընաց՝ պաները
ալըրվեցաւ, քանի կընաց՝ խանութին պանը քէշցալ. վէրչը
վէրչը՝ ալայ-մալայ տակնուլրա հղան. տունէ, տեղէ, խանութէ

զրկըվեցան. քանի մը ամիս քիրայէ քիրա քալեցին, մէմալ նայիս՝
ալայ-մալայ էլան քաղաքէս

Պէ՛հին մէկալում օրը, Իվանուշին խանութին տղան քուքա,
Սարքիս-ային կասէ՝ «աղաս փարէվ արաւ, կասէ, ասաց քի,
կասէ, վաղը պարտքիտ վատէն է, կասէ, էրկուհազար օխտը հա-
րուր ոռապլի հազիր արէք, կասէ, թիթինի ու խալմուխայի հա-
մար, կասէ. տաճա տունի համար ալ խանութէն ինչ ասիս առի-
լիք — հա, մուցա ասելու վօր՝ ինը արապա պարիին մէջ կար մէկ
եաշչիկ մօտէ ինկած փլաթիցուներ, ճըմըւթըկած պառխըթ,
փըթած ճուհա ու քըթան, կունը փախած փօշիներ — անալ հա-
րուր սէքսէն չորս մանէթի, կուզիք նը՝ ստակը տուվէք, չէնէ՝
ստակին տեղը սաարթ ու մատնին կառնում կըմընամ»:

Պաղած մընաց խեղճ օղորմելին: «Ես նարամէն պարին կը-
նիլիմ-ինչ:

— Հապա կընած չի՞ս, ասաց տէնքսըղ տղան. ամպէսէ նը՝
ինչո՞ւ մէկ եաշչիկ խալմուխ չայ, մէկ թայ եալ թիթին վրայէն
ծախիլիս: Հանա, օրթուտ վրայի կապան ալ մեր պարիէն է:
Ետ խօրթ էր: Սարքիսը, պարին ստանալուն իրեքում օրը թի-
թինին ու խալմուխային վրայէն՝ մէկ թայ ասկից, մէկ եաշչիկ
անկից ծախիլէր հզիլ է, ու պազիրկեան պարիէն ալ քանի մը
կտօր-պան կըտրիլէին: Եմա զարմանալուն ան հզիլ է վօր՝ իրեք
ամսու մէջ մէկ տապրա կըցած չէ Սարքիս-ան Իվանուշին էրեսը
տեսնելու, որ պարիին համար կոռօղական պան կալածի անէ քի՝
«աս պարին ինծի ինչ ասիլիս՝ խրկիլիս». տունը կէրթա՝ կասին
խանութ կընաց, խանութ կէրթա՝ կասին շընտը տուն կընաց.
պէլի պան է վօր՝ Իվանուշսըղը միթիկ ունեցիլ է օյին խաղալու:

Ե՛ձէլէ կէրթա Իվանուշին տունը. աս տապրա կըկրտնէ:

«Պարոն Իվանուշ, կասէ, աս տուն իմ կուլխուս ինչ օյին
պերիլիս, կասէ:

— Ինչ օյին պերիլիմ օր, քըհարցունէ Իվանուշը, կօյեա
պանէ պէխապար է:

«Ես քեզի Էփ ասիլիմ տունիս համար հարուր սէքսէն ոռափ-
լի պազիրկեան պարի խրկէ. ես քեզի Էփ ասիլիմ ինծի թիթին
ու խալմուխայ խրկէ ասպէս պան չիլալ. ես քու պա-

րիտ չուզիմ. Թէզ արապաներ խրկէ, եռւքլէմիշ արա, նորէն ամ պարիտ խօթէ :

— Ի՛, կասէ Իվանուշը, տուն առուտուրական մարթ չի՛ս ինչ, տուն առուտուրը շախա կիտիս. տուն վէքսիլին զօրքը չիտիս :

Ինձամբ, խօսքըս ինչ էրկընցնում, պանը թատաստանի կիյնի : Օղորմեւի մարթուն մայիսրաթ ծան կուտան : Իվանուշն ալ տիմացը քուքա ու կասէ՝ «աս մարթը — մատով կուցուցնէ Սարքիս-ային վրան — մէկ օր ինծի իրեն տունը ծան տուվից, կասէ, տունի համար ասպէս ասպէս պարի ապրապրից, կասէ. խանութի համար ալ աս խառար թիթին ու խալմուխայ առաւ, կասէ, վէքսիլ ալ տուվից, կասէ. չիք հաւատալ նը՝ հանա նարա ծեռքը. կասէ ու թատալօրներուն տիմացը կըտընէ վէքսիլը :

Թատալօրները կըտառնան Սարքիսին՝ «աս քուկտ ծեռքըս է՛, քըհարցնուն : — Հա՛, կասէ օղորմեւին, իմ ծեռքըս է, կասէ : «Լսխատար թիթին, ասխատար խալմուխայ, ասխատար պաղիրկեան պարի, խա մարթը — Իվանուշին վրան քուցուցնուն — իրեն խանութի տըղին հետ քեղի խրկիլէ՛, կասին : — Հա՛, խրկիլէ, կասէ : «Ի՛նչ, ինչն հապա ստալը չիս տալ. նես քաշել կուզիս-ինչ է : — Մարթը կըպապանծի կըմընա : Լուսըզ Իվանուշը կըտառնա թատալօրներուն ու կասէ՝ «տեսնաք խօմ, խա մարթը ինծի պարտք էղածը ինքեար չի անիլ. շտէ ինչ օր օրէնքը քըհրամայէ նը՝ արէք» :

Օրէնքն ալ, էղիլ է, ասպէս կասէ. «եփօր մէկ մարթ պարտք ունի ու ստալը ես չուզէ տալ, եա չունի, վատէն վօր հասալ, խանութը, տունը, ունիմ-չունիմը ծախեցէք ու պարտքընտէրին տուվէք» :

Լսպէս ալ կանին : Մարթուն իրեն տունէն փախ կուտան. խանութը ու պարիով առանը փէջաթլամիշ կանին : Սիֆթէ թիւթիւնը ու խալմուխայը կը ծախին. քըհաւատան. անձախ հի. տուն մանէթի կ'ծախվին. մի ասիլ օր՝ էրկուսն ալ թըրչած ին էղիլ է ու կեցած տեղը քիւֆլէմիշ էղիլին ու փըթտիլին : Լթկը խանութին պարին կըծախին. անալ հինկհարուր մանէթի կաթեցնուն. վերջը վերջը տունին ծեռք կըզարնին : Տունն ալ հազար

էրկու հարուր ռուփլի աթեցուցին. ամա, չունքի կընօղ չի կըտնըվեցաւ — առթիաց մեր հալսը խիստ աղէկ է. մինչէվ վօր տեղով չիմանան, վօր տէրը իրեն յօժար կամքով կ'ծախէ ուրիշին եափիին ստակ չին տալ, չին առնուլ — Իվանուշը իրեն վըրան առաւ ճանրմ-ճանրմ տունը : Մնացած պարտքին տեղն ալ առին ու ծախեցին տունի մէջի թախըմը. ու խեղճ Սարքիսը սայեախլըյօյ, էրկու զաւակով, չըռը-չըսլախ լալէն-լալէն էլաւ իրեն տունէն, ու էրեկվա էրնէկ տալուն ասօր վերջին օղորմեւին էղաւ :

Լս ասի նարան՝ «էրթանք, իմ տունըս կըվինք՝». ամա նա չուզաց. «իմ կենալու տեղըս, ասաց, շիմոնէնկերի, սէվ ֆօղն է՛, ու չէթին սէմթերը կընաց, պըզտիկ տուն պըռնից :

Լս վօր կիմանան ան մահալայի կեցօղները՝ պէթէր կըկատողն. պէլի չէ վօյ՝ Իվանուշին աղպարը մէքամ թէսկէրէ քըցըքէքի՝ «խատիրինը Սարքիսին տունը վըատ առ, եա կիրինք, եա կըզըրչինք» : Իվանուշին ալ ատ էր պէտքը. համան փրթնիքներ քըխըրկէ, չաթաչաթ - չաթաչաթ քըքակին աղլի տունը, առանը, ախշանան ու կը վերցնուն. վօյ կիտէ վօրին կը ծախէ :

Լտ արալըսը ես կիյնիմ քհիվընտնամ, հայ-հայ մահէ քըխալիմ. եաթախէս կէլիմ նը — հիվընտուլինըս հէջօլմասա էրկու ամիս քըքըշէ — էրթամ նայիմ, կասիմ, ինչ կանին մեր օղորմեւիները. կէրթամ, տուռը կըզարնիմ՝ տուռը փակ է. փէնձէրէին խափախներն ալ փակ է, խօլտէմիւրները տըրած է. տիրացինին տղին քըհարցնում «չիտիս, պալաս, կասիմ, հօսի քիրայճիները վնտեխին» : — Էրկու շափաթ կանէ, կասէ, վօր նաքա մէքամ մաճառ-արապա նըստան կընային, կասէ : «Ո՛ւ տեխ կընային, կասիմ : — Չիտիմ, կասէ : «Լանկան ալ կընաց, կասիմ : — Լանկան ալ կընաց, կասէ, ալայն ալ կընային, կասէ : Թաքուշնալ կընաց, կասիմ : — Թաքուշնալ կընաց, կասէ, ալայն ալ կընային, կասէ : «Վ ուտեխ կընային, կասիմ, չիտիս : — Չէ, չիտիմ, կասէ, կընային, կասէ :

Մէկէնիմէկ, խօրթ ասիմ, չի հաւատացի. «եա տղան չիտէ, եա սուտ կասէ» : Տիմացի տունը կումուտնում, առչէվըս մէքամ էսլի կինիմարթ կէլէ. «ասպէս ասպէս պան, կասիմ. էրկու ամիս

ասկէ առաջ, իսա տունը — մատով ալ քուցողցնում — Լսվածածնին մահչայէն, էրիկ կընկիւզ, մէկ ախիկ ու մէկ մանչով տուն վօր կը վեցան, չիտիս վուտեխին: — Եւ քա Էլլան, ասաց կինի մարթը: «Ո՛ւտէն կըրվեցան, ասի: — Պէլի չէ, ասաց Էսլի կինի մարթը, մէկ խաղախի կէղ կընացին:

Լսխատար պան իմացա վօր՝ Սաքիսը, Մայրամը, թաքուշը ու թօրոսը քերայի պոնիլ ին մէքամ մաճառ - առապա ու կընացիլ ին մէկ խաղախի կէղ. վօր սէմթ, ինչ կէղ՝ չիմացա: Էլլա տուն կընացի:

Վրան կանցնի քսան տարի, պէքիմ ավելի եալ: Սթառափօլին սէմթէն մէքամ մարթ քուքա ու մէկ տօն - շնավօրքի ռասթ քուքանք. խօսք կը պացվի Սարքիսին վըրան. «Հապա, կասէ, ասպէս ասպէս սթանիցա — անունն ալ կասէ ամա՛ մոռցա կընաց — Էկան, կասէ. սիֆթէ շատ նեղութիւն քաշեցին, ամա վերջը քիչմը սըրայի իյնելու վըրայ էին, կասէ, խօլէռային առէն Մայրամը կըզարնըվի կըմեռնի. նարա էտէվէն, էրկու օրէն, Սարքիսն ալ կըմեռնի. կըմընան թաքուշը ու թօրոսը մես - մենակ. քօվերը մէքամ հայ - քրիստօնա չիքա: Կառնուն էրկուսին ալ ուռուսի տէրտէրներով քըրթաղին: Վայկիրին թաքուշը կըմընա անտէր, էօքսիւղ:

Լտ արալըխը մէքամ խաղախ մեծավօր կըտեսնէ թաքուշին, քըհանի: ()խտը ամիսէն քըփըսակվին: թօրօսնալ, սիֆթէ առուտուր կանէ էղիլ է. ետքը առուտուրէն վաղ քուքա, կու մուտնու փօլք: Եղիլ սթառափօլցիէն շտէ ասխատար պան իմացա:

Լնօրները մէկ ուրիշ մարթու ռաստ էկա. ասմունքին նայ իս նը՝ տա եալ էղիլ է ան սթանիցան: թաքուշին համար կասէ վօր՝ շէնտըս օրփէվարի է. էրիկը պէթէր խըման էղիլ է. լուսէ լուս արխատաշներուն հէտ քըխըմէ, էղիլ է, ու տուն քուքանը՝ կնկանը իռմըրլոով, խամչիով կըծէծէ, էղիլ է, ու ծեռքը ինչ ռաստ էկավ՝ կառնէ էրեսին ֆըռլաթմիշ կանէ, էղիլ է: Մէկօրալ էրկանը մեռած տուն կըպերին: թօրոսին համար ալ ասաց վօր՝ խօջիի ատէն ծիէն վար ինկիլ է, վեղը կօտրիլ է ու իրեք

օրէն մեռիլ է: թաքուշը ալայ - մալայ հայնակը մոռցիլ է, հա վատն ալ փոխիլ է:

Ետէ աս է պաց - աղպարին նախըր:

Լսված կը վերցունէ՝ Իվանուշ Մայասիլօվին իտիպէս արար մունքը:

ԱՆԷԿԷՆ:

Հինա տըրին, պաղնիք տարին,
Օխլֆիւ մաղըս փէրչամ արին,
Կուլխուս ալ փօշի կապեցին,
Պերին, քօշան կայնեցուցին.
Սիրական քուրիկներ՝ տառօսը ձեղի:

Փեսաս ծնողաց հէլալ օրթի,
Կուլխուն կտակը կապուտ մորթի.
Մէքատիկ էր նա իր սօյին,
Մեռնիմ անոր սէլվի պօյին.
Սիրական քուրիկներ՝ տառօսը ձեղի:

Եփօր աչքըս նարան տեսալ,
Էրկու թուշէս ալ կաթեցալ,
Հարիկ մարիկ մընաք պարով,
Լսոված մեղի պահէ սէրով,
Սիրական քուրիկներ՝ տառօսը ձեղի:

Թաքաւորըս կուքա թուրով.
Հալիւր շատ է, կառնու զօրով,

Պաշխիշներով, հարկինքներով.
Եստված մեզի պահէ սէրով.
Սիրական քուրիկներ՝ տառօսը ձեզի:

Կէրթաս մեզմէն, ճանփատ տիւղ է,
Կերածըտ չամիչ ու թուղ է,
Եւքըտ կուլայ, սիրտըտ կուղէ,
Մօրէտ պաժնըվել սիրտը չուղէ,
Հարկը կասին անպէս կուղէ.
Սիրական քուրիկներ՝ տառօսը ձեզի:

Վեճակ:

1.

Մանուկը պառկիլ է ծառին տակը,
Ծաւ ծաւ օսկին կուլիսուն տակը.
Քանի պալթան կըզարնէ,
Կ'իսաղա լուսինկան ծոցը:

2.

Կարմիր ծին էկավ, կարմիր մանուկը վրան,
Օսկի ասլիճան կապիլ է, Եստուծու անունը վըրան:

3.

Մէկ ծուկ կա ծովն ի վեր,
Կ'կանչէ «էլիմ տու»,
Քրիստօս իր պերնօվ ասաց՝
«Կհանիմ մութէն լուս»:

4.

Վերի պազարը կընացի,
Հացն էր էփած - տըրած,
Վարի պազարը կընացի,
Պամպակն էր կըզած - տըրած,
Քրիստօս իր պերնօք ասաց՝
«Են քու ճակատտ էր կըրած»:

5.

Իրկինքէն պալիք ինկավ,
Տաճարին տուռը պացվեցավ,
Տաճարը արէվօվ լըցվեցավ,
Սուրփի սեղան դարթարվեցավ:

6.

Իրկինքէն մատնի ինկավ,
Իկավ մատըս կամվեցավ,
Ես ալ ու կօճակ կիտէի,
Տալէհէս կօհար տառցավ:

7.

Օսկի խուշ ըլայի, թըռվըտայի,
Օսկի սէնին կըտկըտայի,
Մարքըտէ թէվ ունենայի,
Ելէմի սուլթան ըլայի:

8.

Հերու ունէի մէկ կօտի,
Ես տարի էրկուս էղավ,
Իրկուսն ալ տուտու խուշի,
Տուշմանիս աչքը փուշի:

Լուսաղալ լուսնի փարին
Եւ հալատամ Տէրն կենթանի,
Էրկինքը պաղու է Սիմօնին,
Մայրամ նրստի սուրփ սեղանին,
Լուսնութաթախ խաչն էրեսին,
Եւ ծոյ փանն էր պերանին,
Վօլօր ասէ իրեք պէրան,
Մեկքը չիշվի թատաստանին:

* * *

Համփարցում պաղը պատի,
Օսկի կամար, օսկի կօտի,
Տուռը կայնի Քրիստօսի,
Շիկարը մէկ արծաթ օսկի,
Վօլօր հինկ օր պասըտ պրոնէ,
Մեկքը չիշվի թատաստանին:

Եւ լո՛ւսնի պաղիւնն ասէ:

Եւ լա՛ծ Եւ լա՛ծ է,
Եւ լա՛ծ ճշմարիտ է,
Եւ հա՛ մտա քերեղման,
Հօքիս քեղի էմանէթ:

Տըօղիւնի պաղիւնն ասէ:

Մէկ ծառմը կա անտեղը,
Եւ ծառը պրոն ունի անտեղը,
Մէկ օցն էլավ կանչելէն, ճնչելէն,
Շունը կանչելէն,

Կատուն միավելէն,
Մանուկն էր մօրին կէրթար
Քրիստօս ասաց՝ «Եւ կէրթաս»:
Կին է, տղօցկանին կէրթամ.
Չարիս տառնաս, տապակ ըլաս:

Եւ լո՛ւսնի:

Յիսուս Քրիստօս սուրփ ծերօնի,
Վերնատունին, պատարաքին,
Եւ թշնամին տուռը առավ,
Կոյս Մայրիւմ ծանը լըսից,
Վաղից, չուվանը վօթկը ցըքից,
Եւ օրինաց մահ հանից,
Սիրալ փօրը փօրցանից,
Եւ չքն էրեսը կուր անիս,
Փէնճէրէն էկողը փատ կըտօի,
Տուռն էկողը քար կըտօի:

* * *

Սուրփ Օվանէս լեռէն քուքա,
Սաղմօսը քաղելէն քուքա,
Սաղմօսը տըրից քարին վըրան,
Վեր նայեցավ, նշան տեսավ,
Վար նայեցավ սասանեցավ,
Նշանը նստի քուֆթ կպանի,
Եւ ու կանանչ չիպիլտիքօվ,
Եւ թաղեցէք փատէ նաշօվ,
Փատը փտտած փտտեցունէ,
Եւ թաղեցէք օսկի նաշօվ,
Օսկին հալման հալեցունէ,
Հայը, հօռօմ կըսկըծացին,
Վօթկին տակէն ճուր չանցնի:

* * *

Մայրամ Մաղթանի,
 Ինչու՞ մենակ պառկիլիս :
 Լա մենակ չիմ,
 Քրիստոս կուլխուս տակը,
 Կալը վօթկիս տակը
 Տասվերկու առաքեալ չորս քօվս,
 Լնուն Յիսուսի Քրիստոսի :
 * * *
 Լսվածամար կոյս իս,
 Մեղավօրաց ցոյս իս,
 Լնթաթար փարեխօսիս .
 Հօքիս քեզի կնքահար ,
 Սուրփ մեռօնով սրփէ զիս ,
 Լմենան չարէ , պէլայէ փրկէ զիս :
 * * *
 Քըշեր ասի՝ տուս էլա ,
 Մէկ զօրավօր սուրփ տեսա ,
 Լսի , լացի , վօթկն ինկա ,
 Լսի հայր սուրփ , անունտ ի՛նչ է .
 Իմ անունս սուրփ Սարքիս ,
 Օրթուս անունը՝ սուրփ Մայտիրօս ,
 Ծիս քըքալէ ամպին վըրան ,
 Լնթաթար ծովին վըրան ,
 Կնա ասէ քերիներուն
 Լզատ անէ իր արեւուն :
 * * *
 Լս տունը Տէրունի է ,
 Տաճարը Սօղօմօնի է .
 Քրիստոս հօս խօնախ է ,
 Ծիւն տուռը կապ է ,
 Պօղօս Պետոս էրթիքն է ,
 Փիլօնը էրթիքին ծածուկն է ,
 Քալազանը տուռերու , կօցն է ,
 Խաչ - ավետարան կօլօխներու տակն է ,
 Լնուն Յիսուսի Քրիստոսի :

Լկաս - մական՝ ատ էր պական :
 Լխքատ հպարտ :
 Լխչիք՝ քեզի կասիմ , հարս տուն հասքըցիլ :
 Լմեն պանը քեզի ասիմնը , ինծի պան չի մնար :
 Լմեն մարթ իրէն տունը , հավին ք իրէն պունը :
 Լնցար , տաղար՝ պարէլ քեզի :
 Լըւրս մաղիլ իմ , մաղս պատէն կախիլ իմ :
 Լժան պանը թանկ կըլմնայ , թանկը՝ աժան :
 Լխքատը ունի պէնիր , քունը չի տանիր :
 Լղէկ օրըտ քէշի մի տար :
 Լմեն տապրա տէրտէրը կաթայ չուտիլ , մէյմալ իրիցկինը կուտէ :
 Լմեն կօլօխէ մէյմէկ թէլ մաղ առնուս - նը՝ միրուք կըլայ :
 Լմեն կուլխէ ծան կէլէ :
 Լմենքը մամայիս խաթրը քըհարցունուն , պապայիսը հարցու
 նող չիքա :
 Լմենը սուտ , Լսված խորթ :
 Լսիմնը քէշ կըլամ , չասիմնը էշ կըլամ :
 Լնճարը կէրիլ է փանճարը :
 Լնունը կայ , ինքը չի կայ :
 Լրապան կոտուի նը՝ խրատ տվող շատ կլայ :
 Լրէվ ըլա նը , մարթուս վրա - չի ծաքիր :
 Լշխարք՝ խալիին , ինքըտ մէջը շէրէփ :
 Լնցուկը մոռցուկ կըլայ :
 Լմեն օչխար իրէն պաճախէն կը կախին :
 Լյուն մենք խախցուցինք , տապախը տուք քալցուցիք :
 Լյուն իրէն պալան ուտէլու լանը , սիֆթէ չամուռը կըլթօթէ :
 Լսօրվայ հավկիթը վաղվայ հավէն աղէկ է :
 Լա աղնէ պական , եա մաղը :
 Լա ախտ , եա պախտ :
 Լա աղա , տուն աղա , հապա ճաղացքը վճվ կաղայ :
 Լզին տակը պալա քը փընտուէ :
 Լշը էշին քովը կապիս նը՝ եա առուս կըլա , եա փառուս :
 Լշի վրա նստելը մէկ ամօթ , վար իչնելը՝ էրկու :
 Լշրկու խէվին մէկ խօլօք :

Լըրկու վօթքը մէկ պապուճի մէջ քըխօթէ :
 Լըրնէկ ան պանին վօր ըլալու է :
 Թաթալը ծովը քուքայ :
 Թուխթին մէկ էրեսը կըկարծայ :
 Թուքքը անիծած , խօսկը օրթնած :
 Թաթալ օրը հալերուն ճուր տուվող շատ կըլայ :
 Թաթալ կուտա , կօթուր աչք քըհանէ :
 Ժամէն ես քուքամ , „օղորմի Լալած“ տուն կ'ասիս :
 Իմ լացիս մի նայիք , կաթան խօրթեցէք :
 Ինչ սուրբին մօմ խօստացիր , ինչ տղին պան :
 Ինչպան մենք կօղորթինի էլանք , լուսինկան ալ ծաքէցալ :
 Ինչպան աղը էկալ նը , մատաղը հանքէցալ :
 Լուին համար եօրղանը կէրէ :
 Լուղուն օսկօն չունի . վօր սէմթ ուղիս ման կըպերիս :
 Թրատ ունիս նը , քեզի պայէ :
 Խամ հաքիր , խաս վայելցոր :
 Խառղան խառղային աչքը չի հանիր :
 Խէլքը տարիին մէջ չէ , կուլխուն մէջնէ :
 Խէվին հացը խօլօքին փորը :
 Խէվ ախէկը խէվ հարս կըլայ , խէվ հարսը խէվ պիանայ :
 Խիարը ծուռ կըփուսնի :
 Խէվը օրը տեսիլ է . խօլօքը նստիլ է նայիլ է , վօր օր քուքայ :
 Խօսկը մեծին , ճուրը պղտիկին :
 Խօսք մեկ , Լալած մեկ :
 Խօլօք մարթուն հէտ քար կըէ , խէվ մարթուն հէտ հաց մի
 ուտիր :
 Ծանը տաք տեղէն կէլէ :
 Ծովը իյնողը , օցին կըփաթթվի :
 Ծերանաս՝ ծերին խաթրը կիմանաս :
 Ծերացար՝ ծուեցար :
 Ծերը , տղան՝ մէկ է :
 Ծուկը իր կուլխէ կըհօտի :
 Կնա մեռիր՝ արի սիրիմ :
 Կօղը կօղէն կօղցալ , Լալած վէրէն զարմացալ :

Կօղին սիրտը տող կըլա : Կօղ , սիրտը տող :
 Կօղուծին սորվեցիր , ամա մի անիր :
 Կօվեէն կօվեէն՝ կօվ կըտուեցար :
 Կօքըտ նստիմ , միրուքըտ փետիմ :
 Կատուն իր փօրին համար մուկ կըպըռնէ :
 Կէրթայ հուրը , կը մնայ մուրը :
 Կինիմարթոց մաղը էրկանէ , խէլքը՝ կարծ :
 Կօլը կաթ չի տար , „ազպարը ծուռ է“ կասէ :
 Կուշտը քախցածին մանտը փըրթիլ է :
 Կատուն ճիկարին հասած չէ , ասիլ է՝ „պապայիս հօքուն“ :
 Կրակը ինկած տեղը կէրի :
 Կարմիր հալկիթը զատիկ օրը կըվայլի :
 Կուշտ փօրօվ մարթուն հարկելը՝ տիժար է :
 Կատուն պօքը կոխիս նը , ծանը կէլէ :
 Հաղարը կանէ պաղարը :
 Հաղար թիւֆ մէկ ստակ :
 Հաստ ու պարակ մեկ կին , վայ պարակ մանողին :
 Հարկա հարկալօրաց , պատիվս արժանալորաց :
 Հարսնիք ըլար իմ , հարկ ըլար պապիս :
 Հալը կածէ , ճուճուն կուտէ :
 Հալը խաղին նայիլ է , փորը պատուիլ է :
 Հէռուէն տալուլ-զուռնային ծանը անուշ քուքա :
 Դուրը իյնողը թաթալէ չի վախնար :
 Դուրը իր ճամիան չի մօռնար :
 Դուրը չի տեսած , պալտըտ սըխամիշ միանիր :
 Դուրը կնացինք , ծարալ էկանք :
 Մարթուն անունը կէլածէն աղէկէ , աչքը կէլէ :
 Մարթուն աչքը ֆօղը կըկուշտացնէ :
 Մարթա մարթու էրէս կընայի , Լալած՝ սիրտը :
 Մարթ մարթու քահանայ , մարթ մարթու սատանայ :
 Մարթուն իրէն արածը՝ տուշմանը չանիր :
 Մարթը մարթուլ է :
 Մարը հաց , տղան լաց :
 Մէկին անել պէտի է , մէկին՝ ասել :

Մեծ զուրուցողին մեծ լոխման պերանը կըլայ :
 Մեռնողին պարին ալ հետը կը մեռնի :
 Մէկ խօլթուխը հըրկու ծմերուկ չի մեկնիր :
 Միւրաս՝ կը մուրաս :
 Մեկ հատ չի չափով ամառ չի քար :
 Մեկ հատ պղտի մուկը պալապան ֆիչի կը մնառէ :
 Մեկը հարս կըլայ, մեկալը՝ փեսայ, խէվը մէջը կը խէվնայ :
 Միսը առանց օսկօսի չի լալ :
 Մըմռասը փէտելէն՝ Օ՛տտիկը թէզ չի քալ :
 Մուկը ծակ կըտած չէ, ցախալելը պօջը կապիլ է :
 Մեր չրախը կը վառինք, խալխին կալաճին կանինք :
 Միսը օղունկէն չի պաժնւիր :
 Մեռած չէ, մեռօնւիլ է :
 Մաթուսաղային պէս, պօրտօվ կիյնի :
 Մեղա՛ մեծ խօսկիս :
 Մէմալ հարս լամ՝ նը՝ կուկուզ կը նստիմ :
 Մաղը ծակ է :
 Նեղ օրին տէմ քուքա :
 Շատ ապրօղը շատ պան կտեսնէ :
 Շատ կիտցօղը շատ կը եանղըշի :
 Շիտակ ասօղին թէփէն ծակ կըլայ :
 Շիտակ խապէրը տղիմէն առ :
 Շունը հաչելէն կալ կը պէրէ :
 Շուտ քալօղը շուտ կը հօքնի :
 Շունը տէրը կը ճանչնա :
 Շատ խաղ կիտիմ ամա՛ ծան չունիմ օր կանչիմ :
 Ո՛ր մատըտ կըտուիս, չի ցալիր :
 Ոթկըթ եօրզանիտ կեօրէ հըրկընցուր :
 Ունիս՝ տուն իս, չունիս՝ շուն իս :
 Որին արապան նպտի, նարա հալան քըչալէ :
 Ունքը շըտկելու տեղ, աչքը քըհանէ :
 Չուզիմ չուզիմ՝ ճէպըս տիր :
 Չիքը սատանան :
 Չրախը իրեն տակը լուս չի տար :

Չարին չարէկն ալ կա :
 Պատը անկաճ ունի :
 Պատիվ չէ, պատիճ է :
 Պաղնիք հըրթա նը՝ խուռնային քըհալնի, հարսնիք հըրթանը՝
 զուռնային :
 Պարէկամիտ հետը կեր, խմէ՛, առուտուր մի անիր :
 Պարէվ տամ՝ նը, պարիկենթան քուքա :
 Պէրանս հըրածին կեօրէ, պարէմ ապուրն ալ ապուր ըլա :
 Սէվ հալը ճերմակ հալկիթ կածէ :
 Սերը սօվօրը կուտէ :
 Սէվին սապուն, խէվին խրատ :
 Սիրտըտ նեղանա նը, եալին վաղէ :
 Սիրտիտ սիրածը տեսօք է :
 Սօխն անուշը չի լար :
 Սօխ կերած չիմ օր, սիրտըս կըսկծի :
 Սօխ ու հաց սիրտը պաց :
 Սուտը կը վոտանալորի, ամա չի հըրթար :
 Սուտ ասօղին տունը հըրէցալ՝ չհալատացին :
 Սուրփ Մսլած չէ՛ իրէք տապրա ասելու :
 Սատանային անկաճը խուլ ըլա :
 Սատկած ծի քըփընտուիս, վօր նալը հանիս :
 Սիմ-սիմ Սիմալոն, ասա խալէ :
 Սուտ խէվ կղիլ է, պասը կուտէ :
 Վարցքը մեղք կը պէրէ :
 Վէր թուքնում՝ հըրէսըս է, վար թուքնում՝ միրուքըսէ :
 Տանծը ծառէն հեռու չիյնիր :
 Տղան մահանա, մարը կը շտանա :
 Տաք հացը փոխ է :
 Տունը մերը, խօսկը մերը :
 Տունի տէրտէրին «օրհնեա իտէր» չիկա :
 Տուն - փեսայ, շուն - փեսայ :
 Տղին պանի տիր, տուն ալ էտէվէն կղիր :
 Տանծ է նը՝ հասալ, խուռնօր է նը՝ կարմրեցալ :
 Տոին տարին զատիկ չի լալ :

Տուռա փակ պայէ, տիրացինիս կողմի պոնիր :
 Ցավը քաշողը կիտէ :
 Փարչը ճուրին ճամփան կըկտառի :
 Փըթողը կիտէ, ուտողը ինչ կիտնայ :
 Փիճն ալ իրեն կունռնքը կուզէ :
 Քախցածին քերեզմանը չի լար :
 Քեզի նեղ արան, խարիպին տեղ արան :
 Քօռ հավին պունը Ասլաժ կըխօրթէ :
 Քունը մեռելը՝ մեկէ :
 Քըշերվան կերածը՝ կորածէ :
 Քանին քամին տարիլ է :
 Օրը էլէ, չարը չէլէ :
 Օսկոռ պերող շունը, օսկոռ ալ կտանէ :
 Օցին քնացողէն, կնօջ լացողէն՝ հեռու կեցիր :

ГЛОССАРИЙ.

Աթամերկ, совершенно голый.
 արամարթի (աղամ, որդի), человек.
 ալէվալէ (այլ և այլ?), уродливый, безобразный.
 ախաչը (խաչ?), ей ей.
 ախացք (աղ ու հաց), Великий постъ.
 ալոա, зубъ. Въ другихъ нарѣчіяхъ: կերիք, առամ :
 աղեկ, хороший. Въ другихъ нарѣчіяхъ լաւ :
 աղվէնիք (աղաւնի), голубъ.
 աղտոտ, грязный.
 աղօթք, молитва, заговоръ; աղօթել, заговаривать, нашепты-
 вать, заклинять.
 աղէք (աղի), кишка.
 աղչիկ-ժողոտանք, собраніе дѣвиць, вечеринка.
 աճրուել, աճրուակել, марать; աճրումանք, пакость.
 ամուր, крѣпкій. Въ другихъ нарѣчіяхъ պինտ :
 անթի (այն, դի), съ той стороны; անթի աշխարքը, на томъ
 свѣтѣ; անթին - աւթին, туда сюда.
 անկալ, калѣка.
 անհավան, разборчивый.
 անըսքամ, дерзкій, наглый.
 անցնել, пройти; ցаснуть; սիրտը անցնել, обмирать, падать въ
 обморокъ; անցնող - տալցող, мимопроходящие.

անկուշտու՛մ, ненасытный.

անեծ, гнида.

աչկէ անցնել, просмотрѣть, перебирать.

ապարել, заказать, поручить.

ապուլ տալ, отпустить.

ապուր, супъ.

ապրոճան, браслетъ.

առ չիմեկու՛թ, съ первого разу.

առնու ծեռքէն ձուր, живая вода (въ сказкахъ).

ասկից առաջ, до этого.

ավրել (աւերել), стирать, портить; ավրրվել, портиться.

ավել, мести; ավել, вѣникъ.

ավուրական (աւր, աւուր), ежедневный, будничный.

ատեն, время; ատեն-ատեն, иногда.

արթար եղ, коровье масло.

արէլ, солнце, жизнь.

արարմունք, поступки.

արցկվել, освободиться, разрѣшиться.

արցունք (արտաաւուք), слезы.

արմնալ, удивляться.

արունլա, въ крови, окрававленный.

արօտ, трава; արօտ պահեցնել . . .

Էփ (երփ), когда.

Օանցան, обыкновение.

զուրուցել (զրոյց), говорить.

զուք (սուք), печаль, трауръ.

զուքս, нарядъ; զքել, нарядить, украсить.

զրջել (զրջել), свалить, разрушить.

Էջէն, суть дѣла.

էրած (երազ), сонъ, сновидѣніе.

էրէծք, обида, зависть, горечь.

էրէս պատած, безсовѣстный; էրէս տալ, баловать.

էրիկ (այրիկ), мужъ.

էրիմարթ (այր, մարդ), мужчина.

էրկան, длинный; էրկանք, длина; էրկան-պարակ, подробно, продолжительно.

Թաթալ, дождь.

Թանկոց, драгоцѣнный.

Թապել, бросать.

Թառ, насѣсть; Թառել, сидѣть (о домашнихъ птицахъ).

Թալ (դաւ), западня.

Թափել, вылить, лить; վրան Թափել, броситься на; Թափթը-
փել, сыпать.

Թեթէլ Թափել, гадать. (?)

Թէկարան, едва, еле-еле.

Թոթվել, стряхнуть.

Թուշ, щeka.

Թունջ (դունջ), рыло, морда.

Թոռէ պատ, красный уголъ. (?)

Թոռմել (Թառամիլ), вянуть.

Թոռթոփ լալ, скучиться, съежиться.

Ժաժկանել (շարժիլ), двигаться, шевелиться, поступать; Ժաժ-
մունք (շարժմունք), движеніе, манеры.

Ժամ, церковь; Ժամկոց, Ժամկոց, церковный сторожъ, звонарь.

Ժու՛մ (Ժամ), время, разъ.

Ժուկ, время, разъ.

Իլիկ, веретѣно.

Իլինք (լի), полный; Իփպ-իլինք, совершенно полный. Ко многимъ прилагательнымъ для усиленія ихъ значенія прибавляется первый слогъ ихъ съ нѣкоторымъ измѣненіемъ согласныхъ: կաւ-կարմիր, սիւլ-սէլ, ծիւլ-ծերմակ, մէս-մենակ, շիփ-շիտակ, նիփ-նոր, и т. д.

Իյնել отъ ինկնել (անկանիլ), падать; Причаст. ինկած:

Ինչնել (իջանիլ), спускаться.

Խսիլիկ, Խափիլիկ, ինիլիկ, этотъ, тотъ.

Ինչպան (մինչև), до.

Ինչախ, до.

Խոփպէս, такъ; Խոտ, этотъ.

լ ա թ, **լ ա թ ե ղ է ն**, тряпка, тряпье.
լ մ ան (**լ ը ու մ ան**, **լ ը մ ան**), совершенный, полный; **լ մ ան ա լ**, кончиться;
լ մ ան ց ն ե լ, исполнить, совершить, кончить.
լ մ ան (**ն մ ան**), похожий; **լ մ ան ե լ**, походить.
լ պ ու ե լ, болтать.
լ ու ս ի ն կ ա, луна.
լ ա ն (**լ ա ղ ն**), широкий; **լ ա ն ք**, ширина.
լ ա լ, **ը լ ա լ** (**լ ի ն ի լ**), быть.
լ ա լ, плакать; **մ ա ղ ի կ - մ ա ղ ի կ լ ա լ**, плакать (о ребенкѣ); **օ ղ ի կ - օ ղ ի կ լ ա լ**, горько плакать; **օ ք ու ու - օ ք ու ու լ ա լ**, громко рыдать.
լ ը ո ղ ա ջ ե մ (**ի լ ը ո ղ ա ջ ե մ**), знаю по слуху, я слышалъ.
լ ա ն կ ու ե լ (**լ ա ն ղ ա ր ե լ**), терять цвѣтъ, портиться.
լ ա ծ ն ե լ, кусать.
լ ա ջ թ լ ա լ, оторопѣть.
լ ա ա ն ե լ, **լ ա ա շ ա կ ե լ**, мѣшать.
լ ա ա ի ծ, сладкая мучная кашка.
լ ա ն ի ծ, помѣшанный; **լ ա ն ի ծ - մ է ն ի ծ**. Одна изъ особенностей новаго армянскаго языка состоитъ въ томъ, что извѣстное слово повторяется два раза сряду, причемъ во второй разъ первая согласная измѣняется въ **մ**; а если слово начинается гласною, то къ повторенію прибавляется **մ**. Это явленіе общее турецкому и персидскому, слишкомъ рано встрѣчается въ армянскомъ языкѣ, чтобъ безъ оговорокъ признать его за заимствованіе. Слово, такимъ образомъ повторенное, получаетъ болѣе общее значеніе, чѣмъ оно имѣетъ, будучи употреблено безъ повторенія: **ա ու ն - մ ու ն**, **գ ի ի - մ ի ի**, **ծ ու ո - մ ու ո**, **ս ու ո - մ ու ո**, **հ ա յ - մ ա յ**, **կ ու ա ր - մ ու ա ր**, **ց ե յ - մ ե յ**, **ճ ր ը լ - մ ը ը լ**, и т. д.
լ ա չ լ, глухой; **լ ա չ լ ա լ** глупѣть, помѣшаться.
լ ա մ ե լ (кор. **լ ա ու մ**), пить.
լ ա ն ա մ ի, родня, сваха, свать.
լ ա ու մ, **լ ա ու**, **լ ա ու շ** (отъ **լ ա ու չ**, **լ ա ու չ** кор. **լ ա ու չ է մ**, **լ ա ու չ է մ**), вѣдь. Это **լ ա ու մ** встрѣчается также и въ турецкомъ языкѣ: **բ ۆ**, въ которомъ оно однако неимѣетъ кореннаго значенія.

լ ա ու թ (**ու ղ ղ օ ղ ղ**), правда, вѣрный; **լ ա ու թ ե լ**, исправить, строить.
լ ա ն ա լ, смѣяться.
լ ա ու ն ա ու մ, радость.
լ ա ու ն ը յ, сѣноваль.
լ ա ու շ օ ղ (**լ ա ու ժ ու**), крупный.
լ ա ու ո ղ ե լ, поссориться.
լ ա ղ կ ե լ (**ու ղ ա ղ կ ե լ**), посылать.
լ ա թ ե լ, сунуть.
լ ա ռ օ ք (отъ **լ ա լ ք**, какъ **ց ու ղ ե կ** отъ **ց ե ղ ե կ**), умный. Нѣкоторые существительныя въ творительномъ падежѣ употребляются какъ прилагательныя: **ա ե ու ք կ ն ի կ**, **հ ա մ ո ղ կ ե ր ա կ ու ր**, **շ է ն ք ո ղ ա ու ն**, **ու ժ ո ղ ծ ի**, **ես գ ի ն ո ղ ե մ**, и пр.
լ ա ու ու ն կ (**լ ա ու**), глубокий.
լ ա ու ն թ, плотный.
լ ա մ օ ղ (**լ ա մ օ ղ** закваска), тѣсто. Это слово встрѣчается у Армянъ съ V вѣка, между тѣмъ оно попадаетъ и въ арабскомъ языкѣ въ обоихъ значеніяхъ, **خمير**, а въ простонародномъ турецкомъ даже **خور**, тѣсто. На древне-армянскомъ тѣсто **հ ա յ ո**:
Ծ ա լ ծ ու, родъ печенія отъ **ծ ա լ**, складка, слой, и частички **ծ ու**, которая образуетъ отглагольныя прилагательныя: **շ ի ն ծ ու**, **ց ա ն ծ ու**. **ծ ու** не слѣдуетъ смѣшивать съ частичкой **ց ու**, придающей слову значеніе предназначенія для чего нибудь: **զ ա ա ի կ ց ու** — къ Пасхѣ, **շ ա ա ի կ ց ու** — матерія для рубашекъ и пр.
ծ ա լ ք, мѣсто куда убираютъ постель.
ծ ա կ, дыра; **ծ ա կ - ծ ու կ** есть повтореніе того-же слова съ измѣненіемъ во второй разъ гласной на **ու**, **մ ա ն ր - մ ու ն ր**, **ծ ա ն - ծ ու ն**:
ծ ա մ ե լ, жевать.
ծ ա խ ու, продажный; **ծ ա խ ա ա ն ե լ**, торговать.
ծ ա ն ա լ, звать.
ծ ա ն ր ա ծ, **ծ ա ն ա ու ա ծ**, беременная. Говорятъ также **է ղ ի ու հ օ ք ի ու**:
ծ ա ու կ ու ա ր ու ն ք, Вербное Воскресеніе.
ծ ա ր, край, конецъ; **մ ե կ ծ ա ր է ն**, то и дѣло.

ծէլել (ձԼ), кроить. Отъ того же первоначальнаго ձԼ происходит *ցէլանալ*, прикинуться.

ծեծել, бить, толочь.

ծերութ.р, старость. Окончаніе *ութ.р* (*յթ*) вмѣсто *ութիւն* замѣчательно: *փռնութ.р*:

ծիծ, груди; *ծիծ մար*, кормилица.

ծի.р, крѣпко, туго. Въ астраханскомъ нарѣчіи *ձի.р*, длинный.

ծուկ *ուտող*, (собств. рыбоѣдъ), католикъ, которымъ въ постъ разрѣшается ѣсть рыбу.

ծունը *կուլիւնու*, *սէլ ծունը*... (*ձիւն*), горе мнѣ! бѣда! (Собств. снѣгъ мнѣ на голову). *Ծուն* въ значеніи снѣга не употребляется отдѣльно въ этомъ нарѣчіи, а *փու.р*:

ծպուտ հանել, пикнуть.

ծաղէկ, зола.

ծեփել, лѣпить, мазать.

ծոց, пазуха.

կաթ, молоко, капля; *կաթել*, капать; *կաթեցունել*, накапать.

կամել (*գամ*), пригвоздить, заколотить.

կալաթ, чаша.

կապոց.р, узелъ.

կարագ, сливочное масло.

կայնել (*կանգնել*), стоять. Въ другихъ нарѣчіяхъ: *կաղնել*, *կաննել*:

կամայ (*գամ*, *ի գամայ*), тихо; *կամայուկ*, тихонько.

կարգել, женить, выдать за мужъ; *կարգվել*, жениться.

կանխ, рано; *կանխկէկ*, раненько. *կէկ* частичка приставляемая къ прилагательнымъ для ослабленія ихъ значенія: *սէվկէկ*, *ուշկէկ*, *կօլորկէկ*, *մեծկէկ*, *հեռուկէկ*, поодаль.

կանել, брезгать, чувствовать отвращеніе; *կանելի.р*, отвращеніе, гадливость.

կաթայ, родъ печенія, сладкая булка.

կաղառուկ (*գաղառուկ*), скрытый; въ друг. нарѣч. *ծածուկ*, *թաղուն*:

կանչել, кричать; *անկաճրտ կանչէ*, пусть звѣнитъ въ ушахъ,

(объ отсутствующемъ, котораго вспоминаютъ за добрый советъ или слово).

կարկառել, чинить.

կենալ, жить, остаться; *կեցիր*, подожди; *կեցված.р*, образъ жизни.

կերոն, большая восковая свѣча.

կթել, доить.

կեռալ, чесаться.

կրուտ,

կիրկ (*գիրկ*), объятія; *կրկվել*, обниматься.

կինիմարթ, женщина.

կիր-կարթուն, ученіе, обученіе грамотѣ.

կլայ, будетъ, довольно; тоже *էղալ*, *կօքսէ*:

կծիծ, мотокъ; *կծկվել*, скучиться, съѣжиться.

կծել (*կծել*), кусать.

կնտածլամիշ լալ, гордиться, спѣсивиться.

կծու, *կուծու*, горькій, ѣдкій.

կոռել, индѣйскій пѣтухъ.

կօճակ, пуговица.

կօլօրցալութիւն (*գլուխ*, *ցալ*), безпокойство, хлопоты; *կուլիւն ցալ*, головная боль.

կօճ, бабки, альчики.

կօխել, наступить, задавить; ограбить.

կօտռել, ломать, одолѣть; спустить въ цѣнѣ.

կօլօր (*գլոր*), круглый; *կօլօրկէկ*, кругловатый.

կուարուկ, *կորուկ*, ѣдкій, крѣпкій.

կուտ, семечки.

կուշտ, сытый; *անկուշտուն*, ненасытный; *կէս-կուշտ*, полу-голодный.

կուճ, глотокъ, капля; *կուճանել*, сжать губы.

կռել (*կռել* ковать), совать.

կռէվ (*կռիւ*), ссора, споръ.

կռծել, грысть.

կրռնակ (*կրռն*), спина.

կպցունել, присоединить, приклеить, попасть.
 կպել, запереть.
 կկծալ (отъ первонач. կծկծալ), щипать, жечь.
 կաթել, щипать, ущипнуть.
 կաակ, шапка.
 կառել, рѣзать; сдѣлаться, обратиться.
 կարիք, молодецъ.
 կրել, носить; կրվել, переѣзжать.
 կրունկ, пята, каблукъ.
 կցել, начинать.
 կօթ, ручка; կօթել, надуть, обмануть.
 կօրծել (գործել), вязать; բօրծել, дѣлать, дѣйствовать.
 Զանա, вотъ.
 համան, тотчасъ.
 հապայի, какъ-же, да.
 հածէ, эй, малый! окликъ для мужчинъ.
 հաբա, эй, дѣвушка! окликъ для женщинъ.
 հաշվէ, почти.
 հալկիթ, яйцо. Въ друг. нарѣч. ձու :.
 համարար (համար), урокъ, счетъ.
 հաս
 հասարիճ-հասարիճ, четко, звонко. (?)
 հարճ (հաճ), пріятный, достойный.
 հարած-վարած, битый и выгнанный.
 հարիւր (արբիւր), пьянствовать, напиваться.
 հարկել, угостить; հարկիւնք, угощеніе.
 հիացք, удивленіе, изумленіе.
 հինութ, древній, старинный.
 հիվանա-տես, посѣщеніе больныхъ.
 հորցուկ, հորցակ, հորակ (որ հասարակ), полдень.
 հրամանբրա (հրամայել), вѣжливое выраженіе: Вы; հրամե-
 րես, да! համէ (հրամայէ), чего изволите? համեցէք, пожа-
 луйте, сдѣлайте одолженіе.
 հեծարել, изобрѣтать, выдумать.

հոս, здѣсь.
 հոտ, հոն, тамъ.
 հով, уродливый, безобразный.
 հում, сырой.
 հոսվրտալ, обнюхивать.
 հօքնել, устать, утомиться.
 հատուկ, нарочно.
 հորթոր, частый.
 Ղաթել, треснуть. Въ друг. нарѣч. տաքել :
 ճախ (ջահ), люстра.
 ճանկուել, парापать.
 ճանցվոր, знакомый.
 ճար, лѣкарство, средство.
 ճաղացք (ջրաղաց), водяная мельница.
 ճակատի կիր, судьба, предопредѣленіе.
 ճերմ, лихорадка.
 ճերմակ, бѣлый. Въ друг. нарѣч. սպիտակ :
 ճամիրու պաշար, дорожная провизія.
 ճգմել, давить, мять.
 ճիւ, рукавъ. крыло.
 ճուկ, нагнувшійся, наклоненный; ճկել, гнуть.
 ճոկ-ճոկ, врозь.
 ճորով, ճորովէն, насилу, едва; ճորով-մորով :
 ճնճոց, ճուճոց, тряпка, утиральникъ.
 ճմուել, протирать.
 ճոզած, худощавый.
 Մաղիկ-մաղիկ լալ, сильно плакать.
 մատնահար, ямочка на щекахъ.
 ման քալ, повернуться, поворотиться; ման պերել, повернуть.
 Въ другихъ нарѣчіяхъ ման գալ значить: ходить, гулять.
 մանել, прастъ.
 մարել, гасить; մարիլ, гаснуть.
 մանր-մուժուր, мелкій.
 մեկնել, помѣститься.

մծ-քիթ, сѣсивый; մծ-սիրտ, обидчивый.
 մծա, бабушка.
 մծափոր, начальник, чиновникъ, офицеръ.
 մանչ, мальчикъ.
 մեկէնքմէկ, сразу.
 մեռ-մեռակ, совершенно одинъ.
 մեռել, покойникъ, трупъ; մեռել-կոխ, летаргія, обмираніе.
 մեռլ (մեղր), медъ.
 մեկալ, мн. մեկալունք (մեկ ալ, тоже что մի ևս = միւս), другой.
 մեխքնալ, жалѣть.
 մետոմ (մեկ կտոր մր), немного, нѣсколько.
 մէքամ, одинъ.
 մրդկտալ, щемить.
 մրսել, մրսել, зябнуть.
 միամիտ, наивный, простой; միամտլել, успокоиться.
 մուր, сажка; մուրտ, грязный, запачканный.
 մուրալ, просить милостыню, побира́ться.
 մուսѣ, нѣмой.
 մուխ, дымъ.
 մաշել, износить; մաշիլ, изнуряться.
 մատաղաշ (մատաղաշաս), молодой, свѣжій.
 Վաղուք, нѣжный.
 նայել, смотрѣть; նայվածք, взглядъ.
 նեւ, ներս (ի ներքս), внутри, дома; նեւ մտնել, войти въ.
 նիքթ (նիւթ), сущность, матерія.
 նիւի-նոր, совершенно новый.
 նշանած, жена.
 նր, частичка, приставленная къ глагольнымъ временамъ, при-
 даетъ имъ условное значеніе.
 Շաղկել (շաղխ), мѣсить.
 շէն, богатый, достаточный; շէնք, видъ; շէնքով, приличный;
 շէն կենա, спасибо.
 շարել, поставить въ рядъ, выставить.

շիտակ, прямой; շիտել, выправить, исправить; շիփ-շիտակ,
 совершенно прямой.
 շմարք (նշմարք), миганіе, намекъ, видъ.
 շուտմը թեղ, наскоро.
 շուք, тѣнь.
 շիանալ, хвалиться.
 Ուրբել, крутить.
 ուլել, лить.
 ունիմ-չունիմ, все имущество.
 ուռել, пухнуть.
 ուռել (ոլոռն), горохъ, горошина.
 ուշապ (վիշապ), драконъ.
 ուտելս, վուտելս, վիտելս (որ տեղ), гдѣ, куда.
 ուրուր, коршунъ.
 Չարչիել, мучить.
 չար-քաշ, выносящій зло, терпѣливый, выносливый.
 չէք (չեայ), частичка въ концѣ словъ; վարպետչէք, плата за
 ученіе; կրելչէք, տանելչէք, и пр.
 չիտիմ (չգիտեմ), незнаю.
 չախ, до.
 չոր-կորիս, одинокій, безсемѣйный.
 Պաղ, холодный; պաղեցնել, прохладить, остудить; պաղած,
 изумленный.
 պահ, պայ, время, минута; մեկ պայ, на минуту, въ минуту;
 պամալ (պահ մը ալ), давеча; պահը միմը, каждую минуту.
 պայել, պահել, прятать, хранить.
 պայիկենթան (բարիկենդան), Масляница. Это слово, не смотря
 на свою чисто-армянскую внѣшность, встрѣчается и въ пер-
 сидскомъ языкѣ برقعان, въ значеніи праздничныхъ дней,
 въ концѣ мѣсяца Шабана.
 պան (բան), дѣло; պանել, работать, дѣйствовать; պանփոր,
 работникъ, прислуга; պանուկ, трудолюбивый, работающій.
 պատանք, саванъ; պատընքել, покрыть саваномъ.
 պարակ-ջաւ, чахотка.

պատել, схватить, быть въ состояніи.
 պաշարել, справиться.
 պարի (բարի), добро, товаръ.
 պարծընալ, պարծընցայ, хвастать.
 պարտիել, скрыть.
 պաքփօրել, цѣловаться.
 պառկել, лежать; խելքի պառկելու պան, понятная, доступная вещь.
 պապանծվել, онѣмѣть.
 պաքսէ, убирайся.
 պատիժ (պատիժ), наказаніе; պատրճել, наказать.
 պալիք (բանալի), ключъ.
 պատէվ (պատիւ), почеть. Срв. կռէվ (կռիւ):
 պերան (բերան), ротъ; պերանք, наизусть; մեկպերան, въ одинъ голосъ, наскоро; պաք-պերան, разиня.
 պղտիկ, պղտըլիկ, малый.
 պճեղ, суставъ.
 պնակիտ, учебная доска.
 պոնել (բոնել), держать; պոնվածք, умѣнье держать себя, осанка, манеры; պոնած (послѣ другаго слова въ отложительномъ падежѣ), начиная съ.
 պոռնի, губа.
 պոռնկել, вспыхнуть, воспламениться; պոռնկեցնել, зажигать.
 պոչրել, поджарить.
 պորպոնել (բորբոսիլ), покрыться плѣсенью, заплѣсневѣть.
 պշտել, раздуться, пухнуть.
 պուտ, капля.
 պուլից, родъ печенія.
 պուկ քալ, отстать; պուկել, рвать.
 պուկպուկ, перышко, пухъ.
 պոպիկ (բոկ, բոկիկ), босой, босикомъ.
 պօչ, хвостъ.
 Սալոր, слива.
 սանար, гребень; սանարել, чесать.

սամոց (սաղմոս), псалтирь.
 սերտել, заучивать.
 սիպէս, такъ.
 սըլովէն, ուսլովէն, ըսլովէն, тихо. Кор. սիլ или սուլ, откуда слово սլնքվել, скользнуть.
 սուփ (սուրբ), святой; икона, картина.
 ստակ, деньги. Въ другихъ нарѣчіяхъ փող, դրամ:
 սկրտել, сдирать (кожу).
 Վաղ քալ, отстать, перестать.
 վախ, страхъ; վախնալ, бояться.
 վաղը (р. վաղվան, отл. վաղվանէ), завтра. Въ другихъ нарѣчіяхъ էգուց:
 վայլել, быть приличнымъ, наслаждаться; վայլածք, украшеніе.
 վայկիրին (?), бѣдный, несчастный.
 վառելիք, топливо.
 վարձք, заслуга, вознагражденіе.
 վարպետ, учитель, мастеръ; վարպետ էրթալ, итти въ школу.
 վարտիք, штаны.
 վարել, гнать.
 վար զարնել, унижать.
 վարժէվոր (վարդավառ), праздникъ Преображенія Господня;
 վարժէվոր անել, обливаться водою.
 վերի (ի վեր), послѣ словъ значить: съ (тѣхъ поръ), начиная. Сходно съ турецкимъ *برى*.
 վրայ, на; վրայ վրայ, другъ за другомъ; վրայ կուլիտու, стремглавъ, на обумъ.
 վրաբիր (վերայ, դիր), прибавка, накладка.
 վերա, то и дѣло.
 վօթել, лить, пролить.
 Տանտէր, домохозяинъ; տան տիկին, хозяйка, госпожа.
 տատել (դատել), наживать.
 տակէվանց, скрытный.
 տաքտեղ, перець.
 տապրա, разъ.

տառց, возмездіе.

տեղով, точно, подробно, обстоятельно.

տեսք, видъ; տեսք, красивый; տեսքիւ, хорошѣть, ср.

խորք:

տիմաց, передъ; տիմացկուն, выносливый, стойкій.

տրեքալ, тяжело вздыхать, стонать.

տերջան, нитка.

տիմատառցութիւն, сопротивление, неуступчивость.

տուն շատ ապրիւ լալ, скончаться. Это выраженіе сходно съ русскимъ: приказалъ долго жить.

տղոցկան, родильница.

տուռ (դուռն), дверь; возможность.

տուռ (դուռ), внѣ, вонъ; տուռ անել, выгнать; տուռեցի, пріѣзжій, чужестранецъ.

տղակութիւն, дѣтство, ребячество.

տղամարթ, молодая женщина. Въ другихъ нарѣчіяхъ տղամարթ значитъ: мужчина.

տըրել, дремать.

տուն-տեղ, семейство, имущество.

տրորել, мять.

տող, линія, линейка.

Յայել, полоскать.

ցան, посѣвъ.

ցաթկել, прыгать, скакать.

ցննել (ծննել), родить (о собакѣ, кошкѣ). О человѣкѣ говорится:

ծնել, պերել:

ցողուն, блестящій.

ցուցանք, явленіе, диво, чудеса.

ցորեկ (ցերեկ), день, свѣтлая часть дня.

ցունծում-կարթում, церковное торжество.

ցքել, бросить, оставить.

Փակ, закрытый.

Փախ տալ, изгнать, выгнать.

փազմացունել (բազմա-կան), угостить. Древнее армянское слово, сохранившееся и въ персидскомъ: *پز* пиршество.

փանջար (բանջար, зелень), лебеда? Это слово замѣчательно тѣмъ, что встрѣчаясь въ V вѣкѣ въ армянской библии (բանջար), не попадаетъ въ персидскомъ языкѣ; а въ турецкомъ имѣетъ два вида: *پنجر*, просвирка, огородная зелень, и *پنجر*, свекловица, свѣкловиичные листья. На этой случайности Д-ръ Мордманъ, въ одной изъ статей, своихъ предполагаетъ доисторическое пребываніе турецкихъ племенъ въ Арменіи. Остальные слова имъ приводимыя, частью встрѣчаются и въ персидскомъ, частью неродственны армянскимъ.

փրնառել, искать: փրնարառոց, поиски.

փաթթոց, онучи, портянки.

փեռել, рвать.

փարչ, горшокъ.

փռել, слать; փռվել, распространяться.

փռռ, печь; փռնալել, помело.

փոր, животъ; փոր լալ, страдать желудкомъ; փոր քաղցունդ, паразитъ, блюдолизъ.

փռք (բռք, мятель, вьюга), снѣгъ. См. ծռն:

փռնքալ, чихнуть.

փռնութիւն (բռնութիւն), характеръ.

փռչ, шипъ, терніе.

փռչի, шелковый платокъ.

Քալել (քալ), ходить, гулять; քալվածք, походка, поступь.

քար, камень; քարվածք, мостовая; քար քաշել, бросить камень.

քաշվել, стѣсняться, церемониться.

քակել, разрушить, распоротъ.

քէշ, дурной; քէշալ, портиться.

քալ տարի (ի քալ տարւոյ), на слѣдующій годъ.

քերական, азбука.

քով, у, близъ; քովս, քովտ, քովը, у меня, у тебя, у него;

իրէն քովէն, отъ себя; ասքով, անքով, сюда, туда; քովի, ближній; въ сторону.

քրիստոս մեր մէջ, родимчикъ, дѣтская болѣзнь.

քերթել, скоблить.

քորել, (отъ քերել), чесать. Ср. Խօլօք (Խելօք), ցորեկ (ցերեկ):

(Խտը (Խօթն), семь.

օխ թո՛ւա, по дѣломъ.

օղորմած-հոքի, покойникъ.

օղունկ (Եղունգ), ноготь.

օրօտ,

օքտիլ, быть довольнымъ; օքտեցնել, удовлетворить; Կօքտէ, довольно.

օքօք մանել,

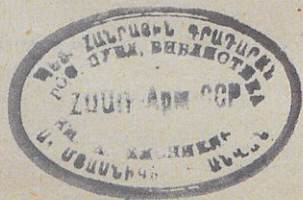
օրփէլարի (որբ և արի), вдова.

օղիկ օղիկ լալ, горько плакать.

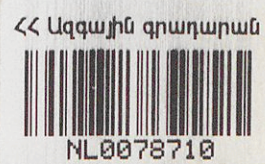
օպուռ, людоедъ.

Փօղ (հող), земля.

Փօտ (հոտ), запахъ.

2-41

11

6865